

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE
BALKANLAR İLE İLGİLİ İSTİHBARAT
RAPORLARI**

Yüksek Lisans Tezi

27899380488

Ali Çelebi

Danışman:

Doç. Dr. Mucize Ünlü

Samsun, 2018

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE
BALKANLAR İLE İLGİLİ İSTİHBARAT
RAPORLARI**

Yüksek Lisans Tezi

27899380488

Ali Çelebi

Danışman:

Doç. Dr. Mucize Ünlü

Samsun, 2018

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

27 / 08 / 2018

Ali ÇELEBİ

TEZ KABUL VE ONAYI

ALİ ÇELEBİ tarafından hazırlanan "II. Abdülhamit Döneminde Balkanlar ile İlgili İstihbarat Raporları" başlıklı bu çalışma, 27 / 08 / 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye: _____

Üye: _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

27 / 08 / 2018

Enstitü Müdürü

ÖZET

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE BALKANLAR İLE İLGİLİ İSTİHBARAT RAPORLARI

Ali ÇELEBİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz / 2018

Danışman: Doç. Dr. Mucize ÜNLÜ

Muhtelif imkan ile araçlardan yararlanarak herhangi bir konuda enformatik materyal teminine istihbarat adı verilmektedir. Türk ve İslam Devletlerinin bilgi ve birikimlerini bünyesinde barındıran Osmanlı İmparatorluğu, Klasik Dönemde istihbaratı casuslar, tercümanlar, elçiler, akıncılar, esirler ve ülkelerine küskün yabancılar gibi çeşitli kaynaklardan temin etmiştir. Elde edilen istihbarat verileri Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda sınırlarını genişletmesini ve otoritesini tesis etmesini kolaylaştırmıştır. Sultan Abdülmecid dönemine kadar kurumsallaşmayan Osmanlı istihbaratı, II. Abdülhamit ile teşkilatlı bir yapıya bürünmüştür. Makedonya hariç tüm Balkanların ulus devlet haline geldiği II. Abdülhamit döneminde, otoritesini temin etmek isteyen Sultan Abdülhamit, kurduğu Yıldız Hafife Teşkilatı'yla Balkanlarda yaşanan askeri, siyasi ve fikri gelişmelerden haberdar olmaya çalışmıştır. Osmanlı Arşivinden elde edilen istihbarat raporları göstermektedir ki, Balkanlarda Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan açıkça Osmanlı'ya karşı askeri teşebbüslerde bulunmuşlar, tatbikatlar yaparak askeri malzemeler ithal etmişlerdir. Karadağ ise diğer Balkan devletlerinden ayrılmaktadır. II. Abdülhamit'in Balkan Politikasının sonucu olan Karadağ - Osmanlı ilişkileri görünürde iyi olsa da, Karadağ her fırsatta savaş hazırlıkları yapmaktan geri durmamıştır. Askeri ve lojistik hareketlilikler dışında çete/komite ve neşriyat faaliyetleri de Osmanlı istihbarat unsurlarınca titizlikle takip edilmiştir. Osmanlı sınırlarında meydana gelmesi muhtemel her hareket Babıali'ye bildirilmiş, askeri ve siyasi tedbirlerin alınması istenmiştir. İncelenen istihbarat raporları Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda tesis etmeye çalıştığı sükunet ve otoritesinin her cenahtan saldırıya uğradığını ortaya koymuştur.

Anahtar Sözcükler: II. Abdülhamit, Balkanlar, İstihbarat, Jurnal, Yıldız Hafife Teşkilatı.

ABSTRACT

INTELLIGENCE REPORTS ABOUT THE BALKANS IN THE REIGN OF ABDÜLHAMİT II

Ali ÇELEBİ

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Department of History, Master of Arts, July / 2018

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mucize ÜNLÜ

Supplying informatics material about any subject by using various possibilities and means is called intelligence. Ottoman Empire, which embodied the information and accumulation of Turkish and Islamic states, supplied intelligence in Classical Period through various sources such as spies, interpreters, ambassadors, raiders, slaves and foreigners who were estranged to their countries. The intelligence data obtained made it easier for Ottoman Empire to extend its borders and to establish authority in the Balkans. Ottoman Empire, which did not institutionalize until Sultan Abdülmecid, gained an organized structure with Abdülhamit II. During the reign of Abdülhamit II in which all Balkans became a nation state except Macedonia, Sultan Abdülhamit who wanted to establish authority tried to be informed about military, political and intellectual developments in the Balkans with Yıldız Secret Service he established. Intelligence reports from Ottoman Archives show that Bulgaria, Greece and Serbia in the Balkans openly started military attempts to Ottoman Empire and made military manoeuvres and imported military equipment. Montenegro is separated from other Balkan countries. Although Montenegro-Ottoman relationships were seemingly good as a result of the Balkan policy of Abdülhamit II, Montenegro did not refrain from making war preparations whenever possible. Except for military and logistic mobility, activities of gangs/committees and publications were also closely followed by Ottoman intelligence. Every movement possible to occur at the borders of Ottoman Empire was reported to Babiali and military and political measures were asked to be taken. Intelligence reports examined showed that the peace and authority Ottoman Empire tried to establish in the Balkans was attacked from all sides.

KeyWords: Abdülhamit II, Balkans, Intelligence, Journal, Yıldız Secret Service.

TEŞEKKÜR

Çalışma konumun belirlenmesini sağlayan, deneyimlerini, yardımlarını ve zamanını benden esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Mucize ÜNLÜ'ye, çalışmamın her aşamasında beni yalnız bırakmayan yol arkadaşım Mustafa KOÇ'a ve sahip olduğum en büyük zenginliğim *biricik ailem*'e teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ

1. İstihbaratın Anlamı ve Önemi	1
2. Tarihi Süreçte İstihbarat	5
2.a. İstihbaratın Hristiyan Dünyası'nda Gelişimi	7
2.b. İstihbaratın İslam Dünyası'nda Gelişimi	11
3. Türk Devletlerinde İstihbarat Faaliyetleri	15
3.a. İslamiyet Öncesi Dönemde Türk İstihbaratı.....	15
3.b. İlk Türk İslam Devletleri Dönemi'nde İstihbarat	17

BİRİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NE KADAR OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSTİHBARATIN GELİŞİMİ VE İSTİHBARAT SAĞLAMA UNSURLARI

1.1. II. Abdülhamit Dönemi'ne Kadar Türk İstihbaratı	21
1.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat Sağlama Unsurları	33
1.2.1. Casuslar.....	33
1.2.2. Martoloslar ve Voynuklar	35
1.2.3. Tercümanlar	36
1.2.4. Elçiler.....	39

1.2.5.	Akıncılar	42
1.2.6.	Esirler.....	43
1.2.7.	Tacirler.....	45
1.2.8.	Kendi Ülkelerine Küskün Yabancılar.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NDE BALKANLARIN GENEL DURUMU VE ULUSLARARASI ORTAM

2.1.	Balkan Sözcüğünün Anlamı ve Balkan Yarımadası	49
2.2.	Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Topraklarını Fethi ve Balkanlarda Türk Egemenliğinin Tesis Edilmesi	54
2.3.	XIX. ve XX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Hakimiyetinde Olan Balkan Toprakları	58
2.4.	Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'ı Kaybetmesinde Etkili Olan Askeri ve Siyasi Sorunlar	61
2.4.1.	1877 - 1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sonrası.....	61
2.4.2.	II. Abdülhamit Döneminde Avrupalı Devletler ile İlişkiler	63
2.4.3.	Doğu Rumeli Sorunu	66
2.4.4.	Girit Sorunu	68
2.4.5.	Makedonya'daki Gelişmeler	69
2.4.6.	Bosna-Hersek'in İlhakı	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İSTİHBARAT VE TEŞKİLATIN BALKAN YAPILANMASI

3.1.	Jurnal, Rapor ve Hafiye Kavramlarının Anlamı	73
3.2.	II. Abdülhamit'in Hafiyeliğe ve Jurnalciliğe Bakış Açısı	77
3.3.	Osmanlı İmparatorluğu'nda Hafiye Teşkilatı'nın Kuruluşu	80

3.4.	Hafıye Teşkilatı'nın Vazifeleri ve Balkanlardaki Yapılanması.....	83
------	---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTİHBARAT RAPORLARINDA BALKANLAR

4.1.	II. Abdülhamit'in Balkan Devletleri Hakkında Düşünceleri	88
4.2.	İstihbarat Raporlarına Göre Balkanlarda Askeri ve Lojistik Faaliyetleri..	89
4.2.1.	Bulgaristan	89
4.2.2.	Karadağ.....	92
4.2.3.	Yunanistan	96
4.2.4.	Sırbistan	98
4.3.	İstihbarat Raporlarında Bulgar Çete ve Komiteleri.....	102
4.4.	Rum Çetelerinin Balkanlardaki Girişimleri	106
4.5.	Jurnallerde Neşriyat Faaliyetleri	109
SONUÇ.....		112
KAYNAKÇA		115
Başbakanlık Osmanlı Arşivi		115
Kitaplar.....		115
Makaleler.....		118
Raporlar, Kongre ve Sempozyum Bildirileri		125
Tezler.....		125
ÖZ GEÇMİŞ.....		128

KISALTMALAR

C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
s.	: Sayfa numarası
ss.	: Sayfadan sayfaya
vd.	: ve diğerleri
haz.	: Hazırlayan
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO	: Babıali Evrak Odası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
HRT.h.	: Haritalar
HR. SFR. 04	: Hariciye Nezareti Sofya Sefareti
HR. SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
DH. ŞFR.	: Dahiliye Şifre Kalemi
DH. MKT.	: Dahiliye Mektubi Kalemi
Y. EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y. MTV	: Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y. A. HUS	: Yıldız Hususi Maruzat
Y. PRK. EŞA.	: Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y. PRK. ASK.	: Yıldız Askeri Maruzat
Y. PRK. BŞK.	: Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y. PRK. MK.	: Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahrirâtı

Y. PRK. ZB. : Zabtiye Nezareti Maruzatı

TFR. I.A. : Rumeli Mufettişliğı Sadaret Evrakı

TFR. IAS. : Rumeli Mufettişliğı Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık
Evrakı

A. MTZ. 04. : Sadaret Bulgaristan

A. MKT. MHM: Sadaret Mühimme Kalemı Evrakı

GİRİŞ

1. İstihbaratın Anlamı ve Önemi

Dünyada insanoğlu var olduğundan itibaren keşfedilmiş ve kıyamete dek keşfedilebilmesi sürececek olan en güçlü silah bilgidir. Bilgiyi elinde tutan, onu geliştirmeyi amaç edinen ve en uygun şekilde kullanmak maksadı ile başarılı bir atılım gösteren topluluklar kesin gücü ve hakimiyeti de ellerinde bulundurmaktadır. İstihbarat, bilgi edinme ihtiyacının doğal bir sonucudur. Devlet ve toplum için iç ve dış güvenlik açısından hayati önem arz etmektedir. Aynı hususta istihbaratın sosyo-politik ve ekonomik yönden gerekli olduğu hiçbir zaman yadsınamaz bir olgudur. Tarihi süreç içerisinde devlet adı verilen oluşumlar bu ihtiyacı kendi bünyelerinde hissetmişler ve çeşitli şekillerde bu ihtiyaçlarını giderme yolunu aramışlardır.¹

İstihbaratın lügat anlamı Arapça istihbar kelimesi çoğulu olarak; haberler veya yeni öğrenilen bilgiler, haber almak olarak ifade edilmektedir. Teknik olarak bakıldığında istihbarat, muhtelif imkan ve araçlardan yararlanılarak herhangi bir konuda enformatik materyal elde edilmesi ve elde edilen bilgi ve haberlerin ham halden kurtarılarak işlenmesi, anlamlı bütün haline getirilmesi ve yorumlama yapılarak bundan bir sonuç çıkarılması ile ilgili faaliyet anlamını içermektedir.²İngilizcede istihbarat kelimesi yerine zeka, akıl ve bilgi anlamına gelen intelligence, Fransızcada işaret, aydınlatma, öğretme ve öğrenme anlamlarına gelen renseignement, Rusçada ise güvenlik anlamına gelen интеллект ile ifade edilmektedir.³

¹Hikmet Zeki Kapıcı, "Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün İstihbarat Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 2015, s. 262.

²Gültekin Avcı, *İstihbarat Teknikleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2004, s. 5.

³Osman Tunahan Berk, *"Türkiye ve Açık Kaynak İstihbaratı"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Kara Harp Akademisi, Ankara 2014, s. 15.

Arapça *ces* kökünden türetilmekle beraber gözetleyen, araştıran anlamına gelen bir sözcük olan *casus* sözcüğü düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi karşılığına denk gelmektedir.⁴ Casusluk, istihbarat eylemlerinin yabancı ülkelerin kuvvetlerini ve gelişmelerini gizlice kontrol etmek ve tahmin edebilmek, bunları yetkililere ulaştırabilmek için düzenlenmiş bir parçasıdır.⁵ Arapça kökenli *tecessüs* sözcüğünün eş anlamlısı olan *casusluk*, bilgisi haricindeki işlemleri öğrenme amacı ile gizli olan şeyleri merak etme anlamını içermektedir.

Casusluk bir başka ifade ile duyum sağlama, insanların yığınsal şekilde dünya yaşamında bulunması ve topluluk olarak birlikte yaşamaya başlamalarının ardından ortaya çıkmıştır.⁶ Gelişmiş uygarlıkların ve belirli bir güce sahip bulunan devlet oluşumlarının başarılarının ardındaki en önemli unsurlardan birinin istihbaratın etkili bir biçimde kullanılması olduğu düşünülmektedir.⁷ Geçmişte ve günümüzde çoğunlukla askeri alan ile ilgili mevzularda ön planda yer almış olan istihbarat, iç ve dış tehdide ilişkin gizli bilgilerin gerekli mercilere iletilmesini sağlayan bir hareket alanıdır. Bu işlevi ile birlikte istihbarat güvenlik kurumlarının hareket alanı içerisinde önemli öge olma özelliğini her zamanda korumuştur.⁸

Günümüze kadar istihbaratın birbirinden değişik birçok tanımlaması yapılmıştır. Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından istihbarat şu şekilde tanımlanmaktadır: *"İstihbarat ham bilgilerin işlenmesi sonucu üretilen bir bilgidir. Bir başka ifadeyle istihbarat tekniği teşkilatı ve faaliyet itibarıyla mevcut olması lazım gelen organları ve konuları içine alır. Bu nedenle istihbarat planlama, araştırma, deliller toplama, çeşitli akli ve ilmi metotlarla onları değerlendirip bir sonuç istihsal edip, kullanma faaliyetlerini içine alan bir manaya sahip bulunmaktadır."* ABD Savunma Bakanlığı Askeri Terimler Sözlüğünde *"yabancı devletler ya da bölgeler hakkında toplama, işleme, analiz ve değerlendirme*

⁴Cengiz Kallek, "Casus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 163.

⁵Muazzez Şenel ve A. Turhan Şenel, *İstihbarat ve Genel Güvenlik Konularımız*, EGM İDB Yayınları, Ankara 1997, s. 63.

⁶Gönül Güneş, "Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri", *ATAM*, 29, Mart 2013, s. 103.

⁷Zakir Gül, "Stratejik İstihbarat ve Genel Yanılgılar", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4/ 1, Mayıs 2015, s. 113.

⁸Metin Yılmaz, "Emevi ve Abbasi Dönemi İç İstihbaratı", *İstem*, 12, 2008, s. 176.

işleminde geçen bilgilerin üretilmesi safhasıdır. Rakipler hakkında gözetleme, araştırma, inceleme, analiz sonucu elde edilen bilgi ve tecrübeler" olarak ifade edilirken, CIA tarafından "istihbarat etrafımızdakilerle ilgili politika yapıcıların karar vermelerini kolaylaştıracak bilgi ve ön bilgi" olarak görülmüştür.⁹

Türk Tarihinin başarılı askeri liderlerinden biri olan Kazım Karabekir istihbaratın tanımı, önemi ve fonksiyonu ile ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

"En basit bir taktik sorununun çözümünde düşmana ve araziye ait bilgiler elde etmeye mecburuz. Duruma hakim olmak zaferin anahtarıdır. Ordularımızın zafere ulaşması için dostu, düşmanı yakından iyi tanımak gerekir. Yalnız seferdeki çeşitli keşif vasıtalarıyla haber almak bir sakatın değnek ile yürümesine benzer, yalnız seferdeki keşif vasıtaları bulundukları sahadan öteye gidemez. Genelkurmay'ın İstihbarat Şubesi göz ve kulak unsurlarıdır. Vücut ne kadar kuvvetli olursa olsun kulaktan, hele de gözden yoksun olmak, onu çoktan felçli hale getirmiştir. Ordumuzun en zayıf yeri istihbarattır. İstihbarat barışta ve harpte doğru haber almak, yanlış haber yaymak demektir. On kolordusu olan bir devlet on birincisini komşu hükümetlerin toprakları içerisinde meydana getirir."¹⁰

Bir ulus için mevcut olan fırsatlar veya tehditler sadece askeri alanda oluşum göstermemektedir. Öyle ki tehdit unsurları çok büyük bir sahada yaygınlık göstermektedir. İstihbarat, ulusal açıdan emniyet sağlama politikasının en önemli yapıtaşıdır ve her zaman sıra bakımından ilk savunma hattı olacağı akılda tutulması gereken bir konudur.¹¹ Bu açıdan bakıldığında da istihbarat süreç içerisinde önemli bir inisiyatif olarak devletlerin siyasetinde her zaman yerini almıştır. Bütün şartlar bir arada değerlendirilecek olursa istihbarat neden gereklidir sözüne cevap bulabilmemiz olanaklıdır. İstihbaratın gerekliliği üç neden etrafında toplanmıştır: *"Bunlardan birincisi her türlü tehlikeye karşı teyakkuz halinde olarak kalıcılığın temeli olan ulusal hakimiyetin devam ettirilmesi, ikincisi her şart ve her durumda ulusal bir siyaset istikametinin tayin edilmesi, üçüncüsü ise ulusal güvenliğin sağlanmasıdır."¹²*

⁹Mutlu Köseli, "Terörle Mücadelede İstihbaratın Rolü", *Polis Bilimleri Dergisi*, 11/ 2, 2009, s. 53-54.

¹⁰Kazım Karabekir, *Gizli Harp İstihbarat*, Emrullah Tekin(haz.), Kamer Yayınları, İstanbul 1998, s. 23.

¹¹Ümit Özdağ, "Stratejik İstihbarat", *Avrasya Dosyası Dergisi İstihbarat Özel Sayısı*, 8/2, 2002, s. 111.

¹²Şenel, *İstihbarat ve Genel Güvenlik Konularımız*, s. 25.

Tüm bu nedenler bir siyasi teşekkülün varlığını devam ettirebilmesi için büyük önem arz etmektedir.

İstihbarat mevzusuna ilk gerçekçi yaklaşan, önemli ve zorunlu olduğunu haklı gösterenlerin en başında Sun Tzu¹³ yer almaktadır. M.Ö. 500 yıllarında Çinli komutan Sun Tzu: *"Yol, arazi, hava durumunu askerlerini sevk etmeden önce düşman askerlerinin durumunu gözlemleyerek yap"* açıklaması ile muharebe sahalarında haber alma faaliyetinin ne kadar önem arz eden bir girişim olduğunu ifade etmiştir. Yine Sun Tzu döneminde komutan olan Zhang Yu'nun: *"Herhangi bir askeri harekatta öncelikle, arazinin şeklini bilmek önemlidir. Savaştan önce yolun durumunu, yolun uzunluğunu bilersen nasıl bir rota izleyeceğini de bilirsin"* şeklindeki ifadesi muharebe öncesi istihbarat sağlanmasının önemini ortaya koymaktadır. Muharebe durumunda karşıdaki düşmandan devamlı bilgi sağlayabilmenin önemine Sun Tzu her zaman değinmiştir.¹⁴ Sun Tzu'nun casusluk ile ilgili araştırmasında şu satırlara da rastlanılmaktadır; *"Casusları beş bölüme ayırmak gerekir: Birincisi düşman içindeki casuslar, ikincisi mahalli casuslar, üçüncüsü inanç değiştiren kişiler, dördüncüsü hükümlüler, beşincisi savaşta sağ dönenler. Hükümdarlar eğer bu beş casus görev başında ise güçlüdür."*¹⁵ Ancak Sun Tzu'nun tasavvur ettiği istihbarat kavramı doğal olarak askeri boyutta bir istihbarat alanı ile kısıtlı kalmıştır.

İstihbaratın faaliyet sahalarının oluşturulmasında ise, Machiavelli'nin fikirlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Machiavelli'nin fikirleri istihbarat dünyasının bir parçası olan örtülü operasyonların mantığının ana dayanağı olarak algılanmaktadır. Bir devletin yaşamını devam ettirme ilkesini diğer bütün emellerden

¹³"Uluslararası ilişkilerin önemli bir düşünürü ve stratejisti olan Sun Tzu, Kadim Çin Uygarlığı tarihinde Bahar ve Sonbahar olarak adlandırılan M.Ö. 703-481 arası dönemin sonlarında yaşamıştır; bugün Sun Tzu'nun hayatı hakkında kesin verilere sahip değiliz. Onun hakkında yazılmış tek kaynak, M.Ö. 2. yüzyılda Sima Qian'ın yazmış olduğu biyografik çalışmadır. Bu kaynakta Sun Tzu'dan Wu krallığı döneminde yaşamış bir paralı asker olarak söz edilmektedir; kendisi Çin tarihinde Shi olarak adlandırılan toprak ağalığı unvanını kaybetmiş, topraksız bir bürokrat sınıfına aittir. Bu sınıftakiler genelde gezgin akademisyenler olarak çalışırken, kendisi ise askeri danışmanlık yaparak düşünceleri ve yazılarıyla dikkatleri çekmiştir. Görevi sırasında, Wu krallığı Chou hanedanını devirerek egemen bir güç haline gelmiş, dolayısıyla barıştan uzak bir dönem başlamış ve Sun Tzu'nun bu dönemde nerede olduğuna dair kesin bir bilgiye erişmek mümkün olmamıştır.", Zehra Gürsoy, "Sun Tzu", *Savaş Kuramları*, Erhan Büyükkakıncı (ed.), Adres Yayınları, İstanbul 2015, ss. 9 - 10.

¹⁴Andaç Karabulut, "Dünya Tarihinde İstihbarat", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 5/18, Bahar 2013, s. 65.

¹⁵Ergun Hiçyılmaz, *Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, Kamer Yayınları, İstanbul 1996, s. 2.

üstün tutan Machiavelli, amacına ulaşmakta her yolu meşru görmek ile beraber maksatgalibiyet sağlamak olduğunda ahlaki olmayan yollar ile yanıltıcı hareketlerde bulunmayı alkışlanabilir bir tutum olarak görmektedir.¹⁶

XIX. yüzyıl içerisinde yaşamış bir devlet adamı ve asker olan *Napoleon* istihbarat konusunda Sun Tzu'yu onaylayan bir şekilde istihbaratın ve istihbaratçının önemini "*Bir casus yerinde ve zamanında, cephedeki binlerce askere denktir*", "*İnanın bana, savaşların sonuçları incelendiğinde topçunun, süvarinin, piyadenin kahramanlıkları, casusların şu göze görünmez, lanetli ordusu yanında hiç kalır!*" sözleriyle gayet veciz bir şekilde açıklamıştır. Daha sonraki kuşaktan olan meşhur istihbaratçı *Reinhard Gehlen*, *Konrad Adenaur*'a vermiş olduğu bir muhtıradaki istihbarat servisinin önemini "*bağımsız bir ulusun siyasal davranışlarının dayandığı materyallerin en önemli kaynaklarından biri istihbarat servisidir*" şeklinde açıklamaktadır.¹⁷

David Kahn ise, gelişigüzel bir şekilde istihbaratın şu ya da bu muharebeyi kazanacağına dair iddiaları abartılı bularak onun muhaberede esas unsur değil yardımcı kuvvet olduğunu kabul etmektedir. Gerekçesi de muharebelerin, insanlarla ve silahlarla, beyinler ve iradelerce kazanılmasıdır. Bu yüzden istihbaratı bu unsurlara sadece hizmet eden, kuvvetlerin idare edilmesi, ikmalinin sağlanması ve birliklerin sevk edilmesinin yanında ikinci derecede önemli olan bir vasıta olarak değerlendirmektedir.¹⁸

2. Tarihi Süreçte İstihbarat

Kuvvet sağlamak ve arzu edilen şeyin elde edilmesi hususunda bilginin hiçbir şekilde göz ardı edilmeyecek bir anahtar olduğunu insanoğlu hemen keşfetmiş ve tarihsel süreçte onu elde edebilmenin yolunu sürekli aramış ve bu durum günümüze değin devam eden bir anlayış olarak sürmüştür. Bu sebep yüzünden sır olanın bilinmesini sağlamak amacı ile dünya üzerinde ortaya çıkışı insanlık tarihi kadar eski

¹⁶Gökhan Bayraktar, "Harbin Beşinci Boyutunun Yeni Gereksinimi: Siber İstihbarat", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 20, Ekim 2014, ss. 123-124.

¹⁷Hamit Pehlivanlı, "Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 279.

¹⁸Ahmet Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 26.

olan mesleklerden biri meydana gelmiştir: *istihbarat ve haber alma eylemi*.¹⁹Gerek İslam coğrafyasında ve gerekse dünyanın diğer coğrafyalarında tarihin başlangıcından itibaren kurulan bütün devletler istihbarata önem vermeyi bilmişlerdir.²⁰ İstihbaratın hedefi esas olarak tarihsel gelişim içerisinde belirlenmiştir. Yani geçmişte birbiri ile savaşan ülkeler, karşı tarafın askeri hazırlıklarını, güçlerini, planlarını ve gayelerini öğrenmek için diğer tarafa casuslar göndermiş ve oradan bilgi sağlamak için uğraşmışlardır.²¹

İstihbarat çalışmaları bazı yorumcuların ifadesine göre, insanlık tarihinin başlangıcıyla ortaya çıkmıştır. Örneğin eski CIA çalışanlarından biri olan Walter L. Pforzheimer'a göre; tarihteki ilk casusluk eylemi Ademve Havva arasında yaşanmıştır. Pforzheimer, İncil'de bahsedilen yılanın ilk casus, Havva'nın ilk muhbir ve Adem'in de ilk kurban olduğunu belirtmiştir. İstihbarat hakkındaki ilk yazılı kaynak M.Ö. 5000 tarihli'dir. Bu kaynakta Mısır Kralı III. Tutmosis'in kuşatma altında tuttuğu Yafa şehrine gizli olarak ajan göndermiş ve şehri daha az maliyetle ele geçirdiğinden bahsedilmektedir.²² Hz. Musa İsrailoğullarına kendilerine Tanrı tarafından vaat edilmiş olan topraklara gitmeleri gerektiği emrini geldiği zaman, on iki kabile içerisinde seçtiği kişileri keşif yapmak amacıyla önden göndermiştir. Bu on iki kişiden sadece iki kişi tanrısal buyruğun yerine getirilmesi için çaba sarf etmiş, diğer on kişi ise vaat edilen bu topraklarda zorbalık yapanların mevcut bulunduğunu ifade edip oraya giremeyeceklerini anlatmış ve Tanrı'nın emrine karşı gelmiştir.²³ Bu olaylarda da görüldüğü gibi istihbarat faaliyetleri hayatın içerisinde bir sürecin ürünü olarak asırlardır değişik alanlarda kendisini göstermiştir.

İktidar, hegemonya, müstemleke oluşturmak ve birbirine karşı üstünlük kurmak için yapılan muharebelerde tarihi çağlar boyunca haber alma, yalan haber yayıp karşı düşman kuvvetleri farklı taraflara yönlendirme tekniğini kullanmak her devlet tarafından uygulanan bir teknik olmuştur. Ticaret burjuvazisinin ve meta dolaşımının milli hudutları ortadan kaldırmasından sonra haber alma unsuru hem

¹⁹Tuncay Özkan, *Milli İstihbarat Teşkilatı - MİT'in Gizli Tarihi*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2003, s. 25.

²⁰Mehmet Ali Beyhan, "II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeye Teşkilatı ve Journaller", *Türkler*, XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 939.

²¹Mahir Kaynak, *İstihbarat ve Terör Oyunları*, Selis Kitaplar-Bilge Matbaacılık, İstanbul 2006, s. 15.

²²Ahmet Ateş, *"Stratejik İstihbarat Ve Türk Dış Politikasına Etkisi"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014), s. 3.

²³Ömer Faruk Harman, "Yuşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 44.

şekil değiştirmiş, hem de profesyonel açıdan daha geniş bir alana dağılarak mesleki bir kesim durumuna dönüşmüştür.²⁴ Avrupa'da kayda değer istihbarat adı verilebilecek çalışmalar Roma İmparatorluğu döneminde görülmektedir. Kavimler Göçü ile birlikte Roma topraklarına girmeye başlayan topluluklara casus gönderildiği ve elde edilen bilgilerin kavimler arasında huzursuzluk yaratmak amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Roma İmparatorları ayrıca güçleri ve hakimiyeti altında bulunan topraklarda gizli teşkilatlanmalar yolunu seçerek olası tehlikeleri gidermeye çalışmışlardır.²⁵

Persler, istihbarat adına bir takım girişimlerde bulunan bir kavimdir. Perslerin Romalılar ile benzer bir geleneği uygulamaya koyarak eski dönemlerden beri kamusal gelirler ile düzenli casus tutma faaliyetleri içerisinde yer almışlardır. Oluşturulan bu casuslar gizlice düşman alanlarına gitmişler, gelişmeleri takip etmişler ve yöneticilere her daim rapor vermişlerdir. Bu kişilerin çoğu, kendi halklarına sadık bir ruhla hareket eden kimselerdir. Yine de içinde düşman hesabına çalışanların çıktığı da zaman zaman görülmüştür.²⁶ Yunanların o dönemde muhbir olarak nitelendirdiği Pers ülkesi içerisinde yer alan bu casusların bir istihbarat organı oldukları düşünülmektedir.²⁷

2.a. İstihbaratın Hristiyan Dünyası'nda Gelişimi

Çoğunlukla tarihte ikinci en eski meslek olarak tanımlanan istihbarat oluşumu, kolektif güvenlik ve savunmada olduğu kadar dış siyasette de devletler açısından yaşamsal bir etken olmuştur.²⁸ Misyoner sözcüğü, Latince göndermek manasında olan "mittere" fiilinden türemiştir. Propaganda amaçlı faaliyetler için

²⁴Tahir Yörükoğlu, *Mit-Milli İstihbarat Teşkilatı*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, s. 19.

²⁵Ela Bilgen, "İstihbarat", *ATAUM e-Bülten*, 60, Eylül 2013, s. 20. <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2017/02/Ebulten-60.pdf> (26.05.2018).

²⁶Tolga Ersoy, "*Prokopios'un Yapıtlarında Perslerin Temsili*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 19.

²⁷Muzaffer Duran, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, Nisan 2015, s. 79.

²⁸Björn Müllerwille, *Avrupa Birliği İstihbarat Kurumları*, Gül Arıkan Akdağ ve Mustafa Cenk Sanıvar (çev.), Tasam Yayınları, İstanbul 2005, s. 4.

görevlendirilen insanları tanımlamak için kullanılmaktadır.²⁹ Casusluk olarak ifade edilen kavramın ilk örnekleri de sayılabilecek olan misyonerler, sadece din görevlisi vazifesinde yer almayıp, görevlendirildiği mevkiinin tarihini, politikası ve bürokratik yapısını, sosyo-kültürel vaziyetini de araştırabilecek donanımda bulunan ve bu iş için yetiştirilmiş kişilerdir. Görevlendirildikleri yerlerdeki toplulukların özelliklerini iyice analiz etmekle beraber bu bilgileri hem bağlı bulunduğu devlete hem de dini merkezlere ulaştırmışlardır.³⁰ XVI. yüzyıl, İspanya'nın altın çağı olarak nitelendirmek mümkündür.³¹ Dönem itibarıyla güçlü devlet olarak Avrupa'da ön planda yer alan devlet İspanya'dır. İspanya'ya karşı mücadele etmekte olan tüm devletler, en başta İngiltere, kendisini aynı zamanda Roma Katolik Kilisesi'nin casusları yani Cizvitlere³² karşı mücadele ederken bulmuştur. Bu casuslar elli yıldan fazla bir süre zarfında gizli eylemlerde yer almışlardır ve İngiltere'nin siyasi ve dini olan her kuruluşunun içerisine girmeyi başarmışlardır.³³

Tarihi kaynaklara göre en eski istihbarat teşkilatı İtalyanlara aittir.³⁴ İtalya topraklarında XV. yüzyıl içerisinde ortaya çıkan gelişmeler askeri istihbaratın ve ardından diplomatik istihbaratın tarihsel yönünü değiştirmiştir. Tarihte ilk defa İtalyanlar yabancı ülkelerde sürekli elçilikler kurmuşlardır. Floransalı ve Venedikli elçiler görevlendirildikleri ülkelerde askeri, politik ve iktisadi vaziyetler hakkında elde ettikleri bilgileri düzenli bir şekilde ülkelere aktarmışlardır. Ayrıca yer aldıkları ülkelerde kendi taraflarında çalıştırabilecekleri insanları da tespit etmekten geri durmamışlardır.³⁵

²⁹Erkan Cevizliler, "19. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletindeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 2014, s. 121.

³⁰Tahsin Fendoğlu, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti", *Türkler*, XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002 s. 189.

³¹Pınar Türkecan, "16. Yüzyılda Orta ve Güney Amerika'daki Misyoner Faaliyetleri ve Kıta Yerlileri Üzerindeki Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24/1, Haziran 2007, s. 232.

³²"Katolik Hristiyanlığın İsa Cemiyeti olarak bilinen bir tarikatıdır.", Günay Tümer, "Cizvitler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 40.

³³Hasan Ercan, "Tarihi Derinlik İçinde Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Yeni İstihbarat Kavramı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2006, s. 42.

³⁴Aslıhan Betül Özdemir, "Türk İstihbarat Tarihi ve Atatürk", *Hukuk Gündemi Dergisi (Atatürk Özel Sayısı)*, 2013, s. 16.

³⁵Ercan, "Tarihi Derinlik İçinde Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Yeni İstihbarat Kavramı", ss. 42-43.

İtalyanlardan sonra en eski istihbarat teşkilatına sahip olanlar İngilizler olarak bilinmektedir. İngiliz servisinin kökü 650 yıl öteye dayanmaktadır. İngiltere'nin bir ada devleti olması ve Avrupa ile kara bağlantısının olmayışı İngiliz tahtının zayıflamasına neden olmaktadır. Bu nedenle İngilizler, adayı koruma altına almak ve Avrupa'da İngiliz hakimiyetini güçlendirmek için hangi yoldan olursa olsun, bilgi edinme gereksinmesini duyarak istihbarat çalışmalarına önem vermişlerdir. İngiliz servisi ilgili olduğu ülkeler hakkında bilgi toplamak için tanınmış kişiler arasına rahatça girme olanaklarına sahip sosyal seviyeleri yüksek kişilerle çalışmaktaydı.³⁶ İngiltere'de resmi olarak ilk örgütlenme 1570 yılında oluşturulmuştur. Kraliçe I. Elizabeth, Papa V. Pius tarafından aforoz edilince Papalığın casuslarına karşı koymak için bir casusluk örgütü kurulmasına karar verilmiştir. İngilizlerin casusluk örgütünü Sir Francis Walsingham³⁷ kurmuştur. Casusluk ödeneği ilk olarak onun devrinde ayrılmış ve ilk rüşvet olayı bu zamanda yaşanmıştır. Walsingham'ın tesis etmiş olduğu casusluk örgütü içerisinde en fazla rüşvet temin eden şahıs Alessandro Albani isimli bir kardinal olmuştur. Alessandro Albani bu rüşvetler ile casusluk yapmış ve büyük bir servet edinmiştir.³⁸

Fransız aristokrasi iktidarını ortadan kaldıran XVI. Louis (1461-1483) İskoç okçularından oluşan küçük bir barış ordusu kurmuş ve bunu bir casus şebekesi haline getirerek Avrupa'nın önemli kentlerine dağıtan ilk Avrupalı kral olmuştur. XVI. Louis'in bu casusları hem haber toplamış, hem de kamuoyunun Fransa lehine oluşturulması yolunda gayret sarf etmişlerdir.³⁹ Fransız istihbarat birimlerinin oluşmasında etkin bir rol oynayan diğer şahıs ise; Napoleon döneminin İmparatorluk Polis Bakanı olan Fouché'dir. Fouché, iç ve dış istihbarata büyük önem vermiştir. Casuslarını Napoleon muhaliflerinin içine sokarak ülke içi istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Napoleon'un istihbarat sağlayan casuslarından ve o dönemde dikkat çeken devlet adamlarından biri de Fransa İmparatoruna Avusturya ordusunu teslim eden Karl Schulmeister olmuştur.⁴⁰ Diğer Avrupa Kralları da özellikle İngiliz

³⁶Kaya Karan, *Türk İstihbarat Teşkilatı*, Truva Yayınları, İstanbul 2008, s. 14.

³⁷"İngiliz Siyaset Adamıdır. Pürten Protestan'dır. Paris'te büyükelçilik yapmıştır, Protestan ve İspanya karşıtı bir siyaset uğrunda çaba harcamıştır. 1573'te devlet bakanı olmuştur, çok etkili bir casusluk şebekesi kurarak özellikle Mary Stuart'ı suçlu duruma düşürmeye çalışmıştır.", "Walsingham", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, XXIV, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s. 12274.

³⁸Aytunç Altındal, *Türkiye'de ve Dünya'da Casuslar*, Destek Yayınları, İstanbul 2008, ss. 99-100.

³⁹Karan, *Türk İstihbarat Teşkilatı*, ss. 13-14.

⁴⁰Ercan, "Tarihi Derinlik İçinde Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Yeni İstihbarat Kavramı", s. 46.

hükümdarları, XVI. Louis'e benzer şekilde hareket etmeye çalışmışlardır. Prusya Kralı Büyük Friedrich, Avrupa'ya dağılan resmi görevliler arasına casuslar sokarak resmi temsilciler dışında bu ülkeler hakkında bilgi toplatmıştır.⁴¹

Karl Friedrich, rakibi Fransız asker Soubise'den söz ederken "*ardından daima yüz aşçı gider, bense daima yüz casusun ardından giderim*" diyerek istihbarata önem verdiğini belirten bir kişi olmuştur. Ancak 1786'daki ölümünün ardından meydana getirdiği teşkilat Bismarck yönetime geçene kadar unutulmaya yüz tutmuştur. Bismarck'a istihbaratın önemini yeniden kavratan kişi danışmanı Wilhelm Johann Karl Eduard Steiber'dir. 1863 yılında Prusya'nın yeni başbakanı Otto Von Bismarck, daha sonraları kendisini casuslar kralı olarak adlandıracağı Steiber'i göreve getirmiştir. Steiber, Bismarck'ın yürüttüğü Avusturya ve Fransa seferlerinde düşman topraklarındaki tüm kaynakların, yol yapımı faaliyetlerinin, sanatsal eserlerinin, müstahkem yerlerin, hayvan sayılarının ve yiyeceklerin çizelgesini çıkarmış ve Prusya bu şekilde yaptığı iki muharebede de düşmanlarını mağlup etmiştir.⁴²

Özellikle Avrupa coğrafyasında ülke sınırlarını korumak ve yabancı egemenliğine engel olmak, yayılmacı politikaları desteklemek amacıyla İngiltere, Fransa, İspanya, İtalyan Cumhuriyetleri çalışmalarının önemini görmüş ve bu alanda gelişme kaydetmişlerdir. Avrupa devletlerinin dışında Rusya'da istihbaratı kurumsallaştırmış ve devletlerin varlığını sürdürebilmesi için bir gereklilik hali olarak görmüştür. Yeni bir siyasi güç olarak XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kendini gösteren Moskova Prensiği, bölgede politik dengeyi değiştirebilmek için istihbaratı yoğun bir şekilde kullanmıştır. 1547'de Moskofların Çarı unvanı ile taç giyen IV. İvan,⁴³ çağın büyük devleti Osmanlıların Doğu Avrupa ve Kafkaslar üzerinde güçlenen Rusya'ya karşı ilgisizliğini de fırsat bilerek bölgede gücünü artırmıştır.⁴⁴ Aynı şekilde Rusya'da, Korkunç İvan zamanında 1560'larda, Boyarları ezmek ve Moskova Prensiğini kökleştirmek amacıyla Opriçnina⁴⁵ örgütünün

⁴¹Karan, *Türk İstihbarat Teşkilatı*, s. 14.

⁴²Ercan, "Tarihi Derinlik İçinde Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Yeni İstihbarat Kavramı", ss. 48-49.

⁴³Abdullah Saydam, "Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 1990, s. 241.

⁴⁴93 Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Harbi) Aziziye Şahlanışı, Halil Özcan (ed.), Aziziye Belediyesi, Erzurum 2014, s. 19.

⁴⁵"Opriçnina, Korkunç İvan'ın Rusya'da ortalığı kasıp kavuran ihanet ve alçaklık illetini ortadan kaldırmak için kurduğu bir kurumu adlandıran Rusça sözcük. Böylece kırk kadar kent ve kanton, Çarın doğrudan denetimine bağlı mahfuz bir bölge haline getirilmiş ve Çar buralara eski sahiplerinin

kurulduğu bilinmektedir. Hem polis hem de idarî bir örgüt olan Opriçnina büyük toprak sahiplerini dize getirmek, pazarları ve yolları hakimiyet altında tutarak Çar'ın toplum üstündeki tahakkümünü daha da yaygınlaştırmak için kullanılmıştır. İlerleyen süreçte Opriçnina, rejiminin devamını sağlamak için çalışan Çar'a bağlı bir iç istihbarat servisine dönüşmüştür. Büyük Petro zamanında Opriçnina, gücünü her sahada hissettirmeye başlamıştır. Opriçnina'nın statüsü, XVIII. yüzyılın başında büyük çoğunlukla yurttaş ve toplum ahlakı ile ilgili görevlerle sınırlandırılmıştır. Rusya'ya geziye giden her yabancıya refakat etmek üzere yanına birini vermek geleneği Opriçnina ile başlamıştır. Bir hafiyenin adım adım izlediği yabancılar sürekli gözaltında bulundurulmuştur. Bu durum hem yabancıların ülke içerisindeki faaliyetlerinin izlenmesi hem de ülkede yabancı faaliyetlerini sınırlı tutmak için yapılmıştır. Daha sonra Rus polisi ülke dışındaki yurttaşlarını da gözaltında tutmak için, yabancı ülkelere ajanlar yollama alışkanlığı edinmiştir.⁴⁶

Sonuç olarak tarihsel sürecin ilerleyişine bakıldığında Avrupa'nın içerisinde yer alan başat devletler ve Hristiyan dünyasında egemen olan ülke liderleri devlet için gereklilik arz eden istihbaratı elde etmek için belli başlı oluşumlar meydana getirmişlerdir. Misyonerlik ve İtalyan şehir devletçiklerinin elçileri aracılığıyla istihbarat sağlama girişimlerinin ardından birbirlerine üstünlük kurmak isteyen devletlerin kendi topraklarında istihbarat birimleri örgütsel biçimde teşkil edilmiştir. Avrupa devletlerinin dışında Moskova Prensliği ve onun devamı olan Çarlık Rusya'sı da istihbaratı kurumsal hale getirmek açısından ilerlemeler kaydetmiştir. Oluşturdukları istihbarat birimlerini sayesinde istihbarat sağlayarak diğer bir düşman devlete karşı üstünlük kurmak için uğraş vermişlerdir.

2.b. İstihbaratın İslam Dünyası'nda Gelişimi

İslam tarihinde hemen her dönemde istihbarat faaliyetlerine büyük önem verilmiştir. İslam'ın kaynağı Kur'an-ı Kerimde *"Ey iman edenler! Tedbirinizi alıp ihtiyatlı davranın; bölük bölük veya hep birden savaşın"*, *"Onlara (düşmanlara)*

ve köylülerin zararına kendi adamlarını yerleştirmiştir. Direnme girişimleri kanlı biçimde bastırılmıştır.", "Opriçnina", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, XVII, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s. 8860.

⁴⁶Yüksel, II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı, ss. 31-32.

karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanı, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz" ayetleriyle istihbarat ve haber alma faaliyetlerinde bulunmak Müslümanlara açıkça öğütlenmiştir.⁴⁷

Hız. Muhammed, düşmanlarının hareketlerini tespit etmek, amaçları hakkında bilgi sağlamak, onlarla alakalı bilgileri kısa sürede toparlamak üzere istihbarat birimleri ve bazen de keşif birlikleri göndermiştir. Bu yapılanlar bir devletin ve toplumun varlığını devam ettirebilmesi açısından gerekli olan durumdur.⁴⁸Nitekim Bedir Muharebesi başlamadan evvel Kureyş ordusuyla ilgili araştırmalara kendisi de katıldığı gibi önem arz eden muharebelerin tamamına yakınında bilgi toplamak üzere insanlar görevlendirmiş ve ayrıca düşman ülkesinde bulunarak kendi tarafına haber ulaştıran casuslar görevlendirmiştir.⁴⁹ Hız. Muhammed'in istihbarat çalışmalarına verdiği önemi ve bu tür eylem sahalarının geniş olduğunu gösteren birçok örnek bulunmaktadır. Müşriklerin kritik konumda yer aldığı şehirlerinde Resulullah'ın bilgi sağlamak için görev verdiği şahıslardan söz edilmektedir. Bu şahıslar Müslüman oldukları halde kimliklerini gizleyerek oturdukları şehirlerde karşı tarafın politik, askeri ve ekonomik tüm eylemlerini bildirmişlerdir. Örneğin, Abbas b. Abdülmuttalib, Mekke'de, Enes b. Ebu Mürsad, Taif yakınlarındaki Avtas'ta, Münzir b. Ömer isimli bir başka sahabi Necid'de casusluk amacıyla ikamet etmişlerdir. Resulullah'ın casusları zaman zaman sağladıkları başarı nedeniyle ödüllendirdiği de nakledilmektedir. Örneğin, Kureyş kervanını takiple görevli olan Talha b. Ubeydullah ile Said b. Zeyd Bedir gazvesine katılmadıkları halde ganimetten pay almışlardır.⁵⁰

Dört Halife döneminde Irak, İran, Suriye ve Mısır topraklarında yapılmış olan büyük çaplı fetihler esnasında, Hız. Muhammed döneminde askeri alanda tecrübe ve beceri kazanan Ebu Ubeyde El Cerrah, Sad b. EbiVakkas, Halid b. Velid, Amr b. El-As gibi yetenekli kumandanlar görevlendirilmiştir. İlk üç halife döneminde yapılan fetih hareketlerinin galibiyet ile sonuçlanmasının en önemli faktörü, istihbarat

⁴⁷Yaşar Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", *Diyanet İlmi Dergisi*, 35/3, 1999, ss. 39-40.

⁴⁸Ahmet Akıncı, *"İslam Hukukuna Göre Savaşta Uyulacak Kurallar"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2007, s. 87.

⁴⁹Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", ss. 40-41.

⁵⁰Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", ss. 40-41.

alanında Müslümanların çığır açmasıdır. İslam ordusunun en büyük kumandanlardan Halid b. Velid ile Ebu Ubeyde düşmanlar ile ilgili bilgi toplamak için Müslüman ve yabancı casuslardan yararlanmışlardır.⁵¹ Hz. Ali devrinde yaşanan karışıklıklar nedeniyle iyi organize edilmiş haber alma teşkilatı kurulmuştur. Bu sayede devlet içerisinde yer alan memurlarının kontrolü sağlanmıştır. Ancak bu devirle ilgili düzenli, resmi ve ilkeli bir teşkilatının varlığı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. İstihbarat teşkilatı (Berid) olarak resmi kuruluşu ve kurumsallaşmasının bu dönemden sonra başladığı kabul görmektedir.⁵²

Emevilerin devlet olarak var olması ile birlikte muhaberat ve istihbarat çalışmalarının daha düzenli bir sürece girdiği anlaşılmaktadır. Divanların devlet teşkilatlanmalarındaki etkinliğinin artması ve yenilerinin eklenmesi, Şurta teşkilatının belirgin ve müstakil bir kurum halini alması iç istihbarat çalışmalarının daha organize sürdürülmesine imkan tanımıştır. Özellikle Divan'ül Berid⁵³ resmi haberleşmenin sağlanması yanında istihbarat, gizli haber taşıma ve takip vazifesini de yerine getirmiştir. Bir anlamda iç istihbarat üyeleri Berid teşkilatını karargah olarak kullanmışlardır. Emevi halifelerinin birçoğu, siyasi muarızlarının faaliyetlerini ve birbirleri arasındaki irtibatları gözetlemek amacıyla gözcüleri ve casusları onların aralarına göndermişlerdir. Bütün bu çalışmalara rağmen Ümeyyeoğullarının, devletin çöküş gerekçesi kendilerine sorulduğunda, birçok gizli haberlere ulaşamadıklarını itiraf etmeleri, yeterli düzeyde istihbarat yapamadıklarını

⁵¹Abdulhalik Bakır,"Emeviler ve Abbasiler Devrinde İstihbarat (Haber Alma ve Casusluk)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1/2, 2003, s. 6.

⁵²Yaşar Çelikkol, "Emeviler Dönemi Şurta (Polis) Teşkilatı ve İstihbarat Birimi Olarak Berid Teşkilatı", *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6/2, 2011, s. 328.

⁵³"Müslüman Araplar Berid örgütü modelini Suriye ile Mısır'ın fethinden sonra Bizanslılardan almışlardır. İslam tarihinde ilk Berid örgütünü Emevi halifesi Muaviye kurmuştur. Abdülmelik bin Mervan döneminde Berid örgütü daha da genişletilmiştir. Bu örgütü geliştirerek sürdüren Abbasiler döneminde devletin posta işleriyle görevli dairesine Divan'ül-Berid, başkanına da Sahib'ül-Berid denmiştir. Sahib'ül- Berid, halifenin güvenini kazanmış kişiler arasından seçilirdi. Merkezle eyaletler arasında haberleşmeyi sağlamak dışında saraya ilişkin her tür eşyayı taşımak, resmi görevle bir başka kente gönderilen devlet memurlarını yerlerine ulaştırmak da, Berid örgütünün başlıca hizmetlerinden bazılarıydı. Ülkenin çeşitli yerlerindeki komutanların, valilerin, kadıların, maliyecilerin ve üst derece memurların çalışmalarını, merkezi yönetime karşı tavır, düşünce ve tutumlarını bir an önce saraya iletmek ise örgütün en önemli göreviydi. Dolayısıyla, büyük kentlerde ve önemli yerleşim merkezlerinde bu daireye bağlı istihbarat görevlileri bulunmuştur. Endülüs Emevilerinde, Abbasilerin son zamanlarında kurulan bağımsız hanedanlarda, Selçuklularda, Eyyubilerde, Ortaçağ'ın öteki Türk ve İslam devletlerinde de Berid örgütü vardı. Berid örgütü Gazneliler ve Gurlular aracılığıyla geçtiği Delhi Türk Sultanlığında büyük önem kazandı. Memlûklülerde Baybars döneminde büyük gelişme gösterdi.", "Berid", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, III, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s. 1541.

göstermektedir. Emevilerin ilk dönemlerinde gerek halifeler, gerekse diğer yöneticiler, istihbarata büyük ölçüde önem vermişlerdir. Fetihlerin hız kazanmasına paralel olarak Harici ve Şii kökenli iç isyanlardaki artış yaşanması, dış istihbaratın fetihlere katkı sağlaması, istihbaratın da bir ağ gibi ülkenin her bölgesine yayılmasına zemin hazırlamıştır. Devlet içerisinde iç ve dış istihbarat faaliyetleri aynı düzlemde yürütölmeye çalışılmıştır.⁵⁴

Emevi Hanedanının yıkılmasıyla 750 yılında Bağdat'ı merkez yaparak kurulan Abbasi Devleti'nin, özellikle 842 yılına kadar olan birinci devresinde ve daha sonra 1258'de yıkılmasına kadar olan sürede Berid teşkilatının ülkenin bütününde halifenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeyde olduğu bilinmektedir. Fakat Emeviler döneminde çoğunlukla Bizans müesseseleri yönünde olan etkilenme ağırlığı, Abbasiler zamanında İran ve Sasani yönüne dönmüştür. Devletin haberleşme kurumu olan Berid idaresinde de aynı durum kendisini göstermiştir. Berid, devlet haberleşmesini temin etmek, memurların ülke içinde seyahatlerini sağlamak, posta işlerini düzenlemek, istihbarat ve gizli haber taşıma vazifesini sağlamak görevlerini üstlenmiştir. Abbasiler Berid'in vazifelerini arttırmışlardır. Halife Mansur'un Berid hakkındaki ifade ettikleri bu konuya daha iyi şekilde ortaya koyacak biçimdedir: *"Devletimin muntazam idaresi için dört becerikli ve temiz idareciye ihtiyacım vardır. Birincisi, her türlü şüpheden uzak, doğruluktan ayrılmayan kadı; ikincisi, zayıfın hakkını kuvvetliden alabilme gücüne sahip emniyet amiri; üçüncüsü, maliye işlerini düzenli bir şekilde yürüten haraç reisi ve nihayet bu üç memurun her halini bana doğru olarak iletecek Berid reisi"* 'demiştir. Buradan Berid teşkilatının iç haber alma ve teftiş görevini de yüklenmiş olduğu görölmektedir.⁵⁵

Kur'an-ı Kerim'in inmesi ile tesis edilen İslam Devleti'nin en önemli unsurlarından biri istihbarat olmuştur. Özellikle Hz. Muhammed döneminde yarı teşkilatlı başlayan çalışmalar, Hulefa-i Raşidin devrinde artmıştır. Ayetlerin ve hadislerin desteklediği istihbarat çalışmaları İslam Devletinde ilk kez Berid teşkilatı ile vücut bulmuştur. Emevilerin resmi bir kurum haline getirdiği Berid, hem istihbarat çalışmalarını yürütmüş hem de ülke içerisinde istikrarı sağlamak için

⁵⁴Yılmaz, "Emevi ve Abbasi Dönemi İç İstihbaratı", s. 179.

⁵⁵Nesimi Yazıcı, "Klasik İslam Döneminde Haberleşme Kurumu İle İlgili Bazı Mülahazalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1, 1987, ss. 380-381.

kullanılmıştır. Abbasiler devrinde ise Berid teşkilatı devletin her sahasının denetleyicisi haline gelmiştir.

3. Türk Devletlerinde İstihbarat Faaliyetleri

3.a. İslamiyet Öncesi Dönemde Türk İstihbaratı

Tarih sahnesine çıkışlarından itibaren birçok devlet kuran ve birden fazla devletle politik ilişkilerde bulunan Türklerin istihbarata çok büyük önem verdikleri görülmüştür. Orta Asya kurulan ilk Türk devletleri içerisinde casuslara çaşut denilirken ihbar yapmaya çaşutlama adı verilmiştir. Ülkenin ve toplumun menfaatleri için casus ve istihbarat birimleri kullanmanın gereklilik arz ettiği eski siyaset bilimcileri hassasiyetle durmuştur.⁵⁶ Türklerde ilk casusluk olayları Çinliler ve Hunlar arasında meydana gelmiştir. Çinliler muharebe alanında yenemedikleri ve sürekli olarak saldırılarına maruz kaldıkları Hunları çökertmek için gizli yollara başvurmuşlardır. M.Ö.138 yılında Hunlar arasında geziye çıkan Chang Chi'en adlı Çinli gezgin aslında bir çaşut olarak M.Ö.125 yılına kadar 13 yıl boyunca Hun ülkesinde dolaşmıştır. Hunların durumunu, güçlerini, ordu düzenlerini, savaş tutumlarını, yaşayışlarını ve birbiriyle olan ilişkilerini iyice öğrenmiş, öğrendiklerini ve duyduklarını bir rapor ile Çin hükümdarına sunmuştur. Özü bakımından Türk tarihinde karşı taraf açısından Türkleri ifade eden ilk casusluk belgeleri olan bu rapor Asya'nın durumunu, Hunlar ile Çinliler arasındaki ilişkileri göstermesi yönünden oldukça önemlidir. Yapılan casusluk faaliyetleri yüzünden Türk devletlerinin kısa süre içerisinde bölündükleri, birbirine karşı olarak ayrılıklar içerisine düştükleri ve ülke bütünlüğünün sarsıntıya uğradığı görülmüştür.⁵⁷

Getirilen bilgilerin ancak hükümdar tarafından okunması bir amaca hizmet eder düşüncesinde olan Avrupa Hun İmparatoru Attila, istihbaratın dağıtımı ve işlevine değinmiştir.⁵⁸ Attila'nın Hıristiyan dünyası üzerine yönelmesi ve Bizans'a yaklaşması esnasında çevresini sayısız casus kuşattığı, bunların din adamı veya elçi

⁵⁶Abdülkadir Özcan, "Türk Devletlerinde Casusluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 166.

⁵⁷*Dünya Casusluk Tarihi*, C.I, Ercan Arıklı(ed.), Artel Yayınları, İstanbul 1974, s. 4.

⁵⁸Karabulut, "Dünya Tarihinde İstihbarat", s. 65.

gibi davrandıkları bilinmektedir. Attila'nın yakınında yer alan ve Hunlar ile alakalı önemli bilgiler veren Bizans Tarihçisi Priskos, casusluk faaliyetlerinin yürütülmesinde kolaylıklar sağlamıştır. Priskos'un casus olduğu kesinlikle bilinmemekle beraber Bizans ile Hunlar arasında bir takım gizli ilişkilerin kurulmasını sağlamak için özel bir elçi olarak görevlendirildiği, bu görevi sırasında da Hunlar ile ilgili önemli bilgiler topladığı anlaşılmaktadır.⁵⁹

Göktürk kitabelerinde çaşut sözcüğü yerine haberci anlamındaki Körüg sözcüğü kullanılmıştır. İlk Türk Destanları arasında sayılan Dede Korkut'ta casusluk ve istihbarat ile ilgili ifadelerin birçok kez bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Türklerde casusluk ve istihbarata dair kavramlar farklı zaman dilimleri içerisinde ve başka bölgelerde değişik ifadelerle adlandırılmıştır. Söz gelimi münhi ve münhiyan, dil almak, sahib-i haber veya sahib-i berid gibi ifadeler casusluk için kullanılan sözcükler arasında yer almaktadır.⁶⁰

Göktürkler, Türk devlet tarihi içerisinde sürekli olarak casusluk faaliyetleri sonucu ikiye kısıma bölünen ve daha sonra ortadan kalkan devletlerden biri olmuştur. 552-745 yılları arasında hüküm süren merkezi Ötüken'de bulunan bu devlet Çinliler ile sınır komşusudur. Göktürklerin gelişmesi ve etrafındaki toprakları hakimiyeti altına almaya başlaması Çinlileri aşırı ölçüde endişelendirmiştir. Çin hükümdarı iyi bir casus olan bakanlarından Cang-Sun-Çing aracılığı ile Göktürk ülkesine casuslar gönderilmiştir. Kağan ile yakınları arasında nifak ve ihtilaf çıkartarak aralarında kavga başlatmıştır. Bu kavga neticesinde ilk olarak devlet 582 yılında ikiye ayrılmıştır. Casusların tahrip edici bu eylemlerinden Göktürkler gibi daha sonra kurulan Türk devleti olan Uygurlar da etkilenmişlerdir.⁶¹

Uygurların içerisine giren casuslar dini ve politik yönden toplumu zarar verecek şekilde parçalamaya amaç edinmiş ve yöntem olarak başarılı da olmuşlardır. Yalnız bu casuslar daha önceden olduğu gibi sadece Çinli olmamakla beraber aralarına Moğol, Kırgız, İranlı ve Müslümanlar da katılmıştır. Hint ve İslam dünyasından gelen misyonerler dini amaçlı hareket ederken Kırgızlar ise tamamen politik emellerini gerçekleştirmek için faaliyette bulunmuşlardır. Ayrıca Uygurlardan

⁵⁹Dünya Casusluk Tarihi, s. 3.

⁶⁰Haldun Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/34, 2003, s. 14.

⁶¹Pehlivanlı, "Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık", ss. 281-282.

başka diğer Türk kavimlerinden Avar, Bulgar ve Macarlar da daha çok Hristiyan casusların propagandalarından etkilenmişlerdir. Papalığın kontrolü altında bulunan bu casuslara bilahare Bizans casusları da katılmıştır. Bizans casusları gezgin ve elçi görünümü altına kendisine verilen görevlerini yerine getirmişlerdir. Yabancı ulus ve devletlerin Türklere karşı olarak yürüttükleri istihbarat örnek verilen tahrip edici istihbarat faaliyetlerinden daha çok Türklerin kötü bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Kaynaklarda ifade edilen çaşut ve çaşutlama ve diğer bazı casusluk ve istihbarata ait kavramlardan, Türklerin de bu konularda bir bilgi birikimine sahip olduğunu anlaşılmaktadır. Ancak İslam öncesi Türklerin ve Türk devletlerinin kendilerine karşı yapılmış olan istihbarat ve casusluk faaliyetlerine nasıl bir karşılık verdiklerine dair düzenli bir bilgi elde edilememiştir.⁶²

Bozkır İmparatorluğu olan Büyük Hun Devleti ile başlayan süreçte Türkler istihbarat çalışmalarına büyük önem vermişlerdir. Bozkırda binlerce kişilik orduların sevk ve idare edilmesinde hiç şüphesiz ki istihbarat kullanılmış, orduların ve büyük sürülerin güvenli bir şekilde bir yerden bir yere taşınması sağlanmıştır. Hunların başlattığı istihbarat çalışmaları Avrupa'ya gelen Hunlar tarafından devam ettirilmiştir. Göktürkler, Uygurlar, Kırgızlar ve diğer Türk toplulukları bilgiyi toplumsal refahları lehine etkin biçimde kullanmışlardır.

3.b. İlk Türk İslam Devletleri Dönemi'nde İstihbarat

İstihbarat yalnızca günümüzde değil tarihin her döneminde orduların hareket tarzlarının belirlenmesinde önemli olmuştur. Bugün yapılan muharebelerde istihbarat kadar, karşı istihbarat çalışmaları da büyük önem arz etmektedir. Bu durum Kutadgu Bilig adlı eserde "*Öncü kuvveti ile düşmanın yakınlarına kadar sokulmalı, otuna ve suyuna iyice dikkat ederek karargâh kurulmalıdır. Askerinin az veya çok olduğundan düşman haberli olmamalıdır*" şeklinde ifade edilmiştir.⁶³

Karahanlılara kadar geçen dönemde Türk istihbarat anlayışı büyük çoğunlukla dışa yönelik tutum sergilerken, Karahanlılar ve Gazneliler ile birlikte iç istihbaratında önemini kavranmış ve bu alana da yönelim artmıştır. İslamiyet

⁶²Pehlivanlı, "Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık", ss. 281-282.

⁶³Bedri Sarica, "Kutadgu Bilig'de Komutan ve Ordunun Nitelikleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, 2008, s. 98.

öncesinde Türk devletlerinde iç istihbarat varlığını sürdürmüş ancak bu tamamen Kağan'ın konseyini oluşturan beylerin, liderlerin ya da Kağan ailesinde yer alan erkek bireyleri kontrol amacıyla kullanılmıştır. İstihbari bilgiler elde etmek açısından önemli bir kurum olarak karşımıza çıkan haber alma teşkilatı ilk Türk-İslam devletlerinde Berid teşkilatı olarak adlandırılmıştır.⁶⁴

Gazneliler Devleti Müslüman Türk devletlerinden biri olmakla beraber hüküm sürdüğü dönemde Berid teşkilatı ve istihbarat işlerinin büyük önem kazandığı bilinmektedir. Sultan Mahmut zamanında Gaznelilerde casusluk ve istihbarat çok gelişme kaydetmiştir. Sultan Mahmut'un casusluk faaliyetlerini yoğunlaştırdığı ülke ise Karahanlı Devleti olmuştur.⁶⁵ Gaznelilerde Sultan Mahmut ve Sultan Mesut zamanında, her valinin yanında merkezi idare tarafından görevlendirilen Sahib-i Berid bulunmuştur ki, olup bitenleri hükümdara bildirmekle mükellef olan bu memur en güvenilir adamlar arasından seçilmiştir. Büyük Selçuklularda ise Büyük Divan'a bağlı olmayan divanlardan birisi Divan-ı Berid idi. Divan-ı Berid'in görevi merkezin vilayetler ile muhaberelerini tanzim etmek ve her tarafta olup biteni merkeze bildirmek görevi yüklenmiştir. Bu divanın reisine Sahib-i Berid denilmiştir. Burada Divana bağlı Sahib-i Haber adı verilen memurlar görev yapmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş yıllarında önceki devletlerden örnek alınan bir takım idari kurumlar gibi Berid teşkilatı da bozulmuş ve bilhassa casusluk işleriyle uğraşılmamıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde devletin sınırlarının genişlemesiyle Berid teşkilatına ve istihbarat çalışmalarına gereken önemin verilmiştir.⁶⁶

Nizami-i Aruzi Selçuklu idarecilerini, saltanata mahsus adet ve kuruluşların çoğunu, bu arada haberleşme teşkilatını kaldırmakla itham etmiştir. Gerçekten casusluktan ve casuslardan hoşlanmayan Sultan Alparslan kaynaklarda belirtildiği üzere bu teşkilatı kaldırmıştır. Nizamülmülk, İsmaililerin uzun süre gizli faaliyetlerde bulunduktan sonra iyice güçlenip birden bire ortaya çıkmalarını kendilerinde haber alma teşkilatının bulunmayışına bağlamıştır. Daha sonra Selçuklularda Nizamülmülk'ün gayretleriyle haberleşme sistemi kurulmuş, Sultan Melikşah ile veziri özel casuslar kullanmışlardır. Sultan Sencer'in Edib Sabira adlı şairi casusluk

⁶⁴Salim Kalyoncuoğlu, "*Selçuklularda İç Güvenlik*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2010, s. 43.

⁶⁵Özcan, "Türk Devletlerinde Casusluk", s. 166.

⁶⁶Kalyoncuoğlu, "*Selçuklularda İç Güvenlik*", s. 45.

göreviyle Harezmi'ye gönderdiği ve onun yolladığı bir resim sayesinde kendisine karşı düzenlenen bir suikasttan kurtulduğu bilinmektedir.⁶⁷ Nizamülmülk, Siyasetname adlı eserinde her sahada olduğu gibi devlet yönetiminde istihbaratın önemine değinmiş; *"Her tarafa tacir, seyyah, sufi, derviş, ilaç satan kılık ve kıyafetinde daima casuslar gitmeli ve ne işitirse haber etmelidir. Çok vakit olur ki valiler, mukataa erbabı, memurlar ve beyler isyan ve muhalefete meyleder ve padişah hakkında fenalık ister ve kötü fikirde bulunur. Casus gelip haber verince, hemen padişah atına biner ve askerini sevk eder"* şeklinde önerilerde bulunmuştur.⁶⁸

Anadolu Selçuklularında Berid teşkilatının mevcudiyeti tam olarak bilinmemektedir. Bununla beraber istihbarat işlerinin büyük önem kazandığından bahis olunmaktadır. Ayrıca Selçuklular zamanında karşı istihbarat çalışmalarını engellemek için de yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Selçuklu yöneticileri ilk başta Bizans Casusları ile İran'daki Batıni zümrelerinin gizli fedailerini ile uğraşırken, Moğol casusları da XI. yüzyıldan itibaren ülke içerisinde faaliyet göstermiştir. Bu noktada denilebilir ki Bizanslılar, Selçuklular ve Moğollar arasındaki yaygın bir nitelik kazanan casusluk faaliyetleri XII. yüzyıldan itibaren daha çok Anadolu üzerinde yoğunlaşmıştır. Giderek gelişmekte ve güçlenmekte olan Moğollar, kendileri için bir tehdit olarak algıladıkları Selçukluların faaliyetlerinden haberdar olabilmek amacıyla casuslarını sürekli Anadolu'ya sızdırma gayretinde olmuşlardır. Hatta Cengiz Han'ın istihbarat unsurlarını insanlık tarihinde en sistemli olarak kullanan ve geniş istihbarat ağına sağlamış olduğu olanakları en iyi şekilde analiz edebilen yönetici olduğu bilinmekle beraber modern istihbaratın bir parçası olan psikolojik savaşın etkisini keşfettiği ve yetiştirdiği özel savaşçılarla düşmanın moral gücünü yok ettiği kabul edilmektedir.⁶⁹ XIII. yüzyıl Anadolu, İran, Irak ve Suriye topraklarında Moğol casuslarının başarılı olduğu çağ olmuştur.⁷⁰

Sonuç olarak bakıldığında tarihi süreç içerisinde her millet, her devlet menfaatleri lehine istihbarat çalışmalarında bulunmuştur. İstihbarat çalışmalarının gerekliliğini coğrafya belirlemiş ve bu bağlamda Avrupa'dan farklılık gösteren Türk ve İslam istihbarat faaliyetleri ülkenin refah içerisinde yaşama ve genişleme

⁶⁷Özcan, "Türk Devletlerinde Casusluk", s. 166.

⁶⁸Suat Parlar, *Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet*, Mephisto Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 12.

⁶⁹Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, s. 41.

⁷⁰Dünya Casusluk Tarihi, s. 9.

politikalarının destekleyicisi olarak görülmüştür. Başlarda bireysel ölçüde kullanılan istihbarat ve casusluk faaliyetleri yalnızca bilgi edinme gayesi güderken ilerleyen süreçte devlet içerisinde kurumsal bir bütünlük arz etmiş, devletin her sahasının denetleyicisi konumuna gelmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NE KADAR OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSTİHBARATIN GELİŞİMİ VE İSTİHBARAT SAĞLAMA UNSURLARI

1.1. II. Abdülhamit Dönemi'ne Kadar Türk İstihbaratı

Osmanlılarda istihbarat ve espionaj⁷¹ faaliyetleri, uç beyliğinin kuruluşundan itibaren başlangıç göstermektedir. Bu faaliyetleri, günümüzdeki gibi modern biçimde yapılmakta olan ve belirli bir merkezden yönetilen faaliyetler olarak düşünmek doğru bir yaklaşım değildir. Osman Gazi, Osmanlı Beyliği'nin kurucusu olarak çevresinde bulunan Bizans yöneticilerine karşı istihbarat ve espionaj faaliyetlerini yürütmüştür. Osman Gazi'nin İnegöl Tekfuruna karşı giriştiği hareket sırasında ve oğlu Orhan Bey zamanında Konur Kalesi fethinde Martolos⁷² adı verilen casuslar ve haberciler kullanılmıştır. İstihbarat çalışmaları daha sonra teşkilatlı bir vaziyete yönelim göstermiştir. I. Murat Balkanlarda yaptığı fütühat esnasında, Venedik tacirleri aracılığıyla ile Avrupa kamuoyunu yoklamakla beraber krallar ve

⁷¹"Espionaj, yani casusluk diğer bir memleketin kanun ve kurallarını ihlal etmek suretiyle gizli metotlarla bilgi toplama/haber almadır.", Çağlar Gün, *"Ulusal Güvenlik Politikalarının Belirlenmesinde İstihbaratın Rolü ve Önemi"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014, s. 96.

⁷²"Martolosların Osmanlı devlet yapısı içerisindeki muhtevası tarihi literatür içerisinde değişiklik göstermektedir. Öyle ki Martoloslar, kuruluş devresinde haberci ve casus olarak hizmette bulunurken XV. yüzyılda yapılan değişikliklerle akıncı, kale muhafızı, derbentçi ve maden bekçisi gibi askeri görevleri bulunan bir teşkilat olarak karşımıza çıkmaktadır. Martolosların Osman Gazi ile Orhan Bey zamanlarında, mevcut olduklarına dair ilk Osmanlı kaynaklarında bilgiler bulunmaktadır. Osman Bey döneminde İnegöl tekfurunun 200 kişilik bir kuvvetle kurduğu pusuyu bir martolos gelerek Osman Bey'i haberdar etmiştir. Aşıkpaşazade de ise haberci ve casus manasına gelen Martolos'un Orhan Bey döneminde Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçerek Konur Hisarı'nı fethetmesi sırasında Gelibolu yöresinden haber getirdiği kayıtlıdır. Aşıkpaşazade, Rumeli'de bir süre kalması sebebiyle, Türklerin hizmetindeki Hristiyanlar için kullanılan bir terim olan "Martolos" tabirine aşinalığından ötürü, Martolosları açıkça haberci ve casus olarak tanımlamıştır. Martolosların casus ve habercilik hizmetine daha sonraki devirlerde de devam ettikleri görülmektedir.", Bilge Keser, "Osmanlı Devleti'nde Martolos Teşkilatı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12, 1999, ss. 268-269.

onların politik düşünceleri ile çıkması muhtemel olan Haçlı tehlikeleri hakkında daha berler elde etmiştir.⁷³ Balkan topraklarında meydana gelen fetihlerin birçoğunda yararlanılan istihbarat elemanları sayesinde haber alımı sağlanmış ve gelen istihbarat çerçevesinde ilerlemeler kaydedilerek fetihler gerçekleştirilmiştir. Edirne'nin fethi esnasında Hacı İlbey casusuna Dimetoka Kalesi'ni gözetleme görevi vermiş, aynı zamanda orada olup biteni aktarmasını istemiş, Dimetoka Tekfuru'nun kaleden ayrıldığını gören casus bu haberi hemen Hacı İlbey'e ulaştırmış ve Dimetoka Kalesi'nin fethine büyük katkıda bulunmuştur.⁷⁴

Sınırların genişlemesiyle beraber komşu devletlerin ve düşmanların artış gösterdiği ve dolayısıyla buna paralel olarak Osmanlı topraklarında yürütülen karşı istihbarat faaliyetlerinde artış meydana geldiği görülmektedir. Devlet istihbarat ağının yaygınlaşması I. Bayezit devrinin en dikkat çekici gelişmelerinden birisidir.⁷⁵ Özellikle Beyazıt - Timur mücadelesinde iki tarafında istihbarata ehemmiyet verdiği görülmüştür. Öyle ki Emir Timur I. Bayezit'in hareketlerini yakından takip ettirmiş ve alması icap eden önlemleri hemen almıştır. Ankara Savaşı'ndan önce I. Bayezit Tokat içerisinde yer alan derbentleri kapatarak Emir Timur'un yürüyüşünü durdurmuştur. Emir Timur bu durumu öğrenince, Kayseri üzerinden Ankara'ya yürümeyi uygun bulmuştur. Diğer taraftan I. Bayezit Ankara Savaşı'na kadar genel olarak Avrupa topraklarında savaştığı için, savaş alanını Maveraünnehirliiler kadar iyi tanımamaktaydı. Emir Timur çevresinde bulunan beylerden Anadolu ile alakalı tüm gerekli malumatları edinmiştir. Etkili bir haber alma teşkilatına sahip olan Emir Timur var olan teşkilatının elde etmiş olduğu bilgileri çok iyi şekilde kullanarak 1402 yılında Ankara Savaşı'nda I. Bayezit'i mağlubiyete uğratmıştır.⁷⁶

Osmanlı bir devlet olarak Ankara'da yaşadığı bu büyük çaptaki hezimetten sonra kısa zaman içerisinde toparlanarak yurt içinde ve yurt dışında yer alan istihbarat oluşumları bulunduğu aşamadan varlığını sürdürmüştür.⁷⁷ Casuslarının sağladığı bilgilerin yadsınamaz katkısıyla kardeşlerini bertaraf etmeyi başaran Çelebi Mehmet ayrıca esir düşen babası I. Bayezit'in durumunu, Timur'un Anadolu'daki

⁷³Erdal İlater, "Osmanlılarda İstihbarat", *Avrasya Dosyası Dergisi İstihbarat Özel Sayısı*, 8/2, 2002, s. 233.

⁷⁴Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", s. 23.

⁷⁵Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, s. 55.

⁷⁶Kazım Paydaş, "Emir Timur'un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatının Önemi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/ 46, 2009, s. 49.

⁷⁷İlater, "Osmanlılarda İstihbarat", s. 234.

faaliyetlerini ve beylerle olan münasebetini öğrenme amaçlı istihbarat çalışmaları da yürütmüştür. Merkezi otoritenin iyiden iyiye silinmesine paralel olarak yerel güç odaklarının yükselişe geçişi, fetret devrinde sürdürülen istihbarat çalışmalarının büyük ölçüde Anadolu coğrafyası ile çevrelenmesi neticesini doğurmuştur.⁷⁸ Çelebi Mehmet devrinde de Bursa şehrine saldırılar yapan Karamanoğlu'nun durumunu öğrenmek için Bursa Beyi Hacı İvaz Bey, Karamanoğlu askerinin içine bir casus sokmaya başarmış ve casustan gelen bilgiler neticesinde Karamanoğlu ordusuna saldırı düzenlenerek galibiyet alınmıştır.⁷⁹ Dışarıdaki faaliyetler ise çoğunlukla Bizans İmparatorluğu olmak üzere, Venedik Cumhuriyeti'ne, Macaristan Krallığı'na ve Papalık Devleti'ne karşı yapılmıştır.⁸⁰

II. Murat istihbarat faaliyetlerine çok büyük önem vermiş ve yapacağı tüm seferlerde casuslardan yararlanmıştır. Casusların getirmiş olduğu bilgiler doğrultusunda hareketlerini belirlemiştir.⁸¹ Sultan II. Murat Macar kralının oğlu Yanko Hunyad'ın Osmanlılar üzerine bir sefer yapacağını tanınmış bir casus olan Martolos Doğan aracılığıyla öğrenmiştir.⁸² Martoloslar, Sultan II. Murat zamanına kadar daha çok uç kesimlerde haberci ve casus olarak devlete hizmet etmişlerdir.⁸³

II. Mehmet döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda istihbarat faaliyetleri, yoğunluk kazanmıştır. Geniş coğrafyalar ve topluluklar üzerinde hüküm süren bir imparatorluğa geçiş süreci olarak tanımlanan bu süreçte II. Mehmet ile birlikte tamamlanmıştır. II. Mehmet'in, İstanbul'u fethetmesiyle beraber bunun doğal bir sonucu olarak dünyanın dört bir tarafından gelen gayrimüslimler ile dolan İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni başkenti olmuştur. Böylece ekonomik faaliyetlerinin büyük çoğunluğunu elinde bulunduran gayrimüslimler Osmanlı istihbarat teşkilatının da en önem arz eden elemanları konumuna yükselmişlerdir. Zimmiler, XV. yüzyılın ortalarından itibaren hayat biçimlerinin ortak olması ve yabancı dil bilmeleri ve yabancı uluslar içerisinde de şifre olmadan iyi bir konumda yaşayabilmeleri nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun istihbarat faaliyetlerinin, özellikle dış istihbarat alanında, baş aktörleri olmuşlardır. Bunların yanı sıra II.

⁷⁸Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, s. 57.

⁷⁹Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", s. 24.

⁸⁰Özcan, "Türk Devletlerinde Casusluk", s. 166.

⁸¹Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", s. 24.

⁸²Keser, "Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı", s. 269.

⁸³Bilgehan Pamuk, "15-16. Yüzyıllarda Trabzon Sancağında Martoloslar", *OTAM*, 14, 2003, ss. 187-188.

Mehmet'in özellikle davet ettiği İtalyan sanatkarlardan zaman zaman ülkeleri hakkında bilgiler aldığı görülmüştür. Mateodi Pasti, II. Mehmet'e bir mektup getirmek üzere yola çıktığında yakalanarak casuslukla suçlanmıştır. Ayrıca İstanbul'da ikamet eden tacirler de II. Mehmet'in bilgi aldığı kişiler arasında olmuşlardır.⁸⁴ Öyle ki II. Mehmet döneminde Osmanlı İmparatorluğu, Napoli Krallığı'nın en üst makamlarına kadar nüfuz edebilmiş ve istihbarat ve bilgi kazanımı olmuştur. Diğer bakımdan devletin kuruluş yıllarından itibaren başlayan fetih siyaseti anlayışı ile beraber devletin emniyeti ve güvenliği hususunda özel bir yeri olan istihbarat faaliyetleri; tımar verilmesi, vergi imtiyazı sağlanması ve çeşitli bağış ve iyiliklerde bulunularak maliye açısından ve tarımsal düzende kendisine yer bulmuş ve desteklendiği görülmüştür.⁸⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun her anlamda yükseliş gösterdiği dönemde özellikle yurt dışı istihbarat faaliyetlerinde sıkıntı yaşamamışlardır. XVI. yüzyıl ortaları itibariyle başkent İstanbul'da daimi elçiliklerini teşkil ederek istihbaratlarını kurumsal vaziyete getiren Batılı Devletlerde, Osmanlı İmparatorluğu'nun daimi elçi bulundurmamış olması bir eksiklik olarak ifade edilse de önemli istihbarat sağlayan espionaj elemanları bulunması ve yabancı elçiler sayesinde değerli bilgilere sahip olması bu eksikliği gidermiştir. Ayrıca Venedik, Milano, Floransa, Ragusa ve Sırbistan belirli dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'na doğru bilgiler sağlayarak faydalı olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'da ve Avrupa'da güç kazanıp topraklarını genişletmesi, Batı'da biri Papalık olmak üzere diğeri de krallıklar tarafından idare edilen iki istihbarat teşkilatının gelişmesine neden olmuştur. Papalık bir taraftan Avrupa Devletlerini yükselen Osmanlı tehlikesine karşı beraber davranmaya davet ederken, diğer taraftan da casuslar vasıtası ile tüm kiliseleri ve kralları Türkler aleyhinde kışkırtma eğilimi göstermiştir. Bu amaç doğrultusunda başkent İstanbul'da yer alan Ortodoks Kilisesi ile Papalık Devleti arasında gizli görüşmeler yapılmıştır. Casusluk faaliyetlerinin en önemlilerinden bir tanesine de XV. yüzyıl içerisinde Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan sebebiyet vermiştir. II. Mehmet'in ölümünün ardından saltanat konusunda iddialı olan II. Bayezit ile Cem arasında yaşanan kavgalar, Cem'in Roma'ya gidişi ile birlikte

⁸⁴Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", s. 25.

⁸⁵Mithat Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/ 53 s. 21.

Papalığın kontrolünde esarete altına girmesi, Roma, Venedik ve İstanbul üçgeninde senelerce sürecek olan casusluk ve menfaat ilişkilerine neden olmuştur.⁸⁶

II. Bayezit taht kavgaları neticesinde Batı'ya sığınmış olan ve Fransa, Papalık Devleti ve Macarlar arasında iktidar oyununun bir piyonu gibi kullanılmak istenen kardeşi Cem'in Şubat 1495'te ölümüne kadar sürekli üzerinde Avrupa devletlerinin psikolojik dış baskısını hissetmiştir. Kardeşini gözetim altında tutabilmek için etkili bir siyaset izleyen II. Bayezit, bu doğrultuda Papalık Devleti ile gizlice anlaşma yapmış ve gönderdiği casuslar vasıtasıyla Batı'nın durumu hakkında önemli bilgiler elde etmiştir. Yaşanan bu olay İtalyan şehir devletleri nezdinde II. Bayezit'in barışçı kişiliğinin bir yansıması olarak da algılanmıştır.⁸⁷

I. Selim'in hükümdarlığı döneminde etkili bir istihbarat teşkilatı tesis edilmesi fikri, Sadrazam Piri Mehmet Paşa⁸⁸ tarafından ortaya atılmıştır. Piri Mehmet Paşa'nın Sultan I. Selim'e tavsiyesi, düşman hakkında istihbarat sağlayıp, alınan duyumlar doğrultusunda strateji belirlenmesi olmuştur. Böylelikle düşmanın nerede bulunduğu ve ne şekilde saklandığı ile ne yapmayı planladığı casuslar aracılığıyla öğrenilmiştir. Piri Mehmet Paşa'nın, I. Selim'e verdiği fikirler sayesinde istihbarat teşkilatı tesis edilerek, düşmanın kuvvetleri hakkında bilgilerin en ince ayrıntısına kadar toplanılması sağlanmıştır. Sultan I. Selim'in casusu Şeyh Ahmet, Şah İsmail'in huzuruna çıkmış, ona I. Selim'in kuvvetleri hakkında yanıltıcı bilgiler vermiştir. Burada görüldüğü üzere I. Selim'in düşmana karşı yanıltma operasyonu uyguladığına şahit olunmaktadır. Ülke dışarısında bir konumun ele geçirilmesinden evvel o topraklar hakkında istihbarat faaliyetinde bulunmak ve muharebe esnasında düşmanın genel durumu hakkında haber almak için istihbarat elemanlarının düşman

⁸⁶İlter, "Osmanlılarda İstihbarat", ss. 235-236.

⁸⁷Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-1*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 30.

⁸⁸"Müderri Cemalettin Aksarayı'nın soyundan gelmek ile birlikte eğitimini Amasya'da tamamlamıştır. Sofya, Silivri, Serez ve Galata Kadılıklarında bulunmuştur. Fatih Sultan Mehmet İmaretinin mütevellisi olarak görev yapmış ve daha sonra ilmiye görevinden ayrılmıştır. Bir süre hazine defterdarlığı yaptıktan sonra Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'ne baş defterdar olarak katılmış ve padişahın dikkatini burada çekmiştir. 1516 yılında padişah Mısır Seferi'ne çıktığında İstanbul muhafazlığına atanmış, 1518 yılında Sadrazam olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in ölümüne kadar yerini korurken Kanuni Sultan Süleyman tahta çıkınca da bir dönem görevde kalmıştır. Vezir Ahmet Paşa tarafından gözden düşürülerek saygınlığı azalmış ve daha sonra görevinden azledilmiştir.", "Piri Mehmet Paşa", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, XVIII, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s. 9385.

tarafına gönderilmesi anlayışı tam manasıyla I. Selim hükümdarlığı zamanında ve Piri Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı sırasında gerçekleşmiştir.⁸⁹

XVI. yüzyılda istihbaratın kaynağı olarak akla gelen ilk ve en önemli devlet Venedik'tir. Yani dönemin haberleri ve önemli olayları Venedik'e İstanbul'da bulunan balyos aracılığıyla gönderilmiş, buradan da bütün Avrupa topraklarına dağıtılmıştır.⁹⁰ XVI. yüzyılın en güçlü istihbarat ağını elinde bulunduran Venedik Devleti bu yüzyılda istihbarat sağlama açısından hakimiyetlerini büyük ölçüde Cenovalılara kaptırmışlardır. Doğu Akdeniz'de XVI. yüzyıl içerisinde en önemli istihbarat ağı Cenova Devletindedir.⁹¹ Dubrovnik ise, Osmanlı İmparatorluğu'na her yıl ödediği haraclar sayesinde serbestçe hareket edebilmiştir. XVI. yüzyılda Akdeniz'e ve Balkanlara hakim olan bir devletin himayesinde olmak kendilerine özellikle de ticarete çok avantaj kazandırmıştır. Bunun farkında olan Dubrovnikli yöneticiler, bulundukları coğrafi alanda meydana gelen siyasi, diplomatik ve askeri gelişmeleri Osmanlı İmparatorluğu'na çoğu zaman casuslar vasıtasıyla bildirmekten geri kalmamışlardır.⁹²

I. Süleyman'ın hükümdarlığı zamanına gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş sınırlarına ve gücünün zirvesine ulaşmış olmasının doğurduğu gerekliliğin de tesiriyle Osmanlı istihbaratında bilginin türü ve toplanması bakımından önemli çeşitlenmeler yaşanmıştır. İstihbarat elemanlarının isimleri, dini ve etnik kimlikleri bu çeşitlenmenin en açık göstergesidir. Macar tarihçi Takats'a göre, I. Süleyman zamanında Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Macarca, Çekçe, Almanca ve İtalyancayı mükemmel konuşan Yahudi casusları bulunmaktaydı. Gerçekten de Avrupa'da bulunan düşman toplulukların arasından casus bulma noktasında çok büyük sıkıntılar çekilmemiş olması bu devir Osmanlı istihbaratının en belirgin vasıflarından biri olarak karşımıza çıkmıştır.⁹³ Bunların en ünlüsü ise Saint-Jean Teşkilatı'nın en büyük reislerinden Grand-Croix payesini haiz Don Andrea d'Amaral adındaki şövalyedir. 1522 yılında Rodos adasının Osmanlı

⁸⁹İlter, "Osmanlılarda İstihbarat", ss. 236-237.

⁹⁰Neslihan Ünal, "Cumhuriyet Dönemi Yeniçağ Tarihi Araştırmalarında Avrupa'nın Yeri ve Önemi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, s. 75.

⁹¹Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", s. 25.

⁹²Metin Ziya Köse, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600 (Doğu Akdeniz'de Tüccarlar ve Tacirler)*, Giza Yayınları, İstanbul 2009, s. 94.

⁹³Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, ss. 69-70.

İmparatorluğu tarafından kuşatıldığı günlerde, Yahudi hekim ile Don Andrea d'Amaral, Türkler ile haberleşmeyi sürdürmüşler, adada olup bitenleri günü gününe rapor etmişlerdir. Yahudi hekim, bir taraftan diğer ajanlar ile teması temin etmekle beraber diğer taraftan da adanın savunma vaziyeti hakkındaki raporlarını oklara bağlayarak Türk ordusuna atmıştır. Ancak 14 Eylül 1522 Pazar günü yine raporunu ok ile atarken yakalanarak öldürülmüştür. Don Andrea d'Amaral da, aynı akıbete uğramıştır. Türkler kalenin savunma planlarını vermekle suçlanan d'Amaral, önce şövalyelikten atılmış, sonra da idam edilmiştir.

I. Süleyman döneminde Sadrazam Lütü Paşa⁹⁴ tarafından yapılan düzenleme ile belirli noktalarda menzilhaneler kurulmuştur.⁹⁵ Osmanlı İmparatorluğu yeni toprakları egemenliği altına alarak genişleme sürecine girdiğinde etkili bir haberleşme kurumuna ihtiyacı doğmuş ve ulaklardan bu amaçla neticesinde yararlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu haberleşme kurumu, Lütü Paşa'nın sadareti dönemine kadar düzenli bir örgütlemekten uzak bir profil çizmiştir. Halk üzerinde bir zulüm nedeni olmuş ve büyük bir yük halinde varlığını korumuştur. Daha sonra Lütü Paşa tarafından ülke çapında menzilhaneler yapılarak Ulak-Menzilhane adıyla bir örgüt oluşturulmuştur. Osmanlı haberleşme kurumunun ilk dönemini oluşturan Ulak-Menzilhane Kurumu, haberleşme hizmetlerinin sadece devlet için yapıldığı dönemi yansıtmaktadır.⁹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun haberleşme ağı ekseninde yoğun bir şekilde kullanmış olduğu ulaklar bir yandan haberleri ulaştırırken diğer yandan yaptıkları gözlemler sayesinde casus vasfını kazanmışlardır. Ulaklar çoğunlukla köken olarak Kırım Tatarlarından seçilmiştir.⁹⁷

⁹⁴"Arnavut kökenli bir devşirme olarak II. Bayezid'in saltanatının ortalarında saraya alınmış ve Enderun'da tahsil görmüştür. Çuhadarlık, müteferrikalık, çaşnigirbaşılık, kapıcıbaşılık, miralemlik sancak beyliği görevlerinde bulunmuştur. Rodos kuşatması, Viyana muhasarası ve Irakayn seferine katılmıştır. Belirli sürelerle Anadolu ve Rumeli beylerbeylikleri yapmıştır. Ayas Paşa'nın ölümü üzerine veziriazam olmuştur. Köklü icraata girişerek, kendisinin ulak zulmü diye nitelediği ulaştırma ve menzil sisteminde yeni düzenlemeler yapmıştır. Menzil teşkilatını geliştirip her menzilde devlete ait atlar bulundurmak suretiyle ıslahat yapmış, bu iş için halktan zorla at temin etme uygulamasına son vermiştir.", Mehmet İpşirli, "Lütü Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 234-235.

⁹⁵Sema Altunan, "Osmanlı Devletinde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler*, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 917.

⁹⁶Emine Elif Yüçetürk, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Haberleşme: Mültezimlerden Konsorsiyumlara", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23/24, 2000/1, s. 290.

⁹⁷İlter, "Osmanlılarda İstihbarat", s. 240.

I. Süleyman ve II. Selim dönemlerinde Avrupa'da sözü geçen Portekiz doğumlu ve engizisyonun baskısıyla dinini değiştirmek zorunda kalan Yahudi Yasef Nasi Osmanlı Devleti'ne istihbarat alanında önem arz eden hizmet vermiştir. Banka ve deniz ticareti işleri ile maddi olarak zenginleşen Yasef Nasi, Avrupa'daki bağlantıları neticesinde Osmanlı İmparatorluğuna Avrupa'nın o dönemdeki mali ve iktisadi vaziyeti, hükümdarların sahip olduğu dezavantajlar, askeri yapılar ve var olan teşkilatlar, uyguladıkları muharebe teknikleri hakkında istihbarat temini sağlamıştır. Avrupa'nın her noktasından kendisine rapor aktarabilen muhbirleri bulunan Yasef Nasi'yi dönemin Venedik elçisi yalnızca Venedik Devleti için değil tüm Avrupa ve Hristiyan dünyası için tehdit olarak gördüğünü rapor etmiştir.¹³ Eylül 1570'de Kıbrıs Seferi'ne başlanmadan Venedik'e ait tersanede bulunan barut deposunun patlatılmasında Osmanlı istihbarat teşkilatının bir teşebbüsü olduğu ve bunun Yasef Nasi'nin girimi ile gerçekleştirdiği iddia edilmiştir.⁹⁸

IV. Murat'ın hükümdarlığına bakıldığında Osmanlı devlet tarihinde casusluk faaliyetlerinin aktif halde bulunduğu dönemlerden biridir. IV. Murat'ın küçük yaşta saltanatı devralması nedeniyle devlet yönetimi Kösem Sultan'ın elinde toplanmış, idarenin zayıflığı yüzünden Safevi Devleti'nin doğudaki casusluk faaliyetleri hız kazanmış ve Safevi Devleti Anadolu Alevilerini Osmanlı yönetimine karşı ayaklanma çıkarması yönünde tahrik etmiştir. Sultan IV. Murat, 1632 yılında yönetimi eline almasının ardından merkezde ve taşrada vaziyeti düzeltmek için uğraş vermiş, İran Şahı'nın ülke toprakları dahilinde bulunan ve propagandacı olan casuslarının birçoğunu öldürtmüştür. Bu esnada Fener Rum Patriği I. Kiril'in İran ile işbirliği yaptığı ve Anadolu valilerini isyana teşvik ettiği tespit edilmiş, neticesinde astırmıştır.⁹⁹ I. Kiril Osmanlı tarihinde casusluk yaptığı gerekçesi ile öldürülen ilk patrik olmuştur.¹⁰⁰ Bu devirde İranlıların Osmanlı istihbarat çalışmalarında ilk sırada yer aldıklarını ifade eden P.Roberts, Safevilere karşı yürütülen stratejik istihbarat çalışmalarında kısmen de olsa Babürlüler ve Özbekler gibi İran içerisinde Şahlık aleyhtarı ve Osmanlı sempatizanları ile tüccar sınıfından da istifade edildiğini kaydetmiştir.¹⁰¹

⁹⁸İlter, "Osmanlılarda İstihbarat", ss. 237-239.

⁹⁹Özcan, "Türk Devletlerinde Casusluk", s. 168.

¹⁰⁰Emre Gör, *2. Abdülhamid'in Hafife Teşkilatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, ss. 38-39.

¹⁰¹Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, s. 74.

Osmanlı İmparatorluğu XVIII. yüzyılda deniz alanında istihbarat çalışmalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Hangi geminin hangi limandan kalkacağını, taşıdığı yükün muhteviyatını ve nereye gideceğini kaptanlardan öğrenmiştir. Önceki dönemlerde devşirme veya dönme olan Osmanlı casuslarının yerini bu dönemden sonra Türk ve Müslüman casuslar almaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da bulunan istihbarat ağı XVIII. yüzyıl ortalarında Lehistan toprakları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu istihbarat ağına iseçoğunlukla Boğdanlı casuslardan yararlanılmıştır. Ancak bu casusların bir kısmı çift taraflı eylemler içerisinde yer almıştır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu için çalışan *Konstantin Stamatibir* yandan da Fransızlara çalışmıştır. Çift taraflı casus Konstantin Stamati Fransa'ya gönderdiği raporunda kançelaryaların¹⁰² önemine büyük ölçüde değinmiş ve Fransa'nın Boğdan ve Eflak'ta konsolosluk kurması gerektiği üzerinde önem ile durmuştur. Çift taraflı casusların eylemleri Osmanlı karşıtı olmakla birlikte vaziyet gereği birçok gerçek istihbarata da devlet görevlileri itimat etmemiştir. Örneğin 1770'te Rus donanmasının Osmanlı sularına girdiği istihbaratına Osmanlı yöneticileri inanmamışlar hatta safsata olarak değerlendirmişlerdir. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu gerekli tedbirleri alamamıştır. Sonuçta Çeşme'de Osmanlı donanması yakılmıştır. Bu durum istihbarata olan güvensizliğin sonuçlarını göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir.¹⁰³

Avrupa devletlerinin Osmanlı ülkesi içerisinde elçilikler kurması ve sürekli temsilcilik esasına dayanan bir diplomasi izlemelerinin yegane amacı istihbarat sağlamaktır. Bu nedenle Osmanlı topraklarındaki ticari çıkarlarının devam edebilmesi için Venedik İstanbul'da her zaman daimi elçi bulundurmıştır. Venedik temsilcisi sadece Venedik Devleti'nin değil aynı zamanda tüm Avrupa devletlerinin haber kaynağı olmuştur. Fransa Kralı I. François'in "*İstanbul'dan Venedik kanalı dışında haber gelmez*" demesi bu açıdan önemli bir anlam ifade etmektedir. Venedik'ten sonra Polonya, Rusya, Fransa, Nemçe, İngiltere, Flemenk gibi devletler başkent İstanbul'da daimi temsilciliklerini kurmuşlardır. Bu devletlerin diplomatik ilişkilerini daimi kılmalarının sebebi Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldıkları politik ve iktisadi imtiyazları himaye etme kaygısı olmuştur. Osmanlı diplomasisi III. Selim dönemine kadar karşılıklı temsil ve daimi elçilik anlayışına yabancı olmakla beraber gerekli

¹⁰²"Muamelat-ı resmiye ifası için konsoloshaneler nezdindeki kalem: konsolos katipleridir.", Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010, s. 1040.

¹⁰³İlter, "Osmanlılarda İstihbarat", s. 244.

durumlarda fevkalade elçi unvanıyla yabancı devletlere elçiler gönderilmiştir. Bu elçiler genellikle Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile haber ağını oluşturan Kırım Hanları, Eflak ve Boğdan Voyvodoları, Dubrovnik Cumhuriyeti ve Erdel Beyleri ile birlikte Osmanlı'nın dış iletişimini sağlayan unsurlar olmuştur.¹⁰⁴ 6 Şubat 1836 tarihinde diplomasi alanında Hariciye Nezareti'nin kuruluşuna kadar elçilerle ilgili yapılan en önemli girişim III. Selim döneminde yoğunluk kazanan ıslahat çabalarına paralel olarak Avrupa'nın büyük merkezlerinde daimi temsilciliklerin kurulması olmuştur. Yusuf Agah Efendi'nin 1793 yılında Londra'ya büyükelçi olarak tayin edilmesinden sonra Paris, Viyana ve Berlin gibi Avrupa siyasetinin belirlendiği büyük merkezlerde elçilikler kurulmuş ve bunlar 1821'e kadar görev yapmıştır.¹⁰⁴

Osmanlı'nın ilk daimi elçisi Yusuf Agah Efendi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Agah Efendi'ye siyasi, askeri, mali ve iktisadi alanlarda Osmanlı'yı temsil etmesi ve aynı zamanda bu alanlarda istihbarat çalışmalarını yürütmesi görevini vermiştir.¹⁰⁵ Ayrıca Avrupa'nın her alandaki gelişimini ve durumunu tespit etmek için Divan-ı Hümayun tercümanlarının verdiği bilgilerden istifade edilmiştir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun istihbarat için her kanalı kullandığını veya kullanmak istediğini göstermesi açısından oldukça güzel bir örnektir. Fenerli Hristiyan Rum beylerinden alınan Divan-ı Hümayun tercümanları İstanbul'da bulunan yabancı elçilerle sürekli bir temas halinde bulunmuşlar ve para, hediye karşılığında devlet için istihbarat toplamışlardır. Ancak ülke içerisinde yapılan istihbarat çalışmalarının yetersiz görülmesi, gayrimüslimlere çift taraflı çalışabileceği için güvenilmemesi, Divan-ı Hümayun tercümanlarının çoğunlukla Rus nüfuzunda kalmaları nedeniyle yabancı ülkelere 1792'de İkamet Elçisi gönderilmiştir. Dost atfedilen ülkelere elçilerin gönderilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun istihbarat sağlamak açısından bir dönüşüm yaşadığının göstergesidir.¹⁰⁶

III. Selim'in kurmuş olduğu daimi dış temsilcilik sistemi kendi saltanatından sonra zayıflamıştır. 1821 Yunan İsyanı sonrası ise tamamen dağıtılmıştır. Rum halkına karşı güveni azalan Babıali bürokratları, o zamana kadar tamamına yakını

¹⁰⁴Namık Sinan Turhan, "Osmanlı Diplomasinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, 2004, s. 60.

¹⁰⁵Gültekin Yıldız, "Osmanlı Dış Askeri İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askeri Ataşe Raporları", *Hacettepe Üniversitesi Tükiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 2012, s. 243.

¹⁰⁶İlter, "Osmanlılarda İstihbarat", ss. 245-246.

Rum maslahatgüzarları aracılığıyla yürütülen Avrupa misyonlarının kapatılmasının daha doğru bir karar olacağını düşünmüşlerdir.¹⁰⁷ Yunan isyanı sebebiyle, yabancı büyükelçilerle teması sağlamakla görevli Divan-ı Hümayun tercümanlarının Fenerli Rumlardan seçilmesi uygulamasına son verilip, 1833 yılında Babıali Tercüme Odası kurulmuştur. Avrupa dillerinden tercümeler yapacak olan bu müessesede Müslümanlar veya kendilerine güvenilen Ermeniler kullanılmıştır. II. Mahmut Osmanlı merkezi idaresinde yaptığı reformlar çerçevesinde 1836 yılında Reisül Küttaplık makamı kaldırarak yerine Hariciye Nezareti'ni kurmuş, diğer taraftan da imi elçilikler yeniden açılmaya başlanmıştır.¹⁰⁸

Devlet adamları sadece dış dünya ile ilgili bilgi toplamakla kalmamışlardır. Ülke içerisinde devlete karşı oluşabilecek muhtemel tepkileri önlemeye yönelik eylemler içerisinde de yer almışlardır. Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinin ardından II. Mahmut'a karşı meydana gelmesi muhtemel muhalefeti tespit etmek ve pasifize etmek maksadıyla Hüsrev Paşa'nın bir casusluk şebekesi oluşturduğu bilinmektedir. Tanzimat'ın ilanından sonra bu oluşumun çalışmaları genişletilmiş, faaliyetler Zaptiye Nezareti idaresi altında tecessüs-i ahval adıyla yürütülmüştür. İstihbarat işlerini yapılmasını sağlamak için iki tip özel memur istihdamı gerçekleştirilmiştir: Birinci grupta yer alan memurlar, Zaptiye Nezareti'ne bağlı sürekli bir statüde çalışmaktadır. İkinci grupta memurlar ise, gereksinim arz ettiği vakit görev verilen geçici statüde yer alan memurlardır. Her iki grupta bulunan memurların ulaşım bedelleri ve diğer giderleri nedeniyle ayrıca ücret ödenmektedir.¹⁰⁹

Casusluk, XVIII. yüzyıl sonları ile XIX yüzyıl başlarında bir devlet örgütü hüviyeti kazanmıştır. Devlet kendi bütçesinden tahsis edilen maaşları olan özel casuslar yetiştirilmeye çalışılmıştır. Dünya üzerinde askerlik teknolojisinde sağlanan ileriye dönük gelişmeler, ekonomik durumda meydana gelen değişimler ve milletlerarası münasebetlerde giriftleşme yaşanması ülkeleri ve devletleri istihbaratçılık alanında yeni arayışların içerisine sürüklemiştir. Arayışlar doğrudan doğruya istihbarat teşkilatlarına ve istihbarat mensuplarına büyük

¹⁰⁷Yıldız, "Osmanlı Dış Askeri İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askeri Ataşe Raporları", s. 243.

¹⁰⁸Muhammet Şahin, "Osmanlı Diplomasisinde Değişim ve Osmanlı Devletinin Avrupa Devletler Sistemine Girişi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4/46, 2009, s. 830.

¹⁰⁹Hamit Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", *Türkler*, XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 662-663.

imkanlar sağlanmaya ve maddi kaynaklar verilmeye başlanmıştır. Devletlerin istihbarata önem vermeleri, istihbarat tekniklerinde de yeniliklerin ortaya çıkmasına ve istihbarat teşkilatları arasında kıyasıya bir yarışın yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun istihbarat elemanları ilk başlarda daha çok devşirme, dönme ve gayrimüslim unsurlardan oluşmuş, ancak ilerleyen süreçte Türkler arasından da casus yetiştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde profesyonel faaliyet gösteren ve Avrupa'da yer alan oluşumlara benzer niteliklerde bulunan bir istihbarat teşkilatı kurulması fikri Sultan Abdülmecit döneminde devlet gündemine getirilmiştir.¹¹⁰

Sultan Abdülmecit döneminde faaliyetleri daha çok ülke içine dönük olan gizli bir teşkilat kurulmuştur. İlk başlangıçta kanunlara pek umursamayan ve keyfi uygulamalarda bulunmaktan çekince göstermeyen bu oluşuma Tanzimat Fermanı ile beraber bir düzen verilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Avrupa anlayışına özgü bir teşkilatın meydana getirilmesi amacıyla hazırlıklarda bulunulmuştur. Fransız gizli servisiyle ilgili araştırma yapılması ve buna benzer bir oluşum kurulması fikri ile Paris Türk Sefareti müsteşarı Sefels Soldenhof'u Mustafa Reşit Paşa bu görev için memur tayin etmiştir. Göndermiş olduğu rapor kapsamında meydana getirilen teşkilatın başına da İngiliz elçisi Stratfort Canning'in tavsiyesi ile Civinis adında bir şahıs getirilmiştir. Teşkilatın başına getirilen bu şahsın çift taraflı çalışan bir casus olduğunu gösteren bir geçmişi bulunmaktadır. Civinis ifade edilenlere göre; Korfu veya Kefalonyalı bir Rum'dur. Uzun bir dönem St. Petersburg şehrinde yaşamıştır. Rus sarayının gözde adamlarından olmuş ve daha sonra da Çariçe'nin elmaslarını çalarak oradan kaçmıştır. Bir süre Anadolu'da ve Ege Adaları'nda dolaşmıştır. Ardından başkent İstanbul'a yerleşerek Rumlar ile münasebet kurmuştur. Osmanlı Gizli Polis Servisi'ne İngiliz elçisinin tavsiyesi üzerine albay rütbesi ile şef olmuştur. Yaşamı göz önüne alındığında Civinis'in bir casus olarak yetiştirildiği şüphesi kuvvetle muhtemeldir. Ancak Avrupa tarzında örgütlenmeye çalışılan bu gizli polis teşkilatı, kesin tarihi belli olmamakla beraber Sultan Abdülmecit zamanında kapatılmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde bu teşkilat, başına bir Ermeni getirilerek 1863 yılında yeniden oluşturulmuştur. Teşkilatın başında yer alan Ermeni Baron C.'nin de yine çift taraflı çalışan ve parayla sahte bilgileri hem Osmanlı İmparatorluğuna hem de yabancı elçilere satan bir sahtekar olduğu anlaşılmıştır. Bu

¹¹⁰Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", ss. 662-663.

ve benzeri daha başka faaliyetlerinden dolayı işinden kovulmuştur. Zaten Abdülaziz döneminde bu teşkilata pek önem de verilmemiştir.¹¹¹

1.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat Sağlama Unsurları

Osmanlı İmparatorluğu, geniş istihbarat toplama ağında casuslar, martoloslar, voynuklar, tercümanlar, elçiler, akıncılar, esirler, tacirler ve kendi ülkesine küskün olan yabancıları kullanmış ve bunların bilgilerinden istifade etmiştir.

1.2.1. Casuslar

Osmanlılar zamanında çoğu Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi'nin etkisinde kalınarak kaleme alınmış olan nasihatname ve siyasetname türündeki yazınsal eserlerde casus kullanmanın ve istihbarat elde etmenin önemi ısrarla vurgulanmıştır. Yazılan eserlerde ülke içerisinde olduğu gibi dış düşmanlara karşı da casus kullanılması çoğu kez öğütlenmiş, düşmanın durumunu önceden bilmenin önemi ve ülkenin ancak istihbarat elde edebildiği ölçüde ayakta kalabileceği ifade edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda muhbirlik ve nakl-i kelam pek hoş karşılanmamakla karşılanmamaktadır. Fakat casusluk daha kuruluş yıllarından itibaren üzerinde ehemmiyet ile durulan bir durum olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Emir Timur'dan aldığı Ankara hezimetinden sonra XV. yüzyılın ilk çeyreğinde tekrar toparlanarak ülke içerisindeki ve hudutları dışındaki casusluk ve istihbarat kazanım faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı klasik devirlerinde casuslar yoğun olarak dış istihbaratta ve özellikle askeri amaçlar için kullanılmıştır. Bilhassa komşu devletler hakkında bilgi toplama faaliyetlerinde bulunulmuştur. İstihbarat çalışmaları devletin aleyhinde olabilecek tertipleri önceden haber alarak, bunları bozmaya yönelik girişimlerde etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyıla gelinceye kadar klasik casusluk usulleri ile yetinmiştir. Klasik döneme ait eserlerde casus kullanmanın önemi üzerinde durulmaktadır. Örgütlü bir istihbarat teşkilatından çok bazı casusluk olayları ve casus tiplerinden bahsedilmektedir.¹¹²

¹¹¹Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", s. 663.

¹¹²Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", s. 663.

Devletin, istihbarat eylemlerinden birisi olan gönüllü casusluk uygulamasından devletin ilk kuruluş evresinde aktif bir biçimde yararlandığı görülmüştür. Dış istihbarat alanında devletin kuruluş evresindeki daha devlet teşekküllerinin tam manasıyla vücut bulmadığı ve kurumsallaşma aşamasına tam anlamıyla geçilemediği dönemde, beyliğin üyeleri içerisinde yeni fethedilecek olan topraklardaki düşmanlar hakkında istihbarat elde etmek ve öğrenilen bilgileri hızlı bir şekilde merkezi yönetime ulaştırma anlamında önemli görevler yürütmüşlerdir. Ulufeli casusluk yöntemine bakıldığında devletin istihbarat sağlanması için kendilerine maaş tahsis ederek görev ifa etmesini beklediği resmi casusluk hizmetidir. Bu uygulama XVI. yüzyılda devlet sistematığının yerleştiği dönemde uygulanan bir yöntemdir.¹¹³

Osmanlı İmparatorluğu sefer esnasında yararlılık gösterenlere ödül olarak tımar vermeyi gelenek olarak benimsemişlerdir. İstihbarat yapmak da bu yararlılık kriterleri arasında bulunmaktadır. Düşman tarafından haber getiren birçok kişiye tımar ve hatta direkt olarak zeamet verdiği bilinmektedir. Osmanlı kaynaklarında geçen ulufeli casuslar ifadesinden de anlaşılacağı gibi, tımar şeklindeki dolaylı maaşların yanı sıra ulufe adı verilen nakit olarak ödenen maaşlar da söz konusudur. Ulufe alan çavuş, müteferrika ve benzeri rütbelilerdeki saray görevlilerinin casusluk yapmakla görevlendirildiği bilinmektedir. Direkt olarak casusluk hizmetinin karşılığında saray bütçesinden birçok kişiye nakit ödeme yapıldığı da inamat¹¹⁴ defterlerinde gözükmektedir.¹¹⁵

XVI. yüzyılda Avrupa meseleleri ile yakından ilgilenen İbrahim Paşa Batı dünyasına birçok casus göndermiştir. Venedik, İspanya ve Fransa üzerine istihbarat yapması için Venedik'e yolladığı kuyumcu Marco de Nicolo bunlardan birisidir. Sokollu Mehmet Paşa'nın istihbarat ağına da coğrafi genişliği önem arz etmektedir. 1567 yılında Sicilya, İspanya, İtalya ve Almanya'ya birçok casus yollamıştır.¹¹⁶

¹¹³Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", s. 17.

¹¹⁴"Nimetler, ihsanlar, iyilikler." Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2010, s. 500.

¹¹⁵Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Casusları (16.yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları)*, Kronik Yayınları, İstanbul 2017, s. 191-192.

¹¹⁶Gürkan, *Sultanın Casusları (16.yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları)*, s. 162-165.

1.2.2. Martoloslar ve Voynuklar

Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri yapısında olmakla beraber siyasi ve sosyal yapıları içerisinde de önem arz eden bir konumu olan Martolos teşkilatının menşei ve hangi model örnek alınarak teşkilatlandırıldığı net olarak bilinmemektedir. Ancak Türklerin Balkan coğrafyasını fethetmeye başlamasından önce buna benzer bir yapının Bizans tarafından kullanılmakta olduğu ve ad olarak da benzediği ortaya çıkarılmıştır. Martoloslar, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük ölçüde Rumeli bölgesinde askerlikle ilgili hizmetler olmak üzere birçok açıdan yararlandığı Hristiyan grupların başında gelmektedir.¹¹⁷ Martoloslar diğer askeri birimler ile beraber Venedik Cumhuriyeti'ne, Macaristan'a ve Avusturya'ya karşı yapılan bütün seferlere sürekli katılmışlardır.¹¹⁸

Voynuk sözcüğü Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında bulunan Rumeli topraklarında Hristiyanlardan oluşturulan askeri birliğe verilen bir isimdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli topraklarındaki fetihleri esnasında kendi bünyeleri içerisinde aldıkları filorici, martolos gibi Hristiyan askeri birliklerden biri olup Slav dilinde asker manasına voynik sözcüğünden bir ad olarak türemiştir. Osmanlı kaynaklarında voynak, voyneyk şeklinde de geçmektedir. Voynuk adı verilen bu teşkilatı I. Murat devrinde Timurtaş Paşa tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan toprakları üzerinde oluşturulmuştur. Voynukların coğrafi olarak dağılışı ele alınacak olursa bunların daha çok Filibe-Sofya-Niş, Selanik-Niş-Belgrad güzergahı üzerinde, Semendire-Braniçevo-Vidin bölgesinde, Kesriç, Hersek ve Bosna'da yoğunlaştıkları görülmektedir. Voynuklar ile ilgili ilk kayıtların bulunduğu yerlerin Arnavutluk, Vidin, Tırhala, Braniçevo, Hersek ve Niğbolu'ya ait olması, Voynuk teşkilatının özellikle bu bölgelerin insanlarından meydana getirilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.¹¹⁹

1545 tarihli bir kanunnameye yer alan bilgilere ışığında; Voynukların hudut bölgelerine gidip istihbarat sağlama görevinde bulundukları, düşmanın vaziyeti

¹¹⁷Cemile Kara, "*Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Eskişehir 2003, ss. 33-34.

¹¹⁸Milan Vasic, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Martoloslar", Kemal Beydilli (çev.), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 31, 1977, s. 50.

¹¹⁹Ayşe Kayapınar, "Voynuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 126.

hakkında muhabere hattında bilgi toplayarak gerekli yerlere bildirdikleri ve bu yaptıkları karşılığında tüm vergilerden muafiyet hakkı kazandıkları belirtilmektedir. Voynukların tımar tasarrufunda bulunmaları yasak olmakla bilinmekle beraber ender de olsa tımar sahibi oldukları da görülmüştür. II. Süleyman'ın (1687-1691) saltanatının sonlarında Voynuk teşkilatı tasfiye edilmiştir. Daha sonra teşkilat 1693 yılında yeniden tesis edilmiş ve 1878 yılına kadar varlığını korumuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı voynuklara tımar tevcih edilmiş olması istihbarat ve casusluk konularına verdikleri ehemmiyeti göstermesi açısından dikkate alınması gereken bir durumdur.¹²⁰

1.2.3. Tercümanlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda tercüman¹²¹ kullanımının hangi dönemde başladığına dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak devletin daha kuruluş yıllarında yer alınan coğrafya bakımından münasebet içerisinde bulunan devletlerle diplomatik görüşmelerde tercümanların istihdam edildiği ileri sürülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde gerek yabancı elçilerle yapılan görüşmeler neticesinde gerekse komşu devletlere gönderilen ülke temsilcilerinin diplomatik görevlerinde tercümanların yanlarında yer almış olması mümkündür. Bununla beraber XIV. yüzyılın sonlarında resmi bir görev mahiyetinde tercümanlığın ortaya çıktığı belirtilmektedir. Resmi tercümanlık (Divan-ı Hümayun Tercümanlığı) ortaya çıkışı diğer bir görüşe göre; II. Mehmet döneminde gerçekleşmiş, bu devirde çoğunlukla Türkçe bilen Rum tercümanlardan istifade edilmiştir. II. Mehmet döneminde diplomatik ilişkilerde görülen yoğunluk yaşanmıştır. Bu durum gittikçe tercümanların önemini arttırmıştır. Diplomatik temaslar sırasında iki taraf arasındaki

¹²⁰İlter, "Osmanlılarda İstihbarat", s. 235.

¹²¹"Arapça trcm kökünden türeyen türccuman/terceman bir dildeki ifadeleri başka bir dile aktaran kimse için kullanılmaktadır. Tercümanın daha çok sözlü çeviri, mütercimin ise yazılı çeviri yapanlar için kullanıldığı belirtilmektedir. Türkçede tercüman şeklinde kullanımı yaygındır. Bugünkü Türkçede yeni kelime olarak çevirmen ile karşılanmaktadır. Kelime diğer Sami dillerinde de mevcuttur. Aramicede targmane/targem, İbranicede targum, Asur dilinde targumanu biçimindedir. Batı dillerinde Grekçe dragoumanus, Latince dragumanus tercümandan gelmiştir. Benzeri kelimeler başka dillerde de mevcuttur.", Nebi Bozkurt, "Tercüman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XL, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 489.

elçilik heyetlerinde yabancı dil bilen, diğer ülke heyetlerinde de Türkçe bilen kişilere görev verilmiştir.¹²²

Fransa, İngiltere, Avusturya, Danimarka, Hollanda, Dubrovnik, Sicilya Kraliyeti, İspanya, Rusya, İsveç, Polonya gibi Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda elçilik ve çeşitli yerlerde konsolosluk bulunduran elçilik ve konsolosluklarında tercüman kullanılmıştır. Cengiz Orhonlu'ya göre; ilk elçilik heyetlerine Osmanlılar tarafından Türk-Müslüman tercümanlar görevlendirilmiştir. Tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1500'lü yılların sonundan itibaren yabancı elçiliklerde Osmanlı vatandaşı olan Hristiyanlar kullanılmaya başlanmıştır. İngilizler ve Fransızlar daha XVII. yüzyılın başlarından itibaren gerek yerli halkla gerekse merkezi ve yerel yönetimlerle olan ilişkilerinde kullandıkları tercümanlarını Osmanlı vatandaşları arasından, köklü Levanten ailelerden seçmişlerdir. Bu aileler arasında Galata'nın Navoni, Gritto, Oliveri, Fornetti, Testa, Pisani, Fonton, Chabert gibi dragoman hanedanları da bulunmaktadır. Bunların birçoğu Roma Katolik geleneğine bağlı Latin kökenli ailelerdir.¹²³

Osmanlı İmparatorluğu, ayrıca Divan-ı Hümayun Tercümanları dışında Avrupa devletleri ile olan ilişkilerinde XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca Yahudileri de kullanmışlardır. İspanya ve Portekiz'den gelen Sefarad Yahudileri zenginlik ve bilgeliklerini Osmanlı hizmetinde kullanmışlardır.¹²⁴ Bu dönemlerde devlet içerisinde dört adet tercümanın görev yaptığı tespit edilmiştir. XVII. yüzyılın ortalarında Osmanlı vatandaşı olup dil bilen Rumlardan kullanılmaya başlanmıştır.¹²⁵ XVII. yüzyıl ortalarından XVIII. yüzyıla kadar Fenerli Rum aileler Divan-ı Hümayun tercümanlığını üstlenmiştir. Özellikle Mavrocordato ailesi Divan-ı Hümayun tercümanlığında yüzyıla yakın bir süre egemenliğini sürdürmüştür.¹²⁶

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fenerli Rumlar, Osmanlı topraklarında İngiliz, Fransız ve Rusların artan politikaları etkisinde kalarak, kendi

¹²²Mahmut H. Şakiroğlu, "Osmanlılarda Tercüman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XL ,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 490.

¹²³Sezai Balcı, "*Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006), s. 31.

¹²⁴Balcı, "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası", s. 53.

¹²⁵Şakiroğlu, "Osmanlılarda Tercüman", s. 491.

¹²⁶Suna Timur Ağildere, "18.Yüzyıl Avrupa'sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873)", *Turkish Studies*, 5/3, 2010, s. 695.

menfaatlerine uygun olan herhangi bir devletin siyasi menfaatine göre davranmaya başlamışlardır. Tercümanlar bazen ikili anlaşmalar sırasında devletin mevcut sınırlarını karşı tarafa vererek ülke menfaatine aykırı vaziyette çift taraflı çalışmıştır. Delegelerden bir tarafının sözlerini gizleyerek ve belgelerin bazı kısımlarını tahrif ederek casusluk etmişlerdir. XVIII. yüzyıldan başlayarak özellikle III. Selim döneminde elçilik görevlileri ve tercümanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun politik meseleleri ile ilgili elde ettikleri bilgileri yetkisi altında oldukları devlete bildirmişlerdir.¹²⁷ XVIII. yüzyılın sonlarına doğru tercüman seçiminde önemli değişikliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Suiistimaller dolayısıyla devletin gerektiğinde tercümanın ilgili yabancı ülkenin dilini bilen Osmanlı tebaasından tayin edilmesi yolunu tercih etmeye başladığı görülmektedir. Bu konudaki titizliğin sebebi I. Abdülhamit ve III. Selim dönemlerinde tercümanlar ve diğer elçilik görevlerinin karıştıkları casusluk faaliyetlerindeki artış olmuştur.¹²⁸

Kurumsal gelişimi, vazifeleri ve sakıncalı yönleri ana hatlarıyla bu şekilde olan divan tercümanları esasında sadakat yolundan sapmadıkları sürece özellikle diplomatik sahada elde edilmesi olanaksız bilgilere ulaşabilen istihbarat elemanları olarak Osmanlıların bilgi sağlama çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuşlardır. İstihbarat edinme şekilleri İstanbul'daki yabancı devlet elçileri veya onların maiyetindekilerle kurulan samimi ilişkiler münasebetiyle onların ağızlarını yoklayarak kendi devletlerine veya Avrupa'daki gelişmelerin iç yüzüne dair bilgi edinmek şeklinde gelişmiştir.¹²⁹ XIX. yüzyıl başında yaşanan Rum halkı içerisindeki isyan hareketleri nedeniyle, Divan-ı Hümayun tercümanlığı yapan Rum ailelerine duyulan güvende olumsuz yönde büyük bir sarsıntı yaşanmıştır. Yaşanan sorunlar sebebiyle II. Mahmut'un talebi üzerine 1821'de Tercüme Odası kurulmuş, Babiali bünyesinde Türk ve Müslüman tercümanlar yetiştirilmek hedeflenmiştir. Bu adı geçen odaya Yahya Naci Efendi ilk Türk ve Müslüman baş tercüman olmuştur.

¹²⁷Coşkun Tüfekçi, "*Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896)(Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde)*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2012), s. 17.

¹²⁸Kenan İnan, "Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik Ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 26/154, 1996, s. 5.

¹²⁹Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, s. 158.

Divan-ı Hümayun tercümanlığında Türk ve Müslüman ailelere mensup tercümanların dönemi bu şekilde başlamıştır.¹³⁰

Türk ve Müslüman mütercimler yoluyla Osmanlı Hariciyesi'ne ait işlerin üstesinden gelinmesinin hemen mümkün olmadığı görülmüştür. Hatta yabancı devletler ile ilişkilerin yoğunluk kazandığı dönemlerde Osmanlı Hariciyesi'nin zaman zaman bir bocalama içerisinde kaldığı da aşîkardır. Tercüme ilminin ilerlemesinin II. Mahmut'un isteğı doğrultusunda olduğunun her fırsatta dile getirilmesi bu nedenden kaynaklanmaktadır. Sonrasında Tercüme Odası elemanlarının artış gösteren diplomatik ilişkilerde uluslararası devlet sistemiyle entegrasyon kurabilmesinin ardından XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli bürokratları arasında yer almışlardır. Ayrıca Osmanlı diplomatik istihbaratının aracısız bir şekilde devamlılık sağladığı ve belirli bir ivmelenme yakaladığı dönemi işaret etmesi açısından da önem arz etmektedir.¹³¹

1.2.4. Elçiler

Osmanlı İmparatorluğu kuruluş tarihinden itibaren yaklaşık altı yüz yılı aşkın varlığı boyunca Bizans İmparatorluğu, Memlûklü Devleti, Akkoyunlu Devleti, Timur Devleti, Safevi Devleti, Türkistan Hanlıkları, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rus Çarlığı, Fransa ve İngiltere Krallıkları gibi birçok devletle diplomatik ilişki içerisinde bulunmuştur. Bu dönem içinde birçok elçi göndermiş ve birçoğunu da topraklarına kabul etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu'daki fetihler sonucu hızla büyüyüp Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde egemenliğini genişletmesi üzerine bu bölgelerde önemli çıkarları olan Venedik, Ceneviz ve Milano gibi İtalyan devletleri ilişki kurmak amacıyla elçi göndermiştir. İlk önce Venedikliler girişimde bulunarak 1408'de Emir Süleyman ve Çelebi Mehmet ile barış anlaşması imzalamışlardır. Bunu diğer İtalyan devletleri izlemiştir. Osmanlı'nın ilk daimi elçilikleri açtığı tarihe kadar Avrupa'ya gönderdiği elçilerin sayısı, Avrupalı devletler tarafından gönderilen elçilerin sayısına göre oldukça azdır.

¹³⁰Ağıldere, "18.Yüzyıl Avrupa'sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız Dil Öğlanları Okulu (1669-1873)", s. 695.

¹³¹Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, s. 163.

İmparatorluk bünyesinde dış ilişkilere gerçek anlamda önem verilmesi ve elçi trafiğinin yoğunlaşması II. Mehmet zamanında olmuştur. Başkent İstanbul'da tesis edilen ilk daimi elçilik fethinden bir yıl sonra Venedik Cumhuriyeti tarafından kurulmuş ve onu ardından 1475'te Lehistan, 1497'de Rusya, 1525'te Fransa ve diğer Avrupa devletleri takip etmiştir. Osmanlı ise ilk defa Avrupa devletlerindeki gelişmeler konusunda bilgi edinmek amacıyla 1720'de Fransa'ya daimi elçi olarak Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'yi göndermiştir. Daha sonra III. Selim döneminde Avrupa'nın büyük merkezlerinde daimi elçilikler kurmuştur.¹³²

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde muhtelif yabancı memleketlere birçok elçi göndermiş olduğu görülse de, elçililerin veya maiyetinden olanların elçilik görevleri sırasında gördüklerini ve yaptıklarını kendisinin bağlı olduğu ülkeye bildirmek maksadıyla yazdığı sefaretnamelere ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra rastlanılmıştır.¹³³ Özellikle siyasi, askeri, iktisadi, sosyal ve kültürel açılardan önemli gelişmeler gösteren Avrupa'yı müşahade edebilme, yakından tanıma ve yorumlayabilmesinde önemli katkıları olan sefaretnameler, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya bakış açısının da değişmesine zemin hazırlamıştır. Bu eserlerle Avrupa ile doğrudan temas kuran Osmanlı devlet adamlarının Avrupa'yı nasıl gördükleri, Avrupa hakkında neler aktardıkları ve bu aktarmayı yaparken nelere dikkat edip öncelik verdiklerine dair birinci elden bilgi sunulmuştur.¹³⁴

Dost veya düşman ülkelerin durumları hakkında sefaretnamelerinde verdikleri bilgiler ile veyahut bizzat yürüttükleri faaliyetlerle geçici elçilikleri de Osmanlı istihbaratına hizmet etmişlerdir. Dönemin yöneticileri ve bürokratlarına Avrupa hakkında kesin ve birinci elden sağlanan bilgileri içeren sefaretnameleri başlı başına birer istihbarat raporu olarak değerlendiren yaklaşımlarla karşılaşmak mümkündür. Çoğu zaman yazarlarının açık gözlemlerine dayanmalarının aynı şekilde muhataplarına sunulduktan sonra çoğaltılarak İstanbul'da elden ele dolaşabilecek kadar bir gizlilik arz etmemelerinin istihbaratın özüneaykırı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zaten elçilerin, devlet sırrı saydıkları siyasi faaliyetlerinden

¹³²Ömer Düzbakar, "15-18.yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, 2009, s. 183.

¹³³Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Bekir Sıtkı Baykal (haz.), TTK Basımevi, Ankara 1968, s. 43.

¹³⁴Hasan Korkut, "Osmanlı Sefaretnameleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/2, 2003, s. 491.

sefaretnamelerinde hemen hiç bahsetmedikleri, bunun yerine daha ziyade teşrifat meselelerine ehemmiyet verdikleri sahanın uzmanlarınca saptanmıştır. Dolayısıyla daha önemli ve gizli istihbarat çalışmaları yürütmüş olabileceklerini de hatırd tutmak suretiyle geçici elçilerin Osmanlı istihbaratı içerisindeki yerlerini saptamak gerekmektedir.¹³⁵ Elçiler bilgi toplama faaliyetleri açısından açık gözleme dayanan bir çalışma içerisinde yer almışlardır.

Osmanlı istihbarat ve diplomasisine önemli katkılar sağlayan daimi elçiler de bulunmaktadır. II. Mahmut devrinin en önemli devlet adamlarından birisi haline gelecek ve kendisinden bahsedilecek olan Halet Efendi onlardan birisidir. Fransa'da görüp işittiklerini İstanbul'a bildirmenin memuriyetinin bir gereği olduğunu idrak etmiş ve Paris'teki elçiliği süresince meslektaşlarının aksine usta bir istihbarat elemanı şeklinde faaliyet göstermiştir. Avrupa olaylarını ve özellikle Napoleon'un faaliyetlerini dikkatle takip etmiş, önemli bulduğu haberleri çoğu zaman Prusya'nın Paris elçisi Lucchesini vasıtasıyla Babıali'ye aktarmıştır. Halet Efendi'nin katkısı Babıali'ye sadece istihbarat sağlamakla sınırlı kalmamış, raporlarında öne sürdüğü düşüncelerle Osmanlı dış politikasının belirlenmesine de yardımcı olmuştur.¹³⁶

1837 yılında Avusturya yetkilileri Viyana Elçisi Rıfat Paşa ile temasa geçerek ülkenin istihbarata gereken önemi vermesini istemiştir. Bu noktada öylesine anlayışlı davranmışlardır ki eğer Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya'da bir casus bulundurmaya gerekli görmesi halinde bunu olumlu karşılayacaklarını ifade etmişlerdir. Avusturya'nın bu kolaylığı kendi menfaatleri doğrultusunda istediği şüphesizdir. En azından Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenini kazanmayı veya devletin istihbarat konusundaki zayıflığının kendilerini etkileyeceğini düşünmüşlerdir. Viyana Elçisi Rıfat Paşa'nın Hariciye Nazırı Koca Mustafa Reşid Paşa'ya bildirdiği bu teklif İstanbul'da olumlu karşılanmış ve Viyana'da ilk defa resmi Osmanlı casusu bulunmuştur.¹³⁷ Rıfat Paşa, kaleme aldığı bir mektubunda söz konusu durumu şu şekilde izah etmektedir: *"Beyana hacet olmadığı veçhile bütün devlet ve hükümdarların yekdiğeri nezdinde bulundukları sefirlerin gerçi zahiri memuriyetleri politika gayesinden ibaret ise de iç yüzünde personelin politika*

¹³⁵Yüksel, II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı, s. 174.

¹³⁶Yüksel, II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı, s. 184.

¹³⁷Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, ss. 17-18.

casusları olduğu meydandadır. Hatta bu elçilerin bulundukları devletlerin muteber memurlarından muvazzaf casusları olması politika icabınca 'emr-i mer'i olduğu' bu tarafta mervidir." Rıfat Paşa'nın ifadelerinden anlaşıldığı üzere bütün Avrupalı devletlerin birbirleri nezdindeki diplomatlarının görünüşte politika memurları olmasına rağmen, gerçekte politika casusları olduğu açıktır.¹³⁸

1.2.5. Akıncılar

Osmanlı İmparatorluğu'nda istihbarat konusunda önemli sınıflardan biri de Akıncılardır. Akıncı Ocağı'nın Türk devletlerinde hudut emniyetini sağlayan teşkilatın bir devamı olduğu, Selçukluların hüküm sürdüğü dönemlerde bunların uç beyleri olarak ifade edildiği hatta ilk başlarda Osmanlı'nın mevcudiyeti bakımından bu uç beyliklerinden bir tanesi olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu daha merkeziyetçi bir politika benimseyerek hudutemniyetini Selçuklular gibi uç beylerine vermeyip Akıncı Ocağı denilen bazı akıncı ailelerine bırakmıştır. Akıncı ailelerinden en tanınmışları Arnavutluk ve Dalmaçya bölgesinde Evrenosoğulları, Bosna, Semendire ve Sırbistan bölgesinde Mihaloğulları, Silistre dolaylarında Malkoçoğulları ve Mora taraflarında ise Turhanoğulları'dır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Akıncıların işlevi, sınır güvenliği sağlamanın yanı sıra fetih bölgelerinde keşif görevini üstlenmek, gerekli olan istihbaratı temin etmek, düşman ülke topraklarına akınlar yapmak ve ordu için öncü kuvvet hizmetleri gibi zamanın tabiri ile beşinci kol kuvvetinin vazifelerini yapmaktır. Akıncı teşkilatını Evrenos Bey'in kurduğu düşünülmektedir. Akıncılar hafif teçhizatlı süvari kuvvetleri olarak teşekkül edilmiştir. Belirli bir teşkilat yapıları bulunmaktadır. Tımarlı olanlar, deftere eşkalleri ile birlikte kaydedilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde mevcutları yaklaşık olarak elli bin sayısını aşmıştır. Akıncı Ocağı, XVI. yüzyılın sonuna kadar büyüyerek varlığını sürdürmüştür.¹³⁹

Akıncılar barış zamanında çeşitli yollardan haber ve bilgi elde etmişlerdir. Bilgi kaynağı olarak tacirlerden, dönmelerden ve köylülerden faydalanmışlardır. Akıncıların ordunun yürüyüşü sırasında keşif hizmeti gördüğü bilinmekle beraber bu

¹³⁸Mithat Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 23.

¹³⁹Mustafa Alkan, "Osmanlı Devleti'nde Akıncı Ocağının Sonu", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7/13, 2013, s. 107.

işlevi sayesinde düşmanın pusu kurmasına engel olduğu da görülmüştür. Ayrıca esir olarak vaziyeti öğrenmek gibi görevleri bulunmaktaydı. Koçi Bey Risalesi'ne göre esirler genellikle düşman topraklarına giren akıncılar tarafından elde edilmekteydi. Bunlarla birlikte akına çıkan martoloslar bazen de tımarlı sipahiler tarafından yakalandığı görülmekteydi. Özellikle akıncı kollarından biri olan Deliler grubu gözünü budaktan sakınmayıp canlı esirler olarak onlardan düşman hakkında kritik bilgiler edinmeye çalışmışlardır.¹⁴⁰ Akıncılar, casusları vasıtasıyla edindikleri bilgileri beylerbeyleri ve İstanbul ile de paylaşmışlardır. Her ne kadar çoğunlukla Türk kökenli olsalar da, uzun yıllar serhat bölgesinde yaşayan ailelerden geldikleri için yörenin dil ve kültür yapısına da hakim olmuşlardır. Birçok akıncı Boşnakça, Sırpça, Latince ve Arnavutça lisanlarını bilmekte idi.¹⁴¹

Akıncı Ocağı'nın 1595 yılında Yergöğü Köprüsü'nde meydana gelen ve tarihi kaynaklarda Köprü Faciası olarak kayıt altına alınan olay neticesinde yok olmaya yüz tuttuğuna dair tarihçilerin ortak bir görüşü bulunmaktadır. Köprü Faciası sonrasında Akıncı Ocağı bir daha eskisi kadar güçlü pozisyonda yer almamış ve var olan sayısına hiçbir zaman ulaşamamıştır. Ortaya çıkan eksikliğini gidermek için XVII. yüzyıldan sonra Akıncıların yeri Kırım Tatarları ile karşılanmaya çalışılmış ancak Kırım Tatarları onların yerini tam anlamıyla dolduramamışlardır. Akıncı Ocağı 1826 yılına kadar sembolik mevcutlarla yerini korumakla birlikte savaşlarda daha ziyade geri hizmetlerde kullanılmıştır. II. Mahmut'un 1826 yılında çıkardığı bir kanun ile Akıncı Ocağı resmen ortadan kaldırılmıştır.¹⁴²

1.2.6. Esirler

İslam hukukuna göre esir, savaşta alınabileceği gibi şekavet yolu ile de alınabilmekteydi. Ancak esir, öldürülemezdi. Türkler İslam'a geçtikten sonra, esir ve köle konusunda İslam hukukuna riayet etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda esir,

¹⁴⁰Haluk Gökalp, "Bir Askerlik Terimi Olarak til/tıl/dil İle Kurulan Unutulmuş Deyimler", *International Journal of Language Academy*, 4, 2014, ss. 42-43.

¹⁴¹Gürkan, *Sultanın Casusları (16.yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları)*, s. 186.

¹⁴²Özgür Körpe, "Osmanlı Ordu Teşkilatında Akıncı Ocağının Yeri ve Çağdaş Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkileri", *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13, 2011, ss. 144-145.

savaş dışında eşkıyalık ile de elde edilebilirdi. Esirler anlaşmalar ile takas edilmekte ya da fidye karşılığı serbest bırakılmaktaydı. Bu iki şart yapılmadığı takdirde esir, köle haline getirilmekteydi. Çok nadir olarak da şartsız olarak serbest bırakılmaktaydı. Bırakılanlar genelde çocuk ve ihtiyarlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda köle haline getirilen esirler, geçmişte olduğu gibi alınıp satılmaktaydı. Aynı zamanda her türlü işlerde çalıştırılmaktaydı. Osmanlılarda görülen başka bir esir alma olayı ise kaçırmadır. İmparatorluğun serhat vilayetlerindeki akıncılar ve korsanlar, kaçırmaya yoluyla esir almışlardır. Bu durum, genellikle ticari amaçla yapılmakla birlikte düşmana karşı yıldırma hareketi olarak değerlendirilebilmektedir.¹⁴³

Osmanlı İmparatorluğu istihbarat alanında kendisinden daha önce kurulmuş olan Türk devletlerinde olduğu gibi Dil denilen düşman esirlerinden de oldukça istifade etmişlerdir. Savaşlarda sağ olarak ele geçirilen esirlerden ülkeleri, orduları ve askeri diğer hususlar hakkında istihbarat sağlamaya çalışılmıştır. Ancak bazen de bu esirlerin kendi ülkeleri çıkarları uğruna çalıştıkları ve sefer güzergahını değiştirerek Osmanlı İmparatorluğu'nu tuzağa düşürdükleri de olmuştur.¹⁴⁴

Savaşlarda esir almak çoğunlukla görevlendirme sonucu gerçekleşmekle beraber tesadüfen olabildiği de görülmüştür. Tarih kaynaklarında seferler sırasında askerlere istihbarat sağlamak amacıyla esir alma görevi verildiğine dair pek çok kayıt bulunmaktadır. Muharebelerde esir elde etmek, galip gelmek açısından önemli bir durum olduğu için esir getirenler, padişah ve sadrazamdan alt birimlere doğru hiyerarşik olarak ödüllendirilmişlerdir. Alınan ödüller şeref ve itibar sembolü olarak hilat giydirmekten, başa gümüş veya altın çelenk takılmasına, esir ve para vermeye kadar değişkenlik göstermektedir. Esirlerin değeri için verilen maddi ödül miktarı da muharebenin konumu, esirlerin sayısı, elde edilen bilginin önemi gibi nedenlerle farklılık arz etmektedir. Tımarlı sipahilere bakılacak olursa, kanunda belirtilen miktara göre belli sayıda cebelîyi sefere götürmeye mecburdur. Cebelîler ise sipahinin ya para ile aldığı veya harpte esir alma sonucunda elde etmiş olduğu kölelerden oluşmaktaydı. Esasen tımarlı sipahiler için savaşlarda esir elde edebilmek

¹⁴³Sinan Babacan, "I.Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Savaş Esirlerinin Sorgulanması İle İlgili Üsera Ve Mülteci İsticvabatı Hakkında Muhtıra Adlı Eserin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (1914-1922)",(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2015, ss. 5-6.

¹⁴⁴Pehlivanlı, "Osmanlılarda İstihbaratçılık", s. 657.

çok önem arz eden bir durum olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu yöntem, genellikle ihtiyaç duyulduğunda bir komutanın askerleriyle birlikte memur edilmesi suretiyle gerçekleşmiştir. Bu askerlerin sayısı kaynaklara göre değişmekle birlikte sayı ne olursa olsun yapılan girişimler muhtemelen küçük çeteler halinde gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm askeri sınıflar istihbarat için esir almışlardır. Ancak voynuk, martolos, sipahi ve akıncı askeri birimlerinin istihbarat için esir alma işiyle daha fazla meşgul oldukları söylenebilir.¹⁴⁵

Verimli bir istihbarat toplamanın diğer bir kaynağı da Hristiyan topraklarında uzun seneler geçirdikten sonra ya kurtarılarak ya da kaçarak geri dönmüş Müslüman esirlerdir. Esir ve kölelerin Hristiyan donanmalarının plan ve hazırlıkları hakkında güncel istihbarat sağladıkları bariz şekilde görülmüştür. Müslüman esirler sadece İstanbul'a değil, denizlerde imparatorluk donanmalarından çok daha aktif olan korsanlara da yardım etmişlerdir. Turgut Reis Napoli ve Sicilya'da bulunan Müslüman kölelerden istihbarat sağlamıştır.¹⁴⁶

1.2.7. Tacirler

Yabancı ülkelerde rahatça dolaşabilmeyi sağlayan en uygun meslek hiç şüphesiz ki tüccarlıktır.¹⁴⁷ Tacirler, çağlar boyunca ülkelerin birbirleri hakkında bilgi sağlamak ve istihbarat toplamak için kullandıkları bir sınıfı oluşturmuşlardır. Osmanlı hükümdarlarının ilk zamanlardan itibaren istihbari bilgiye ulaşabilme gayretleri sırasında tüccarların aracılığına başvurulmuştur. Tüccar sınıfından olanların olağanüstü haller dışında komşu ülkeler içinde serbest dolaşabilmeleri bazen casuslar veya diğer kanallarla ulaşılması güç olan istihbaratın rahatlıkla sağlanmasını mümkün kılmıştır. Bu münasebetle Osmanlı istihbaratının tacirlerden istifade etmesi aşamasında hangi din ve milletten oldukları önem arz etmemiş, getirilen bilginin güvenilirliği önem olarak addedilmiştir.¹⁴⁸

Hristiyan topraklarından dönen Osmanlı tüccarları bildiklerini yetkililerle paylaşmaktan çekinmemişler; durum başka bir ulustan olan Habsburg tebaasına dahil

¹⁴⁵Gökalp, "Bir Askerlik Terimi Olarak til/tıl/dil İle Kurulan Unutulmuş Deyimler", ss. 43-47.

¹⁴⁶Gürkan, *Sultanın Casusları (16.yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları)*, ss. 124-125.

¹⁴⁷Gürkan, *Sultanın Casusları (16.yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları)*, s. 72.

¹⁴⁸Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, s. 148.

tüccarlar açısından da farklı olmamıştır. Bu tüccarlar yaşayışı gereğince pazarda, limanda ve her tipten insanın bulunduğu han ve tavernalarda dedikodulara kulak kabartabilmiş, bizzat askeri hazırlıkları gözlemleyebilmiş ve belki de yabancı bir şehirde kurabildikleri oldukça önemli ilişkilere dayanarak bazı bilgileri kolayca elde edebilmişlerdir. Tüccarlar arasında özellikle esir ticareti ile uğraşanlar istihbarata en yatkın olanlardır. Bazen esir tüccarının mı casus, yoksa casusun mu esir tüccarı olduğu belli olmamıştır. Çoğu zaman her iki meşguliyetinde birbiriyle örtüştüğü belirtilmektedir. Ali Moro adındaki esir tüccarı buna en güzel örnektir.¹⁴⁹

Osmanlı İmparatorluğu Balkan topraklarında fetihlere giriştiği dönem içerisinde bulunan iktisadi koşulların bir sonucu olarak Balkanların Avrupa ile bağlantısını sağlamak esas çerçevesinde bir çıkış noktası aramıştır. Bu görevi yerine getirebilecek en uygun mevki iise birkaç liman şehri ile beraber Dubrovnik olmuştur. Bu küçük şehir devletinden Osmanlı İmparatorluğu'nun beklentisi çevrelediği ilişkiler bakımında oldukça fazladır. Sadece ekonomik değil, politik bakımdan da başkent İstanbul'un menfaatlerine uygun hizmet edecek ehemmiyet arz eden politikaların üretilmesinde ve uygulanmasında aldığı rolün yanı sıra, Dubrovnik'in kaderini tayin eden husus olmuştur. Bunlardan daha önemli bir gerçek var ise Avrupa'da rakip ya da düşman tüm devletler ile irtibat hep Dubrovnik aracılığıyla sağlanmıştır.¹⁵⁰

Dubrovnikliler Avrupa'nın birçok şehrinde bulunan konsolosları vasıtasıyla aldıkları haberleri başkent İstanbul ile paylaşmaya özen göstermişlerdir; İstanbul'a göre bu sultana tabi oldukları için zaten yapmakla yükümlü oldukları bir şeydir.¹⁵¹ Ayrıca Dubrovnik'te Osmanlı asker birlikleri bulunmazdı ve burası Osmanlı İmparatorluğu lehine istihbarat ve casusluk faaliyetlerinin merkezi idi. Dubrovnikli tacirler, gezip dolaştıkları Alman, İspanyol ve İtalyan şehirlerinde öğrendiklerini Osmanlı İmparatorluğu'na muntazam bir şekilde haber vermektedir. Şehrin ticaret ağı, Hindistan'a ve hatta Amerika'ya kadar uzanmaktaydı.¹⁵²

¹⁴⁹Gürkan, *Sultanın Casusları (16.yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları)*, ss. 72-73.

¹⁵⁰Metin Ziya Köse, "Osmanlı Balkanında Kara Ticareti ve Rekabet: Rumeli'de Dubrovnik Tüccarları (1600-1630)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 2013, ss. 42-43.

¹⁵¹Gürkan, *Sultanın Casusları (16.yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları)*, s. 139.

¹⁵²Ekrem Buğra Ekinci, "Dalmaçya'da Bir Osmanlı İstihbarat Merkezi Dubrovnik", *Türkiye Gazetesi*, 21Ocak 2009.

Dubrovnik'in Osmanlı ülkesi ve Avrupa devletleri açısından varlığı iki şekilde değerlendirilebilmektedir. Bunlardan ilki siyasi ve diplomatik bakımdan Doğu ile Batı arasında yaptığı arabuluculukla ilgilidir. Bazı araştırmacılara göre iki taraflı casusluk olarak değerlendirilebilecek bu vaziyet, Dubrovnik'e özgür hareket etme alanı sağlamıştır. Bazı araştırmacılara göre ise bu ikili siyaset sınırındaki Dubrovnik'i bilhassa Hristiyan dünyadaki Venedik propagandası yüzünden olumsuz etkilemiştir. Nitekim Venedikli diplomatlara göre Dubrovnik, *"Hristiyanlığın bağrında bir yilandır."* Bir diğeri ise uluslararası ticarete oynadığı rol ile alakalıdır. Dubrovnik limanı ve Dubrovnik şehri Batı'nın mallarının Doğu'ya getirildiği ve Doğu'ya ait hammaddelerin ise Batı'ya ulaştırıldığı bir transit merkez olma özelliğine sahiptir. Gerek Avrupalı devletler, gerekse Osmanlı İmparatorluğu her iki alanda Dubrovnik'i tedirgin etmemiştir. Dubrovnik'in ikili çıkar çabasını bildikleri halde rahatsızlık vermemiş, bilakis koruyucu bir pozisyon almıştır.¹⁵³

1.2.8. Kendi Ülkelerine Küskün Yabancılar

Osmanlı İmparatorluğu, kendi ülkelerine küskün olan bazı Batılı din adamları ve asilzadeleri casus olarak kullanmıştır. Bunun yanında diğer ülkelerden Osmanlı İmparatorluğu'na gelen bilgin, sanatkar, hekim gibi şahıslarında kendi ülkeleri lehine casusluk faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu tür casusluk olaylarına en iyi örnek I. Süleyman döneminde Rodos seferi öncesinde yaşanmıştır. Rodos'ta Castiglia başpapazı ve Rodos şövalyeleri tarikat üyelerinden birisi olan Don Andrea d'Amaral'ın Rodos şövalyelerinin savunma hazırlıkları yaptığı bir toplantıda, onlara tehlikenin kendileri için olmadığını, İstanbul'daki yapılan hazırlıkların Rodos için değil, Kıbrıs için yapıldığını söylemesidir. Amaral bir taraftan hedefleri şaşırtırken diğer yandan da bir Türk esiri serbest bıraktıracak, savunma planları ve buğday hariç muhasaraya karşı bol miktarda erzak bulunduğu bilgisinin bırakılan esir ile İstanbul'a ulaşmasını sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyıla kadar Avrupadaki kral saraylarında özellikle Slav ve Hırvat sınırlarındaki din adamları ve asilzadeleri casus olarak kullanmıştır. Kaptan-ı Derya Küçük Ali Paşa'yla bağlantısı olan Sicilyalı Mehmet Ağa, Titus Moldariensis Clericus adıyla kırk yıla yakın bir süre Fransa'da

¹⁵³Metin Ziya Köse, "Ticaret ve Diplomasi: Galata'da Dubrovnikliler (1600-1700)", *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2016, ss. 76 -77.

casusluk yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki en büyük rakibi olan Avusturya hakkında Sicilyalı Mehmet Ağa başkente önemli bilgiler aktarmıştır. Yabancıların Osmanlı lehine bu türlü faaliyetlerde bulunması Osmanlı İmparatorluğu'nu fethettiği yerlerdeki halka hoşgörölü davranmalarının bir neticesidir.¹⁵⁴

¹⁵⁴Tüfekçi, "Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896)(Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde)", s. 16.

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NDE BALKANLARIN GENEL DURUMU VE ULUSLARARASI ORTAM

2.1. Balkan Sözcüğünün Anlamı ve Balkan Yarımadası

Balkanlar Tarihi, Türk Tarihi'nin ayrılmaz bir parçasıdır. *Balkan* sözcük olarak sıradağ veya dağlık anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür.¹⁵⁵ Kemal Karpat bu tanıımı daha da netleştirmiş, Balkan sözcüğünün batıdan doğuya doğru uzanan Bulgaristan'ı ikiye bölen dağ silsilesine verilen ad olduğunu ifade etmiştir. Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğünde ise kavramın sınırlarının "*Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bölge*" olduğu belirtilmektedir. Balkan sözünün "*sarp ve ormanlık sıradağ, sık ormanla kaplı dağ, yığın, küme, sazlık, bataklık*" gibi anlamları da vardır. Ayrıca başka bir sözlük içerisinde "*Sarp ve müselleme veya ormanla mestur dağ, silsile-i cibali şeklinde ifade edilerek Rumeli kıtasını garbdan şarka şakkeden silsile-i cibali ki buna izafetle kıta-i mezkûreye Balkan şibh-i ceziresi deniyor*" biçiminde açıklanmıştır.¹⁵⁶

Balkanlar dünya topraklarında büyük medeniyetlerin birbiriyle örtüştüğü, hareketli, çok katmanlı yerel medeniyetin ortaya çıktığı bir hudut sahasıdır. Antik Yunan ve Roma, Bizans, Osmanlı Türkiyesi ve Katolik Avrupa kültürlerini kendi sahsında bir arada buluşturmuş, bu kültürler birbirleri ile kaynaşmış ve aynı zaman da çatışmıştır. Bu bölge genel özellikleri itibarıyla hiçbir kültürün tek başına egemen

¹⁵⁵Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 9.

¹⁵⁶Galip Çağ, *Avrupa'nın Ötekisi Balkanlar*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırmalar Merkezi, Evrenos Tasarım Matbaacılık, Çankırı 2012, ss. 7-8.

olamadığı bir topraktır.¹⁵⁷Balkanlar, Asya ve Avrupa arasında bir köprü veya bir kavşak, halkların birlikte olduğu yer veya karışım potası, Avrupa'da ise bir barut fıçısı görülmekte veya bir düello alanı olarak da adlandırılmaktadır.¹⁵⁸

Tarihi çağlar boyunca Avrupa'nın hiçbir tarafında Balkanlar kadar saldırı, istila ve işgale maruz kalan bir coğrafya olmamıştır. Balkanlar yoğun bir şekilde kuzeyden ve doğudan gelen değişik orduların saldırısına uğrayıp ele geçirilen bölge küçüklü büyüklü birçok ulusun ortak yaşam alanı olmuştur. Balkanlar; Persler, Makedonlar, Romalılar, Bizanslılar, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Sırlar, Türkler, Avusturyalılar ve daha başka uluslar tarafından uzun yıllar boyunca yönetilmiştir. Balkanların yerli halkı olan bütün topluluklar, kısa süreli dönemler haricinde uzun yıllar hep başka ulusların idaresi altında yaşamışlardır. Balkanlarda birçok ulus yaşamıştır. Bunlar içinde Asya'dan Karadeniz'in kuzeyinden gelen Uzlar, Peçenekler, Bulgarlar gibi Türk kökenli kavimlerin yanı sıra bugün etnik bir yapı olarak görülmeyen Trak, İllir gibi eski kavimlerde bulunmaktadır. Bu kavimlerin bir kısmı kendi ulusal kimliklerini kaybedip Slavların etkisi altına girmişlerdir. Bunlardan en önemlisi Bulgarlardır. Yarımadanın doğal yapısı ve büyük göçler bölgede nüfus dinamiklerini ve siyasi hayatı asırlarca etkilemiştir. Uzun bir dönem bölgenin Osmanlı egemenliği altında olduğu dönemde Türklerin ve Müslümanların sayısı da hızla artmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve Balkanlardaki topraklarını kaybetmeye başlamasıyla birlikte, Türk ve Müslüman nüfus, katliam ve göçler sonucu azalmıştır.¹⁵⁹

Maria Todorova'ya göre; Balkanlar tabirini ilk kullanan şahıs Alman diplomat Salomon Schweigger'dır. Salomon Schweigger 1557'de Balkanlarda seyahat yaparken seyahatlerini kaydettiği bir günlük kaleme almıştır. Bu günlük sayesinde Balkanların ne şekilde adlandırıldığı ile alakalı ayrıntılı bir tanımlama yapılmıştır. Schweigger'den önce de sonra da Balkanlar Haemus adıyla bilinmekteydi. İfadeye bakılırsa;

¹⁵⁷Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, Ali Cevat Akkoyunlu (çev.), Doğan Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 15.

¹⁵⁸Georges Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, Ayşegül Yaraman (çev.), Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, s. 15.

¹⁵⁹Fatih Özer, "*Arşiv Vesikalarına Göre 19.Yüzyılda Karadağ İsyanları*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2010, ss. 3-4.

*"[Haemus] 6,000 fit yüksekliğindedir. Tarih, Büyük İskender'in babası Makedonya Kralı Philip'in Tuna Nehri, Adriyatik Denizi, İtalya ve Almanya'yı görebilmek için Haemeus (Balkan Dağları) dağına dört günde tırmandığını ve oradan iki günde indiğini yazar. Aslında bu oldukça hayret vericidir; zira Venedik ve Adriyatik Denizi Haemus Dağı'ndan 100 mil, Almanya ise 100 milden daha uzak bir mesafede yer alıyordu. Haemus Dağı bir zamanlar sahip olduğu gümüş madenleri ile tanınır, bu nedenle İtalyanlar buraya Gümüş Dağı demektedirler. Türkler ise Balkan Dağı olarak adlandırmıştır; yerel halk bu dağa Hırvatça'da Comonitza demektedir."*¹⁶⁰

Balkan sözcüğü bölgede bulunan sıradağlardan birinin adıdır. Orta Avrupa ile İstanbul arasındaki bu dağ zinciri antik dönemde Heamus olarak bilinmektedir ve seyyahların çoğu bölgeyi bu ad ile tanımaktadır. Rus Ordusu da 1829 ve 1877 yıllarında bu dağlar üzerinden İstanbul'a ilerlemiş ve 1877 Osmanlı-Rus Savaşı hakkında yazılmış popüler bir tarih kitabı *"Balkanları geçmek bu savaşın en büyük başarılarından biridir"* diye yazmıştır. Aynı yıllarda bazı coğrafyacılar Balkan sözcüğünü bu bölgeyi tam kapsayacak şekilde sözcüğün anlamını genişleterek kullanmaya başlamışlardır. Bu döneme ait en eski tarihli Yunanca kitaplar dahil olmak üzere pek çok araştırmada bölge "Türklerin Avrupa Toprakları" olarak geçmektedir.¹⁶¹ Coğrafyacıların, tarihçilerin, antropologların ve sosyologların büyük çoğunlukla birbiriyle uzlaştığı Balkan sınırı doğu yönünde Karadeniz, güneydoğu yönünde Ege Denizi, batı yönünde Adriyatik Denizi ile çevrili olan, güney yönünde Akdeniz'e uzanırken, kuzey yönünde Tuna nehri'ni aşarak Transilvanya'nın kuzeydoğu yönünde Dinyester nehrine, kuzeybatı yönünde ise kuzey Dalmaçya kıyılarını ilerleyecek şekilde Macar düzlüklerine kadar uzanan toprakları ifade eden bölgedir.¹⁶²

Rumeli/Rum-eli ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Yarımadası'na verdikleri coğrafi bir ad, aynı zamanda bu bölgeyi kapsayan Osmanlı Eyaleti'nin adıdır. Bizanslılar kendilerine isim olarak Romaioi derken, ülkelerine Romania ifade etmişlerdir. Bu nedenledir ki İslam dünyası Bizanslıları, Rum ve Doğu Roma İmparatorluğu ülkesini Bilad al-Rum veya Memleket al-Rum diye tanımışlardır. Osman Turan'ın ifadesine göre; Doğu Roma toprakları Sultan Melikşah'ın

¹⁶⁰Latif Mustafa, *"Medeniyetleşmenin Kesişme Noktasında Balkanlar: Destekçiler ve Muhalipler Arasında Balkanlarda Yeni Osmanlılık"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 8.

¹⁶¹Mark Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Ayşe Özil (çev.), Alfa Yayıncılık, İstanbul 2010, ss. 25-26.

¹⁶²Orhan Dede, *Balkanlar ve Türkiye*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2014, ss. 11 - 12.

hükümdarlığı döneminde Rum ülkeleri adı ile tanımlanmaktaydı. İran kökenli tarihçi ve yazar olan İbni Bibi ise; Anadolu'yu Rum diyarı olarak isimlendirmiştir. Kemal Karpat'a göre; Rumeli Romalıların vatanı ya da Avrupa'nın parçası anlamını taşımaktadır ve Balkanları ifade eden bir terimdir. Bu bölge yani Balkanlar günümüzde halen isim olarak Rumeli ismiyle anılmaktadır. XIII. yüzyılda çok büyük kısmı ve devlet merkezi Balkanlarda kalan Doğu Roma İmparatorluğu topraklarını adlandırmak için Romania veya Romanie isimleri benimsenmiştir. Bu kullanım XIII. yüzyılda gezginlerce de izlenip, kayıt altına alınmış ve Balkanları niteleyen bir kimliğe bürünmüştür. Osmanlı Türklerinin Balkanlar tanımlamak amacıyla kullanmış olduğu Rum-İli adını Yunanlıların Romania'sından benimsemişler ve onu tabir olarak Anadolu'ya karşı denizin ötesinde Bizanslılardan fethettikleri bölgeler için ifade etmek için kullanmaya başlamışlardır.¹⁶³

Jeopolitik açıdan Balkan Yarımadası incelendiğinde kuzeyde bugünkü Romanya toprakları içinde uzanan hat boyunca Karpat Dağları ufku kaplamaktadır. Güneyde Bulgaristan, Balkan Dağları tarafından ikiye bölünmekte ve Rodop Dağları tarafından Yunanistan'dan ayrılmaktadır. Kuzeybatıda Karavanke ve Julia Alpleri'nde bir Sloven ve Hırvat nüfus ile karşılaşmaktadır. Güneye doğru Dinar Alpleri, Adriyatik sahili ile Bosna Hersek'in hinterlandı arasında aşılmaz bir engel teşkil etmektedir. Daha güneye doğru ise Pindus Dağları Yunanistan boyunca gitmektedir. Bölgenin temel nehir sistemini Tuna ile Tuna'ya dökülen Drava, Tisa, Sava, Morava, İsker, Seret ve Prut nehirleri oluşturmaktadır. Tuna tarih boyunca, askeri istila, ticaret ve seyahatin başta gelen rotasını teşkil etmiştir. Bu büyük nehir sadece kayalıklarla kaplı ve seri akıntılarla dolu dar bir bölge olan Demirkapı'da geçiş için engel oluşturmuştur. Diğer önemli nehir olan Vardar, Sivastruma ve Meriç, Ege Denizine akmaktadır. Adriyatik sahil hattının dağlık yapıda olması nedeniyle bu denize dökülen ırmaklar gemi ile ticaret veya gemiyle seyahat için elverişli değildir.¹⁶⁴

Balkan topraklarında zengin tarım sahaları mevcuttur. İstisnaları; bugünkü Romanya'nın Slovenya ve Voyvodina'yı içeren Tuna Nehri vadisi oluşturmaktadır.

¹⁶³Edip Durmaz, "Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi ve İdari Bir Terim Olarak "Rumeli" (12.-19. Yüzyıllarda)", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4/1, 2014, ss. 69-70.

¹⁶⁴Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18.ve 19. Yüzyıllar*, İhsan Durdu vd. (çev.), Küre Yayınları, C. I, İstanbul 2009, ss. 1-3.

Meriç ve İşkombi ırmaklarının vadileri değerli tarım bölgeleridir. Dağlar, büyük ormanlarıyla nüfus için destek temin etmektedir. Bölgenin maden zenginliği Roma döneminde sömürülmüşse de günümüzdeki boyutlarına ulaşmamıştır. Stratejik bakımdan Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasında bulunan Balkan yarımadası hem fetih açısından hem de diğer bölgelere uzanan bir geçit olarak cezbedici olduğunu ispatlamıştır. Bunun yanında Avrupa'dan Türk Boğazlarına, Süveyş Kanalı'na ve nihayet Ortadoğu'ya ulaşım konusunda üs ve destek bölgesi konumunda olan Balkanlar, ayrıca altı denize açılan bir bölgedir: Karadeniz, Akdeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi, Adriyatik Denizi ve Tiran Denizi. Bu konumuyla Balkanlar stratejik öneme sahip bir bölgedir.¹⁶⁵

Dağlar, Balkan halklarının birbirinden soyutlanmalarına ve farklı görüşlere sahip olmalarına neden olmakla beraber yabancı istilasına karşı bir kalkan görevi görmemişlerdir. Temelde büyük nehir vadileri ve dağ geçitleri boyunca uzanan belli başlı koridorlar yarımada'nın tamamını kesmektedir. Az sayıda olan bu büyük rotalar gerek atları ve sürüleriyle göçebe kabilelerin gerekse demiryolları, arabaları kamyonları ve tankları ile modern büyük güçlerin yarımada'ya kolayca girmelerine yardım etmiştir. İki belli başlı giriş yolu yarımada'yı dış nüfuza açık bırakmıştır. Tuna Nehri vadisi tarihsel olarak, Asya bozkırlarından gelen insanların sadece Balkanlara değil aynı zamanda Orta Avrupa'ya geçişte kullandıkları ana rota olmuştur. Karadeniz'in kuzeyinde Tuna vadisi boyunca Macaristan Ovası'na kadar uzanan topraklar üzerinde geçişe mani olacak hiçbir doğal engel yoktur. İşgalci kabileler ayrıca, güneye doğru ilerleyebilmekte veya uygun geçitlerden birini kullanarak Balkan dağlarını aşmakta yahut sahil hattını takip etmişlerdir. İkinci giriş yolu Belgrad'da, Tuna ile Sava nehirlerinin birleştiği yerde başlayıp Morava Vadisi'ne doğru uzanmıştır. Niş'te iki kol oluşmakta; bu kollardan biri Vardar vadisinden geçerek Ege'nin büyük bir liman kenti olan Selanik'e ulaşmakta, diğeri de Tercüman Geçidi'nden geçerek Sofya'ya Filibe'ye, Edirne'ye ve nihayet bölgenin en önemli kenti olan İstanbul'a varmaktaydı. Romalılar döneminde bir diğer yol olan Via Egnatia'da büyük öneme sahiptir. Bu önden gelen irtibat hattı, Adriyatik sahilindeki Draç'tan Ohri Gölü yoluyla İşkombi'ye ve Selanik'e, oradan da deniz yoluyla yahut Trakya yoluyla İstanbul'a ulaşmıştır. Diğer nehir vadileri de önemliydi. Bugünkü

¹⁶⁵İlker Limon, "*Balkanların Jeopolitiği Üzerine Bir İnceleme*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2013, s. 44.

Bulgaristan'ın başkenti Sofya'nın Bulgar bölgesi İsker Nehri aracılığıyla Tuna Nehri ile Struma vadisi aracılığıyla da Ege Denizi ile irtibatı sağlanmıştır. Neretva Nehri, Adriyatik sahilini Bosna içlerine bağlamaktadır. Doğudan güneye doğru uzanan uzun sahil şeridi, yanaşmaya elverişli limanları ve nehir ağızları ile dış güçlerin tesir ve egemenlik kurmasını kolaylaştırmış; bununla beraber etrafında yer alan birçok irili ufaklı ada denizden saldırıya açık halde yer almıştır.¹⁶⁶

Balkanlar çok eski tarihi çağlardan itibaren Avrupalı ve Asyalı kavimlerin karşılaştıkları bir nokta olmuştur. Fakat bölgenin bir kavşak konumunda olması, bir çok kavmin bu bölgeye göç etmesi, askeri hareketliliklerin ve ticari ve ekonomik faaliyetlerin yoğunluk içermesi gibi nedenler yüzünden dini ve ulusal olarak bir bütünlük kurulamadığını söylemek yanlıştır. Bu bölgede yaşayan kavimlerin kültürel ve siyasi yapıları Balkanların birleşmesine engel olduğu gerçeğe uymamaktadır. Belki bütün bu sayılanların yani coğrafyanın yapısı, güney kesimdeki Akdeniz iklimi ile daha kuzey kesimdeki karasal özellikler gösteren soğuk iklim yüzünden oluşan ekonomik farklılıklar, Avrupa ile Asya arasında bir geçiş noktası olması sebebiyle yaşanan yoğun hareketlilik, askeri muharebelerin çokluğu, din ve mezhep farklılıkları, başka bölgelerden gelen ulusların bu bölgede hareketli bir yapı oluşturmaları gibi etkenlerin hepsi Balkanların etnik yapısını oluşturmuştur. Balkanların tarihi içerisinde geniş bir yer kapsayan Osmanlı İmparatorluğu döneminde Balkan Yarımadası'yla beraber İmparatorluğun merkezi konumu, bu stratejik coğrafi bölgeyi İngiltere, Rusya, Habsburg İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Almanya ile diğer büyüklü küçüklü birçok devletin çıkarlarının çakıştığı bir bölge durumuna getirmiştir. Bu durum ise sayısız müdahale, isyan ve savaşlara yol açmıştır.¹⁶⁷

2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Topraklarını Fethi ve Balkanlarda

Türk Egemenliğinin Tesis Edilmesi

XIV. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlıların Balkan toprakları üzerinde nüfuz arayışları ile Bizans tahtında hak iddia eden ve bu sebeple de Balkanlarda faaliyet

¹⁶⁶Jelavich, *Balkan Tarihi 18.ve 19. Yüzyıllar*, ss. 3 - 4.

¹⁶⁷Özer, "Arşiv Vesikalarına Göre 19.Yüzyılda Karadağ İsyanları", ss. 5-7.

gösteren III. Kantakuzenos'un destek arayışları aynı noktada buluşmuştur. Bu yüzden Kantakuzenos, 1346'da kızı Theodora'yı Orhan Bey'e vererek daha önce gerçekleştirilen siyasi ittifakı akrabalık bağlarıyla da güçlendirmiştir. Bu dayanışma kısa sürede meyvelerini vermeye başlamış ve Kantakuzenos, Makedonya'yı ele geçirip Selanik şehrini kuşatan Sırp kralı Stefan Dušan'a karşı Orhan Gazi'den yardım istemiştir. O da Süleyman Paşa'yı yirmi bin kişilik bir kuvvetle göndererek Selanik'i Zelotların elinden almıştır. Böylece hem Osmanlılar Kantakuzenos'a yardım amacıyla da olsa ilk defa Rumeli'ye geçmişler ve hem de Süleyman Paşa kısa sürede Balkanlarda büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Süleyman Paşa, Edirne'de iç kaleye sığınan Kantakuzenos'un, yardım karşılığında Gelibolu yakınlarındaki Çimpe (Tsympe) Kalesi'ni vaat etmesi üzerine, 1352 yılında Evrenos Bey, Hacı İlbey, Ece Bey ve Gazi Fazıl Bey gibi eski Karesi emirleriyle birlikte Bizans İmparatoru V. Yuannis'in müttefiki olan Sırp ve Bulgarları Dimetoka önlerinde yenmiş ve Kantakuzenos'u kurtarmıştır.¹⁶⁸ 1353'te Kantakuzenos'un yardım karşılığında kendilerine vermiş olduğu Çimpe Kalesi'ne yerleşmişlerdir ki Osmanlıların Balkanlarda gerçek yerleşmeleri bu tarihte başlamaktadır.¹⁶⁹

Osmanlıların Avrupa kıtası toprakları üzerinde fetih hareketlerine girişmeleri Avrupa'yı telaşlandırmıştır. Osmanlı'yı Avrupa'dan ve Balkanlar'dan çıkarmak maksadıyla birçok askeri birliktelik kurmuşlardır. Bu birleşik Haçlı askeri kuvvetlerine karşısında I. Murat, I. Bayezit ve onun torunu II. Murat ile Sırsındığı'nda, Çirmen'de büyük zaferler elde etmiştir. Çirmen zaferi, Türklere Makedonya'nın kapılarını açmıştır. Batı Trakya'yı alarak bölgede tam egemenlik kurmalarını sağlamıştır. Ardından Osmanlı I. Kosova'da, Niğbolu'da, Varna'da ve II. Kosova'da Haçlı ordularını mağlup etmişlerdir. Yapılan savaşlar ve kazanılan zaferler neticesinde Balkanlar Türk toprağı olarak kalmıştır. II. Kosova Savaşı Avrupa'nın Osmanlı'yı Balkanlar'dan çıkarmak için yaptığı son teşebbüstür. Ondan sonraki iki buçuk asırda Avrupa devletleri, Osmanlı karşısında sürekli savunmada kalmıştır. 1683 yılına kadar bu süreç böyle devam etmiş, I. Beyazıt, Güney Romanya'yı itaat altına alarak, Tuna'yı kuzeye doğru atlamıştır. II. Mehmet babasının yanında II. Kosova Savaşı'na katılmış ve Avrupa birlikteliğine karşı Türk

¹⁶⁸Salih Pay, "Rumeli Fatih Osmanlı Şehzadesi: Gazi Süleyman Paşa", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1, 2009, s. 284.

¹⁶⁹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 137.

Balkanlarını savunmuştur. II. Mehmet tek başına, müttefiksiz, Avrupa birlikteliğinin üyelerini yenerek savaşıardan galip olarak çıkmıştır. Ardından Atina ve Bükreş'e girmiştir ve Balkan topraklarının tek mutlak gücü olmuştur. 1461'de Mora ile Yunanistan Osmanlı topraklarına katılımı gerçekleşmiştir. İlerleyen süreçte I. Süleyman'ın ilk seferinde Orta Avrupa'nın kilidi sayılan Belgrad kalesini almıştır. Üçüncü seferinde Mohaç'ta Macar ordusunu yok ederek, Macaristan Fatih'i olmuştur. Macaristan'ın fethiyle artık Balkanlar, kuzeye doğru tam bir müdafaa şeridiyle sarılmıştır. Balkan ülkeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç memleketleri haline gelmiştir. Anadolu'dan Balkanlar'a çok sayıda Türk göç etmiştir. Bundan sonra Balkanlarda büyük Türk şehirleri ortaya çıkmıştır. Balkanlarda, Rumeli Türklüğünün doruk noktası 1683 yılıdır. Bu yükseliş ile beraber daha sonra yerini geri çekilme ve çöküşe bırakmıştır. Bu tarih artık Avrupa'nın savunmadan saldırıya geçişinin ilk aşaması olmakla beraber tarihin doğudan batıya doğru gelişen olayların yazımı olmaktan çıkışını da simgelemektedir. Avrupa devletleri gözünü yine İstanbul'a çevirmiştir.¹⁷⁰

Rumeli Türklüğünün çıkış yaşadığı bu dönem zarfında; Balkanlarda Osmanlı varlığı yarımada'nın bütün halkları için muazzam bir öneme sahip olmuştur. Osmanlı fatihleri, bölgede daha önceki yönetici aristokrasileri ya yok etmişler ya da sistemin bir parçası haline dönüştürmüşlerdir. Bununla birlikte aristokratların yönettiği toplulukları ortadan kaldırmamışlardır. Sadakat göstermeleri ve düzenli vergi ödemeleri karşılığında, onlara kendi dini önderlerinin yönetiminde geniş bir yerel denetim olanağı tanımışlar ve böylece Ortodoks topluluğunun uzun süre hayatta kalmasını garantilemişlerdir. Osmanlılar bölge için yeni bir din olan ve o noktadan itibaren Katoliklik ve Ortodoksluk ile dini ve kültürel hakimiyet rekabetine giren İslam'ın temsilcisi olmuşlardır. İslam dini Arnavutlar ve Boşnaklar arasında, az miktarda Bulgarlar, Karadağlılar ve Romanlar arasında taraftar bulmuştur. Sonuç olarak farklı inançlara bağlı ve değişik kültürlerin taşıyıcısı olanların yan yana yaşadıkları, birbirlerinden bir şeyler öğrendikleri Balkan uygarlığı denilebilecek bir uygarlık geliştirmişlerdir.¹⁷¹

¹⁷⁰Arslan, "Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri Ve Osmanlı Devleti'nde İskanları", ss. 8-10.

¹⁷¹Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, s. 65.

1683'te gerçekleştirilen İkinci Viyana Kuşatması mağlubiyet ile sonuçlanınca Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki otoritesi zayıflamaya ve gerilemeye başlamıştır. Çünkü başarısız kuşatmanın ardından yapılan muharebelerde Osmanlı orduları birçok kez yenilgiye uğratılmıştır. Bu savaşların sonucunda Transilvanya 1686'da fiilen Avusturya İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması sonucunda Macaristan'ın hemen hemen tümü ve Transilvanya Avusturya İmparatorluğu'nun, Mora, Korinthos, Sainte- Maure adaları, Dalmaçya ile Bosna'nın bazı yerleri Venedik'in ve Ukrayna'nın batısı ile Podolya'nın tamamı Polonyalıların eline geçmiştir. Kısacası; Karlofça Antlaşması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki ilerleyişi son bulmuş, Avrupa karşısında savunma pozisyonuna geçilmiştir Balkan coğrafyasındaki güç ve hakimiyet tamamen zayıflamaya başlamıştır. 1715 yılında Karadağ Rusya'nın koruması altına girmiştir. Aynı yıl 1699'da Karlofça Antlaşması'nda kaybedilmiş olan Mora yarımadası Venediklilerden geri alınmış ve burada Osmanlı hakimiyeti tekrar tesis edilmiştir. Venedik, 21 Temmuz 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması'nda Mora toprakları üzerindeki hakimiyetinden resmen vazgeçmiştir. Fakat aynı antlaşma kuzey Sırbistan, Belgrad, Banat ve Batı Eflak (Küçük Eflak-Oltenia) topraklarını Avusturya'ya bırakmıştır. Yaklaşık yirmi yıl sonra imzalanan Belgrad Antlaşması (1739) kuzey Sırbistan, Belgrad ve Oltenia'yı Osmanlılara geri vermiştir. 1768-1774 yıllarında Rusya ile yapılan muharebeler Osmanlı İmparatorluğu için tam bir bozgun olmuştur. Muharebeyi sonlandıran Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre başkent İstanbul'da bir Rus Ortodoks Kilisesi kurulmuş ve buradaki Ortodokslar üzerinde Rusya'nın koruması tesis edilmiştir. Himaye hakkı daha sonraki yıllarda Balkan Ortodokslarına ve ardından tüm imparatorluk Ortodokslarına doğru yaygınlaştırılmıştır. Böylece Rusya, Balkanlı Ortodoks milletler (Romenler, Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar, Yunanlılar) üzerindeki gücünü ve kontrolünü artırmıştır. Bu tarihten itibaren Rusya'nın, Ortodoks milletlerini, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tahrik etmek için kullanma ve kendi menfaati amacıyla örgütleme çalışmaları hız kazanmıştır. 1815'te ise Osmanlı himayesi altındaki Ragusa Cumhuriyeti Avusturya İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Yani kısacası, 1683 Viyana Bozgunu'nun ardından Balkanlarda devletler arasında üstünlük kurma

yarışında hakimiyet yavaş yavaş Osmanlı İmparatorluğu'ndan Avusturya ve Rusya'ya geçmeye başlamıştır.¹⁷²

2.3. XIX. ve XX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Hakimiyetinde Olan Balkan Toprakları

Balkanlar yüzyıllar boyunca büyük devletlerin etki alanı olagelmıştır. Osmanlı yönetimi sırasında Avusturya-Macaristan ve Çarlık Rusyası bu yörelerde sürekli etki alanları yaratmaya çalışmışlardır. Balkan ulusları da bu tür ortamda yeşermiştir.¹⁷³ XIX. yüzyıl Balkan halkları için ulusal kimliğin inşa edildiği, ulusalcılığın yayıldığı ve ulusalcı ve ayrılıkçı ayaklanmaların geliştiği bir dönem olmuştur. Bu ulusal uyanışın sekiz temel kaynağı vardır: Birincisi, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Balkan ülkeleri içerisinde ticaret ve imalat ile ilgilen bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasıdır. İkincisi, toprak beylerinin yani özel çiftlik sahiplerinin Osmanlı merkezi yönetimi karşısında güçlenmesidir. Üçüncüsü zengin aile bireylerinin Batı Avrupa üniversitelerinde eğitim ve öğretim görerek ulusalcı ve özgürlükçü fikirlerle tanışmalarıdır. Dördüncüsü Fransız Devrimi'nin ve ardından Napoleon'un Balkanlara ulusalcı ve liberal düşünceleri sokup yaymasıdır. Beşincisi, XVIII. ve XIX. yüzyıllar boyunca Balkan köylülerinin ekonomik olarak yoksullaşması ve bu nedenden dolayı Osmanlı yönetimine tepki göstermekle beraber kendi ulus-devletlerini kurmak için mücadeleye girişmeleridir. Altıncısı, Balkan kiliselerinin ve din adamlarının ulusalcılığı desteklemeleri, yaymaları ve ayrılıkçı hareketlere destek vermeleri. Yedincisi, Osmanlı merkezi yönetiminin Balkan toprakları üzerindeki otoritesini yitirmesi ve böylece bölgede bir büyük bir otorite boşluğunun ortaya çıkmasıdır. Sekizincisi ise Avrupalı büyük güçlerin Balkanlar'a hakim olmak için çalışmaları ve bu amaç ile bölgedeki ulusalcı-ayrılıkçı grupları ve her türlü faaliyeti desteklemeleridir. Örneğin; Rusya XIX. yüzyıl boyunca Panslavist bir politika uygulayarak bölgedeki Slav unsurları sürekli desteklemiştir. İngiltere-

¹⁷²Caner Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2/2, 2011, ss. 30-31.

¹⁷³Üstün Ergüder, "Türkiye ve Balkan Gerçeği", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul1993, s. 36.

Fransa-Rusya üçlüsü de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayrılıkçı ve ulusalcı Yunan ayaklanmalarını ve Yunanistan'ın bağımsızlığını desteklemiştir.¹⁷⁴

1807-1814 döneminde Fransa, Yedi Ada'yı ele geçirmiş ve Dalmaçya ile Slovenya'yı içine alan bir Özerk İlirya Eyaletleri oluşturmuştur. Napoleon'un mağlup edilmesinin ardından Avrupa'nın yeni şeklini belirlenmesi için Viyana Kongresi toplanmıştır. 1815 Viyana Antlaşması sonucunda Dalmaçya ile Slovenya Avusturya'ya, İyonya Adaları ise İngiltere'ye bırakılmıştır. Bu gelişmeler hem Balkanlarda Osmanlı hakimiyetini sınırlandırmış hem de ulusal ve ayrılıkçı hareketleri tetiklemiştir. Mora Yarımadası'nda 1821'de ayaklanan isyancılar Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmişlerdir. 1827'de Fransa, İngiltere ve Rusya donanmaları Osmanlı donanmasını Navarin'de imha etmiştir. Bu olaydan bir yıl sonra Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Rusya'nın üstünlüğüyle sonuçlanan savaşın ardından 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma neticesinde Yunanistan'ın özerkliği kabul edilmiştir. 3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü ise Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Ayrıca Protokol, Sırbistan, Eflak ve Boğdan bölgelerinin özerkliğini genişletmiştir. Fransa, İngiltere ve Rusya'nın baskılarıyla Osmanlı İmparatorluğu, 24 Nisan'da bu kararları kabul etmek zorunda kalmıştır. 7 Mayıs 1832'de ise Londra Konferansı sonucunda bağımsız Yunanistan Krallığı resmen kurulmuştur. 1804-1806 Sırp Ayaklanması sonucunda Belgrad'ın kontrolü Sırlara geçmiştir. 1813'te Osmanlı ordusu Belgrad'ı geri almayı başarmıştır. 1815-1817 yıllarında ikinci büyük Sırp Ayaklanması gerçekleşmiştir. Bu ayaklanmaların sonucunda 1830'da Sırbistan Özerk Prenslik statüsü kazanmıştır. Eflak ve Boğdan bölgelerinde 1821-1826 - 1848 yıllarında ve Bulgaristan'da 1835-1841, 1850 yıllarında kitlesel ayaklanmalar gerçekleştirilmiştir. 1856 Paris Antlaşması'nda Eflak ve Boğdan bölgeleri Özerk Prenslik statüsü kazanmıştır. Bu iki özerk prenslik, üç yıl sonra Eflak ve Boğdan Özerk Prensliği adı altında birleşmiş ve ardından 1866'da Özerk Romanya Prensliği'ne dönüşmüştür.¹⁷⁵

1877-1878 yıllarında Rusya ile yapılan muharebede Osmanlı ordusu varlık gösterememiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki hakimiyetini tam anlamıyla çökertmiştir. Bu muharebe sonunda

¹⁷⁴Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası", s. 31.

¹⁷⁵Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası", s. 32.

Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Karadağ, Sırbistan, Romanya bağımsız olacak; Özerk Bulgaristan Prenslığı kurulacak; Bosna-Hersek'te reformlar yapılacak ve bu reformlar Rusya ile Avusturya-Macaristan tarafından denetlenecek; Arnavutluk'a Rusya'nın denetiminde özerklik verilecek. Rusya'ya büyük üstünlük sağlayan ve bu nedenle de Batılı büyük güçlerin muhalefetiyle karşılaşan antlaşma yürürlüğe girmemiştir. Ayastefanos Antlaşması'nın yerine yeni bir düzenleme yapmak için Avrupalı büyük güçlerin (İngiltere, Avusturya, Almanya, Fransa, İtalya, Rusya) katılımıyla Berlin Kongresi düzenlenmiştir. Kongre sonunda imzalanan Berlin Barış Antlaşması kararlarına göre; Balkanlardaki Osmanlı toprakları Makedonya ve Arnavutluk ile sınırlı kalmıştır. 1908 yılında İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde, devlet içindeki iktidar mücadelesini ve Balkanlardaki otorite boşluğunu iyi değerlendiren Özerk Bulgaristan Prenslığı bağımsızlığını ilan etmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ise Bosna-Hersek'i resmen ilhak etmiştir. Dört yıl sonra Yunanistan-Sırbistan-Bulgaristan-Karadağ ittifakı Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmıştır.¹⁷⁶

Balkanlarda homojenleştirme süreci göreceli şekilde hızlı gerçekleşmiş ve üstelik kendi ulusal birliklerini oluşturma yöntemlerini unutan veya görmezden gelmeyi yeğleyen Batı Avrupalıların gözleri önünde gerçekleşmiştir. Burada bir avuç Avrupa yönelimli insanın çabaları sayesinde önce uluslar yaratılmış; bu ulusların devletleri sonradan gelmiştir.¹⁷⁷ Türklerin bulundukları coğrafyadan başka bir coğrafyaya geçmesi beraberinde büyük kültürel değişimlere neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Balkanlardaki bulunduğu dönem boyunca buradaki hayatın şekillenmesinde önemli etken olarak kendini göstermiştir. Balkanlarda Osmanlı'nın yer alması ile birlikte İslam kültürü, eğitimi, bilimi ve edebiyatı geniş çapta yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki egemenliği yaklaşık 500 yıl kadar devam etmiştir. Bu uzun dönem boyunca Türk- İslam kültürüne ait önemli eserler inşa edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu imar çalışmalarına büyük önem vermiştir. Yollar, köprüler, medreseler inşa etmiş ve ardında sayısız eser bırakmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür mirası sadece mimari eserlerle sınırlı değildir; Balkan topraklarında yerleşen Türk ve Müslüman gruplar beraberlerinde Türk- İslam medeniyetinin bütün unsurlarını bu bölgeye taşımış ve

¹⁷⁶Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası", s. 33.

¹⁷⁷Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, ss. 85-90.

yaygınlaştırmıştır.¹⁷⁸ Osmanlı 1353 yılında savaşarak değil siyasi bir pazarlık neticesinde Doğu Roma'nın taht mücadelelerine taraf olarak ayak bastıkları Balkanlar'dan ancak devletin çöküşü ile çıkmışlardır.¹⁷⁹

2.4. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'ı Kaybetmesinde Etkili Olan Askeri ve Siyasi Sorunlar

2.4.1. 1877 - 1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sonrası

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkanların yeniden şekillenmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda köklü değişikliklerin başlamasında dönüm noktasıdır. Bu savaş bir yıl gibi kısa bir sürede sonlansa da savaşı hazırlayan süreç uzun yıllara yayılmış ve sonuçlarının etkileri günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁸⁰Savaşın nedenlerine göz atıldığında Çarlık Rusyası'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa topraklarından çıkartarak bölgeyi kendi topraklarına katmak, başkent İstanbul'u ele geçirmek istemesi ve İstanbul'u kendi yönetimi altına aldıktan sonra sıcak denizlere inme politikasının gerçekleşmesini istemesidir. Diğer bir neden Rusya'nın 1853 yılındaki Kırım Bozgunu'nun intikamını almak istemesi ve Rusya'nın Hristiyan ve Slav azınlıkları korumak bahanesiyle sürekli Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli iç işlerine müdahale etmesidir. Ancak iki ülke arasındaki gerginliğin savaşa dönüşmesindeki en büyük etken bu sonuncu maddedir. Rusya 24 Nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ettiğinde Yunanistan Osmanlı Devleti'ne düşmanca bir tavır takınmıştır. Romanya, Sırbistan ve Karadağ prenslikleri de ayaklanmada bulunarak Rusya'nın yanında yer almıştır. Bunun neticesinde Osmanlı İmparatorluğu savaşta yalnız kalmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Tuna ve Kafkasya cephelerinde cereyan etmiştir. Savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır mağlubiyetiyle

¹⁷⁸Fettah Turan, "Tarihsel Süreç İçerisinde Balkanlardaki Hayat Seyri", *1. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi*, Priştine 10 - 16 Mayıs 2009, s. 18.

¹⁷⁹Zülküf Oruç, "Dünden Bugüne Balkan Türklüğü: Bir Analiz Denemesi", *Journal of Azerbaijani Studies*, 12/1-2, 2007, s. 55.

¹⁸⁰Ayşe Sidre Livaoğlu Alben, "93 Harbi'nin Balkan Cephesindeki Sosyo - Politik Sonuçları (1877-1908)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 1.

neticelenmiştir. Balkan Türklüğü, Rus birlikleri ve Bulgarların katliamları nedeniyle büyük bir darbe aldığından Türk nüfusu da azınlığa düşmüştür.¹⁸¹

31 Ocak 1878'de Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Edirne'de ateşkes imzalanmıştır. Rus orduları İstanbul'a yaklaşmışken, Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşmasını imzalamıştır.¹⁸² Ayastefanos Antlaşması Osmanlı'nın Balkan toprakları üzerindeki varlığına büyük ölçüde son vermiştir. Antlaşma sayesinde Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığını kazanacağı; kuzeyde Tuna Nehri'ne, doğuda Ohri'ye, güneyde Ege Denizi ve güneybatıda da Edirne'ye uzanan, günümüz Makedonya topraklarını içerisine alan bir Bulgaristan Prensliği kurulacağı; Bosna-Hersek, Girit, Teselya, Arnavutluk ve Ermenistan'da ıslahat yapılacağı kayıt altına alınmıştır.¹⁸³ Ayastefanos Antlaşması Panslavist ideallerin gelmiş geçmiş en kapsamlı uygulamasıydı. Büyük güçlerin hemen hemen hepsinin önem verdiği Avrupa güç dengesini tek bir devletin önderliğinde ve bu devletin çıkarlarına uygun olarak bozan Ayastefanos Antlaşması, aynı zamanda büyük güçlerin ulusal çıkarlarını da olumsuz bir şekilde etkilemekteydi. Dolayısıyla Ayastefanos tümüyle İngiltere'nin yüzyıllardır yürüttüğü ve bunun sonucunda bir takım kazançlar elde ettiği politikaların geçerliliğini bir anda ortadan kaldırmakta, güçler dengesini Rusya lehine bozmakta, imparatorluk yolunu tehlikeye atmakta, bundan dolayı da yerine yeni bir düzenleme yapılması gereken bir antlaşma olarak ortaya çıkmaktaydı.¹⁸⁴

Rusya'nın Balkanların adeta tamamına nüfuz etmesi anlamını taşıyan bu antlaşma, bölgedeki dengeleri kendi menfaatleri çerçevesinde korumaya çalışan Batılı devletlerden büyük tepki alınca özellikle İngiltere ve Avusturya'nın teşebbüsleri neticesinde antlaşmanın yeniden masaya yatırılması için bir konsensüs oluşturulmuştur. Ardından Berlin Antlaşması'nın mukaddimesinde de açık bir şekilde ifade edileceği üzere "*Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona eren Osmanlı-Rus Savaşı neticelerini, Avrupa düzeninin devamını sağlamak amacıyla*

¹⁸¹Nühket Eltut Kalender, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları", 38. İcanas (38. Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Ankara 10-15 Eylül 2007, s. 119.

¹⁸²Hüner Tuncer, *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010, s. 16.

¹⁸³Ayşe Zişan Furat, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)", *OTAM*, 33, Bahar 2013, s. 67.

¹⁸⁴Ferhat Durmaz, "93 Harbi'nde Büyük Güçlerin Politikaları ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, 2015, ss. 114-115.

yeniden değerlendirmek için Almanya Prensi Bismarck'ın hakemliğinde" Berlin'de bir kongre toplanmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda Paris Antlaşması'nı imzalayan ülkelerin delegelerinin katıldığı kongre, 13 Haziran 1878'deki ilk oturumu ile başlamıştır. Taraflar arasında özellikle Balkanlardaki devletlerin durumuna ilişkin yoğun tartışmalara sahne olan kongre, bir ay süresince yirmi oturum halinde gerçekleşmiş ve 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın imzalanması ile sona ermiştir. Berlin Antlaşması'nın Balkanlar ile ilgili maddelerine genel hatlarıyla bakıldığında Ayastefanos Antlaşması'nın büyük ölçüde değiştirildiği görülmektedir. Bölgedeki yeni düzenlemeleri kısaca şu şekilde ifade etmek mümkündür: Bulgaristan, idaresi Hristiyanlar tarafından yürütülecek özerk bir emaret statüsü kazanacaktır. Balkanların güneyinde, idari açıdan özerk olmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun doğrudan siyasi ve askeri yönetimi altında bulunacak olan Şarki Rumeli Vilayeti kurulacaktır. Söz konusu vilayet daha önce Ayastefanos Antlaşması'nda yer almamıştır. Makedonya, ıslahat yapılmak koşuluyla Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktır. Bosna-Hersek'in idaresi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılacaktır. Karadağ, Sırbistan ve Romanya ise bağımsız hale gelecektir.¹⁸⁵

2.4.2. II. Abdülhamit Döneminde Avrupalı Devletler ile İlişkiler

II. Abdülhamit, büyük devletlerin artık Osmanlı toprak bütünlüğü için çaba harcamayacaklarını ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi menfaatleri doğrultusunda paylaşmayı düşündüklerini anlamıştır. Yaşanan gelişmeler bu durumun sadece büyük devletlere ait bir fikir olmadığını, Balkan topraklarında Avrupa desteği ile oluşmuş küçük devletlerin ve bunların içerisinde yaşayan farklı unsurların aynı fikirlere sahip olduklarını açıkça göstermiştir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı politikasının temel politika, devletin bir bütün olarak kalmasını sağlamaktır. II. Abdülhamit dış müdahaleyi en az boyuta indirmek, İmparatorluğun sıkıntılarını büyük ölçüde gidererek, dış politikasını barış ve tarafsızlıkla yürütmek, iç ve dış politikanın birlikteliğini sağlamak amacındadır. II. Abdülhamit hedefleri ulaşabilmek amacıyla değişik bir diplomasi yöntemi

¹⁸⁵Furat, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)", ss. 68-69.

uygulamıştır. Dış devletlerin aralarında mevcut olan anlaşmazlıklardan yararlanarak güç dengesi sağlamaya çalışmıştır. Bu politikasını Balkan toprakları üzerinde de uygulayan II. Abdülhamit, Balkan Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerine engel olmak için onların aralarındaki anlaşmazlıklardan büyük ölçüde istifade etmiştir. Fakat bu yöntemin uzun süre boyunca etkili olması beklenmemekteydi. Bu yüzden padişah devletin askeri, iktisadi ve politik alanlarda kendi ayakları üstünde duramayacağını gördüğünden, Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlaka büyük devletlerin desteğine ihtiyacı olduğunu fark etmiştir.¹⁸⁶

1878 Berlin Konferansı'nın ertesinde bağımsızlıklarını kazanmış olan Balkan Devletlerinin, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir ittifak ilişkisi içine girmesinin önlenmesi, II. Abdülhamit'in Balkanlara yönelik başlıca amacıydı. Çünkü böyle bir ittifakın kurulması durumunda, İmparatorluğun bu bölgede varlığını sürdürmesi imkansız olacaktır.¹⁸⁷ Avrupalı büyük devletleri her fırsatta birbirlerine düşürmeyi hedefleyen dış politika anlayışını dönem içerisinde bir yöntem haline getirmiş II. Abdülhamit diplomasisinin en iyi olarak uygulama yapıldığı bölge Balkan topraklarıydı. Berlin Konferansı'nın uluslararası arenaya kazandırdığı küçük Balkan devletlerinin herhangi bir şekilde fikir ve güç birliği yapmalarına karşı koyan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhinde genişleme siyasetine kalkışmalarını engelleyen II. Abdülhamit, bu küçük devletleri de birbirlerine karşı oynayarak Balkanlar içerisinde yöresel bir kuvvet dengesinin kurulması ve barışın bu şekilde korunmasını başarmıştır. Rusya'nın Balkan topraklarında yayılma siyasetini durdurmak amacıyla Rus amaçları karşısında sadece Avusturya'dan bir set çekmenin yeterli gelmeyeceğini bir şekilde anlayan II. Abdülhamit, Petrograd Hükümetiyle uzlaşma yoluna gidilmesi taraftarı olmuştur.¹⁸⁸

İngiltere, Berlin Antlaşması'nın ardından 1791'den itibaren sürdürmüş olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmeye başlamıştır. Bu duruma neden olan şey ise Osmanlı İmparatorluğu'nun güç olarak çok zayıflaması, artık dağılmasının önlenemez bir gidişat aldığına kanaat getirilmesi, mevcut politik dengeleri alt üst eden Almanya ve İtalya'nın güçlü devletler olarak

¹⁸⁶Mahmut Bolat, "1.Mesrutiyet'ten 1.Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti Dış Politikası'nın Genel Bir Değerlendirmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 2014, ss. 20-21.

¹⁸⁷Tuncer, *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)*, s. 22.

¹⁸⁸Mim Kemal Öke, "Şark Meselesi ve 2. Abdülhamid'in Garp Politikaları (1876-1909)", *Osmanlı Araştırmaları*, 3, 1982, ss. 268-269.

ortaya çıkmalarıdır. Yaşanılanlar neticesinde Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki gerek İngiltere'nin gerekse diğer Avrupa devletlerinin uyguladıkları politikalarda değişikliğe gitmelerinde ve İmparatorluğun kesin olarak ortadan kaldırılması düşüncesinin hızlandırılmasında etkili olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren İngiltere'nin menfaatleri öncelikle Mezopotamya'da ve Basra Körfezi'nde yoğunlaşmış ve bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere dostluğu ortadan kalkmıştır. Mısır topraklarının işgaliyle İslam dünyası önünde onurunun kırıldığını düşünen II. Abdülhamit bundan sonra İngiltere'ye karşı yoğun bir Panislamist politika uygulamaya başlamıştır. İngiltere politika değişikliğine giderek Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğu toprakları içerisindeki amaçlarında kısmen serbest bırakmıştır. Rusya'nın Balkan topraklarında ve Akdeniz üzerinde etkin olmasını önleyecek set olarak Osmanlı İmparatorluğu yerine Romanya ve Bulgar Prenslüklerini düşünülmüştür. Diğer taraftan ortak düşman Almanya'ya karşı Fransa ve Rusya ile yakınlaşma siyasetine girilmiştir. Tüm bunlar karşılıklı bir bloklaşma sürecinin başladığının işareti olmuştur. Avrupa'nın kendi içerisinde yaşadığı bu soğuk savaşın bütün insanlığı etkileyecek ölçüde büyük bir sıcak savaşa doğru dünyayı götüreceği anlaşılmıştır.¹⁸⁹

XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya'nın beraber hareket etmesini sağlayan en önemli faktör konjonktürün buna doğru bir eğilim göstermesiyle Sultan II. Abdülhamit'in kendisinin bir tercihi olmuştur. II. Abdülhamit, politik açıdan kendi toprakları üzerinde paylaşım planları yapan diğer devletlere nazaran Almanya'yı diğer Avrupalı devletlere göre daha az tehlikeli bir vaziyette bulmakla beraber ve Avrupa devletlerinin arasında mevcut olan yayılmacılık rekabetini kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını geciktirmeyi ummaktaydı. Diğer yandan Almanya ile askeri işbirliğini öncelikler arasına sokan başka nedenler de bulunmaktaydı. Özellikle Fransa ile yaptığı muharebelerde Almanya, modern silahları ve savaş tekniği ile askeri yeterliliğini de ispatlamıştır. Bu amaçla hem politik hem de askeri yakınlaşma ve işbirliği olarak Almanya seçeneği, Sultan II. Abdülhamit'e çok daha realist gelmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁹Zekeriya Işık, "19.Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2, 2011, ss. 58-59.

¹⁹⁰Mehmet Beşirli, "2.Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/16, 2004, s. 124.

2.4.3. Doğu Rumeli Sorunu

13 Temmuz 1878 tarihinde imza edilen Berlin Antlaşması ile Ayastefanos Antlaşması'nın maddeleri Avrupa'da dengeleri korumak doğrultusunda yeniden gözden geçirilmiştir. Yeni oluşturulan bu düzende büyük devletlerin isteği üzerine Doğu Rumeli ve Makedonya toprakları Berlin Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na bırakılmıştır. Son düzenleme Osmanlı İmparatorluğu açısından pozitif bir gelişme gibi görülse de, Makedonya ve Balkan meselelerine ait nihai çözümlerin zamana bırakılmasından başka bir şey değildir. Nitekim Berlin Antlaşması'ndan sonra Büyük Bulgaristan'ın hudutlarına erişmek, hukuki yönden Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olarak kurulan Bulgaristan Prensliği'nin, temel amacı olmuştur. Berlin Antlaşması'nın, 1-12.maddeleri Bulgaristan, 13-22. maddeleri ise Doğu Rumeli'yi ilgilendiriyordu. Antlaşma, 1908 yılına kadar Osmanlı-Bulgaristan ve Bulgaristan-Düvel-i Muazzama ilişkilerini düzenlemekteydi. Antlaşma ile Tuna Vilayeti'nin Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova ve Varna Sancakları üzerinde bir Bulgar Prensliği kurulmuştur.Böylece buralarda yaşayan Türk halkı, anavatanından koparılmıştır. Diğer yandan Edirne Vilayeti'nin Filibe (Plovdiv) ve İslimliye (Sliven) sancakları üzerinde imtiyazlı Doğu Rumeli Vilayeti kurulmuştur.¹⁹¹

Berlin Antlaşması'na göre, Doğu Rumeli Vilayeti ile ilgili hususlar şu şekilde tespit edilmiştir: Doğu Rumeli Vilayeti, siyasi ve askeri bakımdan doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olup, bir Hristiyan vali tarafından, mümtaz (imtiyazlı, özerk) bir vilayet olarak idare edilecektir. Vali, Avrupa Devletleri'nin kabulü ve Osmanlı İmparatorluğu'nun onayı üzerine, beş yıl için tayin olunacaktır. Doğu Rumeli'de asayiş ise, subayları Babialı tarafından tayin olunan ve görev sahaları, ahalinin mezhebi dikkate alınarak tespit edilen mahalli milis askerinin de yardımı ile yerli jandarma tarafından sağlanacaktır. Eğer vilayet, dahili ve harici bir tehlikeye maruz kalacak olursa, vali Osmanlı askerini davet edebilecektir. Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tarihe kadar imzalamış olduğu ve imzalayacağı bütün antlaşmalar Doğu Rumeli'de de geçerli olacaktır. Doğu Rumeli'nin teşkilatına ait konularda, antlaşma metninin tasdikinden sonra kurulan ve

¹⁹¹Emine Şam, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhakı", *HistoryStudies*,3/1, 2011, s. 236.

Babiali ile ortak çalışan bir Avrupa komisyonu tarafından tespit edilmiştir. Komisyon, 30 Eylül 1878'de çalışmalarına başlamış ve 495 esas ve 637 ilave maddeden meydana gelen Dahili Nizamnameyi hazırlamıştır. Vilayetin anayasası niteliğinde olan Dahili Nizamname 15 Mayıs 1879 tarihli bir ferman ile Sultan II. Abdülhamit tarafından ilan olunmuş ve valiliğe Aleko Paşa tayin edilmiştir.¹⁹²

18 Eylül 1885'te Plovdiv'de Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesini sağlayabilmek amacıyla bir ayaklanma patlak vermiştir. Milis askerleri kendilerine katılan köylüler ile birlikte Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştiğini ilan etmişlerdir. Yaşanan bu durumun ardından Bulgar Prensi Battenberg, Bulgaristan Filibe'ye davet etmişlerdir. 21 Eylül'de Filibe'de Battenberg, Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin ortak prensi ilan edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu ayaklanma karşısında tepkisiz kalmıştır.¹⁹³ Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Rumeli'de çıkan sorunların padişahın hükümrانlık hakları çerçevesinde ve Berlin Antlaşması dikkate alınarak çözümlenmesi için İstanbul'da bir konferans toplanmasını büyük devletlere teklif etmiştir. Bu girişimin uygun görülmesi üzerine, konferans 5-25 Kasım 1885 tarihleri arasında İstanbul'da Said Paşa'nın başkanlığında toplanmıştır. İlk toplantıda konferansa iştirak eden devletlerden İngiltere ve Fransa'nın temsilcileri, Doğu Rumeli'deki yeni oluşumun meşrulaştırılmasını kapalı olarak istemişlerdir. Rusya, Avusturya ve Almanya ise bu duruma son verilerek Doğu Rumeli'de şimdiye kadar mevcut olan durumun korunmasından yana tavır sergilemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tezi de bu yönde olmuştur. Doğu Rumeli'de yaşanan krizin Osmanlı lehine çözümlemesi sürecinde diplomatik teşebbüsler devam ederken meydana gelen Sırp-Bulgar Savaşı, sorunun Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde sonuçlanmasına şüphesiz etkili olmuştur. Nitekim çözüm arayışları devam ederken, Alexandre Battenberg bu galibiyetin de sağlamış olduğu cesaret ile beraber Filibe'ye gelmiş ve Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi unvanıyla yayınladığı bir beyanname ile Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştiğini ilan etmiştir.¹⁹⁴

¹⁹²Ömer Kılıç, "*Şarki Rumeli Türklerinin Sesi: Hilal Gazetesi (1883-1885)*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 41.

¹⁹³Tuncer, *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)*, s. 57.

¹⁹⁴Şam, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhakı", ss. 243-246.

2.4.4. Girit Sorunu

Edirne Antlaşması ve Londra Protokolü ile Yunanistan Devleti kurulmuştur. Yaşanan bu durum ardından Rumlar, daha fazla toprak kazanımı sağlamak ve Büyük Yunanistan'ı tesis etmek amacıyla Girit'i Megali İdea'yı gerçekleştirmek için elde edilmesi gereken en önemli toprak parçası olarak görmüştür.¹⁹⁵1867 yılında Girit'te Yunanlıların desteğiyle yeni bir ayaklanma tertip eden Rumlar, önce reform yapılması istediklerini deklare etmiş ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun ayaklanmayı bastırma da zaafını görülünce Girit'i Yunanistan'a katıldığını ilan etmişlerdir. Babıali çözüm olarak Girit'e muhtariyet verilmesini önermişse de Rumlar Yunanistan'a katılma fikrinden vazgeçmemiştir. Olayların yatışması için 1868'de Rumlara birçok fayda sağlayan nizamname hazırlanmıştır.¹⁹⁶Osmanlı İmparatorluğu hem ada içerisinde meydana gelmiş olan ayaklanmanın önünü alabilmek ve hem de Berlin Konferansı'nda Girit içerisinde gerçekleştireceğine dair söz verdiği hususların Avrupa devletleri tarafından talep edilmesi üzerine bu devletlerle arasını açmamak düşüncesiyle Gazi Ahmet Muhtar Paşayı 9 Eylül 1878'de fevkalade memuriyetle Girit'e göndermiştir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile Girit içerisindeki Rum muhalefet gurubunun temsilcileri arasında Hanya taraflarında Halepa adı verilen yerde 23 Ekim 1878'de bir anlaşma imzalanmıştır. Halepa Fermanı adı verilen bu anlaşma daha önceden Girit'e verilmiş olan imtiyaz fermanında değişiklikler ve yeni ilaveler yapılması ile hazırlanmıştır. Girit Rumlarına büyük bir tavizler verilmiştir. Bağımsızlık için neredeyse rahat bir zemin hazırlanmıştır. Yunanistan açısından ise daha sonraki yıllarda bir sınır değişikliğinin, dolayısıyla da toprak kazancının alt yapısı oluşturulmuştur.¹⁹⁷

Kandiye ve Hanya şehirlerinde 1896 ve 1897 yıllarında Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında meydana gelen çatışmalar üzerine İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya gibi devletler Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasında doğabilecek muhtemel bir savaşa engel olmak amacıyla müdahale kararı almıştır. Fakat Osmanlı

¹⁹⁵Serap Toprak, "Megaliİdea'ya Bir Örnek: Girit", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1/1, ss. 124-125.

¹⁹⁶Gülser Oğuz, "Osmanlı Gazetesi'nin (1897-1904) Girit İsyanlarına Bakışı", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7/2, 2006, s. 91.

¹⁹⁷Metin Hülagü, "1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit", *CIEPO-14 Uluslararası Türk İncelemeleri Kongresi*, Ege Üniversitesi, İzmir 18-22 Eylül 2000, s. 330.

İmparatorluğu ve Yunanistan arasındaki bir savaşa engel olamamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ile yaptığı savaşı kazansa da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın isteği üzerine 18 Aralık 1897 tarihinde Girit'in muhtariyetini ilan etmek zorunda kalmıştır. Muhtariyet ile birlikte Yunan Kralı'nın oğlu Prens George, Girit'e Vali tayin edilmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun Ada'daki fiili varlığı sona ermiştir. Girit'te, 1899 yılından itibaren, Elefterios Venizelos tarafından yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhak ettiği gün, Girit Milli Meclisi Ada'nın Yunanistan'a katıldığını ilan etmiştir.¹⁹⁸

Bütün bu gelişmelerden ardından 1912 yılında I. Balkan Savaşı patlak vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan ile savaşmak zorunda kalmış ve tüm cephelerde mağlup olmuştur. I. Balkan Savaşı sonunda toplanan Londra Konferansı'na Balkan devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yanı sıra Avrupalı büyük devletler de katılmışlardır. Görüşmeler sonunda 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması ile stratejik bakımdan oldukça önemli bir konumda bulunan Girit Adası tamamen Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyet alanından çıkmıştır.¹⁹⁹

2.4.5. Makedonya'daki Gelişmeler

1821 yılında Rum isyanının başlamasının ardından Makedonya bölgesi toprak talebi içerisinde olanların, dini kendisi adına referans olarak kullananların ve ticari menfaat sağlamak isteyenlerin kavga sahası olmuştur. Yaklaşık otuz yıl sonra ise 1848 Avrupa Devrimlerinin bölge içerisinde etkisiyle Balkan toprakları içerisinde isyanlar baş göstermiştir. Bu gelişmenin devam etmesiyle beraber 1850'li yıllardan itibaren Bulgar ulusalcılığının yükselişi ile Makedonya özellikle Yunanlar ve Bulgarlar arasındaki rekabetin tatbikat sahası haline dönüşmüştür. Makedonya'nın uluslararası bir sorun haline dönüşmesi ise Ayastefanos Anlaşması'nın ardından Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan elde etmiş olduğu kazanımlardan kaygı duyan Avrupa diplomasisi nedeniyle olmuştur. Bunun sonucunda birlikte Berlin Anlaşması ile Büyük Bulgaristan; Bulgar prensliği, Doğu Rumeli ve sonradan bir

¹⁹⁸ Toprak, "Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit, ss. 135-136.

¹⁹⁹ Emin Ünsal, "*Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, s. 108.

kısmı Makedonya olarak adlandırılacak olan Sair Rumeli Vilayat-ı Şahanesi adı altında üç bölgeye ayrılmıştır. Ayastefanos Antlaşması'nda elde etmiş olduğu Makedonya topraklarından Berlin Anlaşması ile nedeniyle uzaklaştırılan Bulgarlar hiçbir zaman Makedonya ile ilişkilerini koparmamışlar ve Makedonya Bulgarları ile birleşme siyaseti gütmüşlerdir. Bu gelişmeler ekseninde bölgedeki Bulgar unsurların yanında Makedonya'da Bulgar hakimiyetine karşı çıkan Sırlar ve Rumlar silahlı komiteler ve çeteler halinde örgütlenmişler, başta Arnavutlar olmak üzere Müslümanlar da bölgenin Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altından çıkması durumunda sürgün edilecekleri kaygısıyla silahlı gruplar halinde organize olmuşlardır.²⁰⁰

1902'de patlak verecek olan Makedonya olaylarına Büyük Avrupa Devletleri özellikle Avusturya, Rusya ve İngiltere karışmıştır. Bu devletlerden her biri Makedonya'nın kendi himayelerinde olmasını istemişler ve bu konuya çok önem vermişlerdir. Makedonya'ya sahip olmak için özellikle Bulgar, Yunan, Sırlar arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Büyük propaganda faaliyetlerine girişilmiş, komiteler ve çeteler bölgede şiddetli bir terör havası estirmeye ve yaptıkları olaylarla Avrupa Devletlerinin dikkatlerini Makedonya üzerine çekmeye gayret etmişlerdir. Makedonya içerisinde 1902 Eylül'ünde meydana gelen ilk büyük ayaklanmanın ardından Makedonya'da Rumeli Müfettişliği kurulmuştur. II. Abdülhamit'in talimatı ile *Rumeli Vilayeti Hakkında Talimat* başlığı altında bir reform programı hazırlanmıştır. Bu reform programı doğrultusunda Hüseyin Hilmi Paşa Rumeli Müfettişi görevine getirilerek 8 Aralık 1902'de Selanik'te görevine başlamıştır.²⁰¹

2 Ekim 1903'te Avusturya ve Rusya Dışişleri bakanları Balkanlarda barışın ve mevcut durumun korunması için Münzsteg'de yeni bir program hazırlamışlardır. Bu program, Berlin Antlaşması'na imzalayan devletlerin oluru alındıktan sonra, İstanbul'daki Avusturya ve Rusya elçilikleri vasıtasıyla Osmanlı Hükümeti'ne sunulmuştur. Sultan II. Abdülhamit, önce programı kabule yanaşmamış fakat yapılan baskı nedeniyle Almanya'nın tavsiyesine uyarak Münzsteg kararlarını 25 Kasım

²⁰⁰Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig Dergisi*, 69, 2014, ss. 5-6.

²⁰¹Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 43, 2007, s. 51.

1903'de tasdik etmek durumunda kalmıştır.²⁰² Osmanlı Hükümeti, Makedonya'da egemenlik haklarına önceden olduğu gibi sahip kabul edilmiştir. Ancak gerçekte bu egemenlik, reformların denetim görevi yabancı devletlere verildiği için zedelenmiştir.²⁰³

Osmanlı İmparatorluğu Makedonya'da giderek her konuda inisiyatifi kaybetmeye başlamıştır. Bu durum özellikle 1905 yılında bölgeye yabancı subayların gelmesiyle daha da belirginleşmiştir. II. Abdülhamit Avusturya, Rusya ve İngiltere'nin baskısı ile 1907'de bir adli reform yapmak zorunda kalmıştır. Yapılan tüm reformlar buradaki Hristiyan unsurun durumunu iyileştirmek amacına yönelikti. Türk ve Müslüman kesim adına hiçbir yenilik ve iyileştirme düşünülmemiştir. 1902'den itibaren Makedonya'da yapılan tüm reform programları buradaki Türk idaresini tamamen altüst etmiştir. 1908'de ilan edilen Meşrutiyet, Makedonya'da geçici bir barış havası estirmiş ancak bu çok kısa süreli olmuştur. Makedonya'da Meşrutiyetin yarattığı dostluk, barış, hürriyet havası kısa süre sonra yerini eski çatışmalara tekrar bırakmıştır.²⁰⁴

2.4.6. Bosna-Hersek'in İlhakı

XIX. yüzyılın son dönemlerinde Avrupa toprakları üzerinde Avusturya-Macaristan, Rusya ve Almanya güç odakları bakımından en başta yer alan devletler durumundaydı. Bu üç büyük devletin menfaatleri açısından birbirleriyle çakıştığı en mühim mesele Şark meselesi idi. Bu nedenden ötürü Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunan Hristiyan unsurların tahrik edilerek ve çeşitli yollardan desteklenerek Hristiyanların yaşadıkları bölgelerin kendi egemenlikleri altına alınması yolundaki amaçlarından ve faaliyetlerden hiçbir zaman geri kalmamışlardır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek toprakları üzerinde uzun zamandır siyasi amaçları bulunmaktadır ve bu devletin asıl gayesi Selanik'e ulaşmaktır. 1875 yılında Bosna-Hersek'te yeni bir ayaklanma meydana gelmesinde hiç şüphesiz Avusturya'nın rolü hat safhadadır. Bosna-Hersek'in konum olarak

²⁰²Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umum Müfettişliği (1902-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/1, 2015, s. 250.

²⁰³Tuncer, *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)*, s. 77.

²⁰⁴Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya", ss. 53-54.

Sırbistan ve Karadağ gibi iki önemli Slav ülkesi ile Avusturya arasında yer alması bu bölgeyi propaganda uygulamak için elverişli duruma getirmektedir. Ayrıca 1856 Paris Antlaşması'nın ardından Karadağ, Sırbistan ve Girit gibi yerlerde çıkarılan isyanlar nedeniyle özerklik elde etmiş olmaları da Bosna-Hersek'in Hristiyanları içerisinde bu yönde bir eğilim meydana getirmiştir. Hersek İsyanı, Nevesin kazası Hristiyan ahalisinden bir kaç yüz kişilik bir grubun Karadağ'a geçmesiyle başlamıştır. Prens Nicola'ya Osmanlı vergilerinin ağırlığından ve jandarmanın yaptığı zulümleri şikayet etmeleri üzerine prensinde bu durumu İstanbul'daki Rus Elçisi İgnatiyef'e bildirmesinden sonra mültecilerin cezalandırılmamak şartıyla geri dönmelerine izin verilmesiyle 1875 yılı Nisan ayında isyan büyümüştür. İsyan daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Sırbistan ve Karadağ ile savaşa girmesiyle birlikte devamlılık arz etmiştir. Bununla beraber Bosna-Hersek ve Bulgaristan sorunları ile ilgili reform yapılması için Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya tarafından akdedilen Londra Protokolü Osmanlı İmparatorluğu tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine 19 Nisan 1877 tarihinde Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na harp ilan etmiş, savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhinde gelişmiştir. Daha sonra Ruslarla 31 Ocak 1878'de Edirne'de mütareke yapılmış ve Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Ayastefanos Antlaşması'nın maksadının Balkanlardaki Osmanlı topraklarının Rusya nüfuzu altında bulunan Balkan Devletleri arasında paylaşılması olduğu bilindiği halde, Berlin Antlaşması'nda diğer devletlerinde katılımıyla paylaşım planlarının imparatorluğun topraklarının geneline yayılması istenmiştir. Bu durum neticesinde Bosna-Hersek'in Avusturya'nın işgali altına girmesiyle kaybedilme dönemi başlamıştır. Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal olunacağı haberi halk arasında büyük tepkilere neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun konunun bir kez daha konuşulması gerektiğine dair girişimleri başarısız kalmıştır. Bununla beraber Avusturya'nın işgal girişimine Boşnak halkı şiddetle karşı çıkmıştır. Öncelikle Hersek'in merkezi olan Mostar ve Bosnasaray şehirlerinde büyük direnişlerle karşılaşmış, sonradan Avusturya işgal girişimini gerçekleştirmiştir. İşgal 29 Temmuz 1878'de başlamış ve 28 Ekim 1878'de tamamlanmıştır. 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a ilhakı ilan edilmiştir.²⁰⁵

²⁰⁵ *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516 – 1919)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1992, ss. 17-22.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İSTİHBARAT VE TEŞKİLATIN BALKAN YAPILANMASI

3.1. Jurnal, Rapor ve Hafiye Kavramlarının Anlamı

Kamus-i Türki'de “Curnal” yahud “Jurnal” olarak geçen sözcük anlamı şu şekilde açıklanmıştır: “*Bir memurun meşhudatına mübeyyin olarak verdiği müzekkere, küçük lahiya, raport, polis jurnalı, Tahkikatı hafiyeye mübeyyin varaka, curnal vermek.*”²⁰⁶ Ayrıca Kamus-i Türki'de geçen Jurnal olarak ifade edilen sözcüğünün anlamı; “*Ticarette yevmiye defteri, geminin limanda bulunduğu müddetçe vukuatının kayıt olunduğu defter, seyir jurnalı, esnayı harekette vukuatın defteri*” olarak verilmiştir.²⁰⁷

Köken olarak Fransızca bir sözcük olan “Journal”, (dilimizdeki yazımıyla Curnal veya Jurnal) olayların günü gününe yazıldığı defter, günlük, diğer bir anlamıyla gazete anlamında kullanılmaktadır.²⁰⁸ Fakat Osmanlı Türkçesi'ndeki kullanımında “gazete” değil, “istihbarat raporu” olduğu bilinmektedir.²⁰⁹ Bu tarz bir istihbarat raporu sağlayanlara ise “Jurnalci”²¹⁰ adı verilmektedir. Jurnalci veyahut Curnalci şeklinde ifade edilen sözcüğün karşılığı olarak verilen *tanım ise kalemlerde memurların mevcut veya namevcut olduğunu defterine kayıt eden memur* olarak geçmektedir.²¹¹ Yine Fransızca bir sözcük olan Rapor (Rapport) ise “*Görülenin ya da işitilenin aktarıldığı açıklama yazısı, bir sorun, bir görev için düzenlenmiş*

²⁰⁶Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010, s. 486.

²⁰⁷Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, s. 695.

²⁰⁸“Jurnal”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, XII, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s. 6124.

²⁰⁹François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Ali Berktaş (çev.), Homer Kitabevi, İstanbul 2006, s. 185.

²¹⁰“II. Abdülhamit döneminde padişaha yaranmak veya birine kötülük etmek için Saray’a yazılı ihbarda bulunan kişilere verilen ad, geniş anlamıyla muhbirlik.”, “Curnalci”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, V, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986, s. 2512.

²¹¹Sami, *Kamus-ı Türki*, s. 486.

genellikle resmi nitelikli tutanak” şeklinde açıklanmaktadır.²¹² Ayrıca Rapor sözcüğü *“ilgi, münasebet, tanıklık, yazanak, ihbar, jurnal, ifade”* anlamları da taşımaktadır.²¹³ Raporlar genel anlamıyla yaygın düşünceler hakkında hafiye tarafından halkın konuşmalarının dinlediği ve iletildiği gözetim malzemeleridir.²¹⁴

Hafiye, Arapça kökenli bir sözcük olmakla beraber gizli bir şekilde istihbarat toplayan şahısları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Başkaları ile ilgili araştırma faaliyetlerinde bulunan ve bilgi tedariki yapan gizli casus, sivil polis ve dedektif gibi görevlileri de kapsayan bir tabirdir. Osmanlı hükümdarları vatandaşlarının hoşnutsuzluğu ve fikirlerini öğrenmek amacıyla farklı araçlar ile istihbarat almışlardır. Bizzat görevlendirdikleri bu kişilerden aldıkları haberlerin yanı sıra kendileri de zaman zaman değişik kıyafetlerle halk arasında dolaşarak bilgi toplamışlardır. Bu sırada hükümdara “tebdil hasekileri” her zaman refakat etmekteydi. Bostancı Ocağı içerisinde bulunan hasekilerden seçilen ve on iki kişi kadar olan tebdil hasekileri şehir içinde dolaşarak elde ettikleri bilgileri hükümdara aktarmışlardır. Ayrıca gerektiği zamanlarda gizli emirle taşraya da gönderilmişlerdir. Bunun yanı sıra Enderun ağaları da farklı giysilerle ahali içerisinde dolaşarak elde ettikleri havadisleri merkeze aktarmışlardır. Yeniçeri ve Bostancı Ocaklarının ilgasının ardından bu görevi uygulamaya Mabeyn-i Hümayun mensupları başlamışlardır. Tekke şeyhlerinden ve dervişlerinden de bilgi sağlamak amacıyla faydalanılmıştır. Osmanlı hükümdarlarından Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde bilgi toplamak faaliyetleri için saray tarafından bazı kişiler görevlendirilmiştir.²¹⁵ Sultan II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde Hafiye sözcüğü saraya bağlı olan gizli ve siyasal polis örgütü için çalışan kimseyi ifade eden bir kavram olmuştur.²¹⁶ Hafiye sözcüğü ile alakası olan ve karşıladığı anlam açısından Jurnal sözcüğü, diğer mevcut manalarının dışında, polisin düzenlemiş olduğu rapor manasını da ifade etmektedir.

Jurnal, tarihimize bakıldığında özellikle Sultan II. Abdülhamit Devri için bir tarih kavramı niteliğine bürünmüş ve hafiye memurlarının görevlerini ifa ederken

²¹²“Rapor”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, XIX, s. 9708.

²¹³Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Adam Yayınları, 1985, s. 1161.

²¹⁴Cengiz Kırılı, *Sultan ve Kamuoyu-Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 1.

²¹⁵Emrullah Tekin, “Hafiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 115.

²¹⁶“Hafiye”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, X, s. 4932.

düzenledikleri raporlar manasında kullanılagelmiştir.²¹⁷ Sultan II. Abdülhamit casusluğu, o günkü adıyla hafiyeliği saltanat ve hükümetin manivelası haline getirmiş ve zamanında hafiyelik devlete ait bir kuruluş mahiyeti kazanmıştır.²¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu her dönem hafiyeler aracılığı ile halkın ne konuştuğuyla ilgili yoğun olarak ilgilenmiştir. Bunun nedeni ise; ahalinin sürekli politik meseleler hususunda konuşması, ülkeyi yöneten kesimi eleştirmesi, yöneticilerin de kendileri hakkında ve daha genel olarak devletin mekanizması ile ilgili ahalinin hangi fikirler içerisinde bulunduğuna dair hiçbir zaman kayıtsız kalamamış olmasıdır.²¹⁹ Sultan II. Abdülhamit ülkenin başkenti İstanbul'u tam olarak kontrol altında tutabilmek için hafiyeleri en çok İstanbul'da kökleştirmiştir.²²⁰

Hafiyeler çoğunlukla kahvehanelerde konuşlanmışlardır. Hem yerli müdavimler hem de taşradan gelenlerin dedikodu, şikayet ve eleştiri yüklü sohbetlerine kulak kabartmak veya belgelerin diliyle ifade edilecek olursa havadis iştirak etmek (çalmak) için en uygun mekan kahvehanelerdir. Bununla birlikte toplumun ortak kullanım alanlarından berber dükkanları, camiler, hamamlar, kayıklar, mezarlıklar, han odaları ve evler önem arz ediyordu. Hafiyelerin kimi dinleyeceklerine dair seçici davrandıkları görülmüştür. Hiç şüphesiz topladıkları bilginin güvenilirliğini ispatlamaları gerekmektedir. Çoğu durumda bilgi toplamak istedikleri konuya dair birinci elden bilgi aktarabilecek kişisel bağlantısı veya yakınlığı olan kişileri seçtikleri görülmüştür.²²¹ Jurnalcilik ve hafiyecilik ile özdeşleşmesine rağmen bu jurnalciler her zaman Sultan II. Abdülhamit'i göremiyorlardı. Genel olarak raporlarını sekreterler, haremağaları, harem kadınları ve şehzadeler aracılığıyla Sultan'a iletmeye çalışmışlardır.²²²

Hafiyelerin sıradan insanlar arasından seçildikleri de olmuştur. Jurnalcilerin ya da hafiyelerin zaptiye memurları yerine sıradan insanlar arasından seçilmesinin iki önemli sebebi bulunmaktaydı: En göze çarpan neden başkent İstanbul'da konuşulan birden fazla lisanı anlayabilmek amacıyla değişik topluluklardan şahısları görevlendirmek gerekliliğiydi. Diğer neden ise gündelik muhabbetlerin yapıldığı

²¹⁷Beyhan, II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeye Teşkilatı ve Jurnaller, s. 941.

²¹⁸İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik Ve Sansür*, s. 5

²¹⁹Kırlı, *Sultan Ve Kamuoyu-Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri (1840-1844)*, s. 13.

²²⁰Koloğlu, *"Curnalcilikten Teşkilatı Mahsusa'ya"*, s. 36.

²²¹Kırlı, *Sultan ve Kamuoyu-Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri (1840-1844)*, ss. 3-4.

²²²Francis McCullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü*, Nihal Önel (çev.), Epsilon Yayıncılık, 2005, ss. 33-36.

yerlere kimliklerini ve niyetlerini açık etmeden sızmaya çalışan kılık ve kıyafet değiştirmiş zaptiye memurlarına kıyasla, buna benzer sıkıntı yaşamayan, içeriden olanların ellerinde bulunan doğal avantajıdır.²²³

Jurnalciler arasında Osmanlı toplumu içerisindeki Müslüman ve gayrimüslim halktan kimseler olmakla beraber Leh, Alman, Ulah, Fransız ve İngiliz kökenli padişaha hizmet edenler bulunmaktaydı.²²⁴ Sultan II. Abdülhamit dönemi Osmanlı jurnallerinde, kamuoyu nabzını tutma hassasiyeti mevcut olmakla birlikte, hafiyelerin konuşmalara kulak kabartmasındaki en önemli amaç siyasi muhalefeti tespit etmek ve muhalifleri cezalandırmaktır. Dolayısı ile bu jurnallerde adı geçen kişilerin önemli bir bölümü, en azından potansiyel olarak, siyasi suçlulardır ve kaçınılmaz olarak toplumun çoğunluğunu oluşturan suça bulaşmamış kesim bu tür jurnallerde yer almamaktadır.²²⁵ Jurnalcilik mekanizması sayesinde Sultan II. Abdülhamit bulunduğu yerden ülkenin en uzak bir kentindeki olayları karşıt grupların kaleminden izlemek olanağını bulmuştur. Sultan II. Abdülhamit *“Savaşmasını bilen üstte kalır, haklı olur”* gerekçesiyle jurnalcileri hep teşvik etmiştir. Jurnalcilik mekanizmasının Sultan II. Abdülhamit açısından halk ile bütünleşmenin ve doğrudan ilişkinin bir aracı olduğu anlaşılmaktadır. Yıldız Sarayı içe kapanık olan vaziyetini böyle aşabilmiştir.²²⁶

Jurnaller bakıldığında gündelik konuşmaların bir bütün halinde sezgisel bir aktarımı gibidir. Bununla beraber, jurnallerdeki aktarımların doğrudan olması ve günlük sohbetleri birebir yansıttığı iddiasında ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Her şeyden önce akılda tutulması gereken ilk nokta, jurnallerin, devletin maaşlı hafiyeleri eliyle çıkan belgeler olduğudur. Hafiyelerden Babıali bürokrasisine ve en son padişaha kadar uzanan geniş bir devlet bürokrasisinin çeşitli kademelerinden geçen jurnallerde kayıtlı sohbetlerin, sohbeti yapanın ağzından çıktığı gibi ve eksiksiz bürokrasinin en tepesine ulaştırılmış olduğunu düşünmek iyimserlik olmaktadır. Devlet yöneticileri hakkında eleştiri yüklü sohbetlerin kayıtlarına erişimi olan devlet adamlarının ya kendilerini koruma kaygısıyla bu kayıtları sansürledikleri veya hasımlarını hedef göstermek amacıyla içeriklerini manipüle etmiş olma olasılıkları

²²³Kırlı, *Sultan ve Kamuoyu-Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri (1840-1844)*, ss. 7-8.

²²⁴İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik Ve Sansür*, s. 23.

²²⁵Kırlı, *Sultan ve Kamuoyu-Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri (1840-1844)*, s. 7.

²²⁶Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2010, ss. 340-341.

oldukça yüksektir. İkinci değinilmesi gereken sorun ise hafiyelerin dinledikleri konuşmaları kaydetme metotları ile ilgilidir. Hafiyelerin dinleyip ezberledikleri bu konuşmaları yazıya aktarırken yeniden inşa ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Üçüncü sorun ise semantik bağlam veya anlam bilimsel tutarlılık olarak ifade edilen hafiyelerin dinledikleri konuşmaları kelimesi kelimesine hatırlayıp kaydettiklerini bir an için varsayarsak bile, sözlü olanın yazıya aktarımı sırasındaki yeniden kurgulanma sorunu olmasıdır.²²⁷

3.2. II. Abdülhamit'in Hafiyeliğe ve Jurnalciliğe Bakış Açısı

Sultan II. Abdülhamit hafiyeliğin, esas itibariyle kötü bir müessese olduğunu kabul etmektedir ve dolayısı ile jurnalciliği de fena görmektedir. Fakat böyle olmakla beraber jurnalcilikten vazgeçilmesine olanak bulunmadığını bilmektedir. Bundan başka, gerekliliğinden fazla memur ve asker bulunması ve bunlardan bazılarının kendilerini göstermek için hafiyeliği vasıta olarak kullanmakta olmalarının da bu teşkilatı genişletmekte olduğuna inanmaktadır. Sultan II. Abdülhamit, hafiyeliğin gerekli ve zorunlu olduğunu ifade etmek amacıyla şahsına karşı tertiplenmiş olan suikast girişimlerinden hafiyelerinin ihbarı sayesinde kurtulmuş olduğunu da ilave etmektedir.²²⁸

Ahmet Celalettin Paşa uzun bir dönem II. Abdülhamit'in baş hafiyesi olarak, Avrupa'da yaşayan Jön Türklerin faaliyetleri ile ilgili raporlar vermiştir.²²⁹ 30 Mayıs 1905 tarihinde gönderdiği raporda “*Jön Türk ve Ermeni komitelerinin birleşmesi netice olarak Cenova'dan son verilen karar mucibinde nefsi hümayunlarına suikast için tertibat alındığını arz etmeyi kendime nimet borcu bildiğimi ve bendegan-ı şahanelerinden Diran Kelekyan Efendi'nin teyit ettiğini arz ederim.*”²³⁰ şeklinde verdiği ifadeyle suikast olayını ihbar etmiştir. Ermeni komiteciler, yaptıkları suikast planı doğrultusunda II. Abdülhamit'i öldürmek maksadı ile 21 Temmuz 1905 Cuma günü bomba tertibatlı suikast arabalarıyla Yıldız Camii'ne gelmişlerdir. Cuma namazı bitiminde saatli bombayı harekete geçirmişler fakat namaz bitiminde

²²⁷Kırlı, *Sultan ve Kamuoyu-Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Journalleri (1840-1844)*, ss. 45-50.

²²⁸Karal, *Osmanlı Tarihi*, ss. 267-268.

²²⁹Şeber, "Namlunun Ucundaki Padişah: 2. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastler", s. 47.

²³⁰Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları / Sultan Abdülhamit*, s. 258.

Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin tesadüfen II. Abdülhamit'in yanına gelmesi suretiyle cami içerisinde çıkış süresi biraz uzamıştır. Önceden ayarlanmış olan bombanın patlatılması ile gerçekleşen suikast olayından Sultan II. Abdülhamit, namaz sonrası Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ile olan görüşmesinin uzaması nedeniyle sağ kurtulmuştur.²³¹ Yaşanan başarısız girişimde dört gazeteci ve üç asker olmakla beraber 26 kişi ölmüş, 56 kişi de ağır kişi yaralanmıştır. Ayrıca 20'ye yakın hayvan olay yerinde telef olurken birçok araba da kullanılamaz hale gelmiştir.²³² Tarihe *Bomba Olayı* olarak geçen bu hadisede Edward Joris isimli şahısta yer almıştır. Edward Joris daha sonra Sultan II. Abdülhamit ile dolaylı olarak görüşmüş, Ermeni komitecileri aleyhine çalışmak ve bunların durumları ve hareketleri hakkında Sultan II. Abdülhamit'e bilgi vermek üzere para karşılığında uzun süre hizmet etmiştir.²³³

Sultan II. Abdülhamit casusluğun kötü amaçlar dahilinde kullanılabileceğini iyi bilmekte ve yanıltıcı haberlerin gerçek olan haberlerden ayırt edilmesini istemektedir:

*"Dünyanın hiç bir yerinde entrikaların bizde olduğu kadar feci olabileceğini zannetmiyorum. Fakat kendilerine ehemmiyet payı çıkarmak isteyen gayretkeşlerin yazdıkları abartılı raporların diğerlerinden ayrılmasını istiyorum. Birçok insanların hafiyelerin, jurnalcilerin alçak, namussuz insanlar olduklarını, dinimizin de münzevirleri men ettiğini gayet iyi biliyorum. İktidara geldiğimden beri bana gösterilen zelilane dalkavukluktan öğreniyorum."*²³⁴

Sultan II. Abdülhamit yanıltıcı ve yalan jurnal sahiplerini istihbarat şebekesini gevşetebileceğinden çekindiği için cezalandırmamıştır. İçinde doğru bilgiler olabileceği düşünülerek her jurnal, Yıldız Sarayı'ndaki ilgili memurlar tarafından okunmuştur.²³⁵ Kendisinin ülke içerisinde Hafiyelik ve Jurnalcilik nedeni ile kaos yarattığını, güvensiz bir ortam oluşturduğunu, aynı zamanda şüphe ve korku yaydığını ifade edenlere karşı şunları söylemiştir;

²³¹Vahdettin Engin, "Sultan II. Abdülhamid'e Düzenlenen Ermeni Suikasti ve Bu Sebeple Belçika İle Yaşanan Diplomatik Kriz", *Belleten*, LIX/225, Ağustos 1995, s. 417.

²³²Engin, "Sultan II. Abdülhamid'e Düzenlenen Ermeni Suikasti ve Bu Sebeple Belçika İle Yaşanan Diplomatik Kriz", s. 420.

²³³Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları / Sultan Abdülhamit*, s. 160.

²³⁴Mehmet Aydın, *2.Abdülhamit Han'ın Liderlik Sırları*, İzci Yayınları, İstanbul 1999, s. 153.

²³⁵Kocabaş, *Sultan 2.Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası*, s. 122.

*"Bu jurnallerin hakiki olanlarının yanında iftira mahiyetinde olanların da olduğunu biliyorum. Ama ben hiçbir jurnale titiz bir tahkikten geçirmeden inanmadım ve onun icabında el sürmedim."*²³⁶

Sultan II. Abdülhamit tahttan uzaklaştırıldığı ve sürgüne tabi tutulduğu zaman Alatinî Köşkü'nün Muhafızlığı'na tayin edilen ve sürgünün ilk dönemlerinde bu görevi ifa eden Ali Fethi Bey'e Jurnaller ile ilgili fikirlerini şu şekilde açıklamıştır:

*"Jurnal bir hadisenin izahıdır, yani raporudur, fezlekedir, layihadır, izahnamedir. Bunlardan müstağni, bunlara ihtiyaç hissetmeyen hükümdar, devlet ve devlet adamı tasavvur edilebilir mi? Haber alamayacak da kararını hayalinden mi verecektir? Yanlışlıklar, hatalar, hatta haksızlıklar olabilir ve olmuştur. Fakat ben, her şeyi öğrenmek mevkiinde ve zaruretinde idim. Jurnal verenler içinde bugün onları tel'in edenler ve imha etmeye çalışanlar vardır ve çoktur. Neden bunlar içinde, sizin bugün söylediklerinizi o gün söyleyenler çıkmamıştır? Bunu hiç düşündünüz mü beyefendi oğlum? Bugün neden bu jurnaller teker teker neşredilmiyor? İmza sahiplerinin milletçe malum olmasından mı endişe ediliyor? Mert insanların ahlak ve meşrebi zamanın tahavvülü ile değişmez. Sabit kalır. Hata ve nisyan da beşer içindir. Düşününüz ki, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, muhtelif din, ırk, millet, cins-ü mezhebin asırlardır kaynaşmaması kazanıdır. Her yerde olanları, devletin resmi hüviyeti içinde öğrenmek mümkün değildir. Başta olan, en yakın muhitinde cereyan edenden haber alamıyordu. Amcam Sultan Aziz'in kanlı akıbeti bunun misali değil midir? Yanı başında, Sadrazam ve Seraskeri'nin tertip eyledikleri suikasttan haberdar olamamıştır. Başka bir zamanda; Bana verilen hiçbir jurnal atılmamış, yakılmamıştır. Muntazaman tasnif ve muhafaza edilmiştir. Hepsî milletin önüne konulursa çok istifadeli ve ibretli olur."*²³⁷

Sultan II. Abdülhamit kendisini jurnalcilikle suçlayanlara meydan okumuş ve jurnallerin neşredilmesi gerektiği üzerinde durmuş ve jurnaller vasıtasıyla dönemin bazı gerçeklerin ortaya çıkacağını ifade etmiştir.²³⁸ II. Abdülhamit döneminde jurnal ve istihbarat sisteminin dayandığı meşru zemine bakıldığında her şeyden önce devletin güvenliği ve bekasının korunmasının en önemli gaye olduğu görülmektedir. Devletin güvenliği ve bekasının hükümdar ve saltanata mutlak bağlılıkla ilişkilendirildiği ve her iki olgunun birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak görüldüğü bu dönemde, jurnal sistemi ve istihbarat mekanizmaları aslında dönemin kendine has güvenlik politikalarının bir parçası olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte hükmetme ve gözetleme mekanizmalarının temel açıdan yönetici kesimin düşündüğü toplumsal mekanizmalar ve stratejiler olduklarını ifade etmek gerekirse bunların topluma pek de olumlu yansıdığı söylenemez. II. Abdülhamit'in jurnalcilik ve

²³⁶ Bozdağ, *Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, s. 84.

²³⁷ Onur Seçkin, "Devlet Güvenliği Kapsamında İstihbarat Alanında Karşılaşılan Sorunlar", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, ss. 9-10.

²³⁸ Açıık, "Osmanlı İktidar Mücadelelerinde Jurnal Ve Jurnalcilik: 2.Abdülhamid Örneği", s. 45.

hafiye sistemini de, toplumun tümü için değilse bile, en azından devlet kademesinde bulunanlar ya da devlet ile bağlantısı olanlar üzerinde bir baskı unsuru oluşturduğu için çoğu kez memnuniyetle karşılanmamıştır. II. Abdülhamit dönemi, modern anlamda “iç düşman” kategorisinin inşa edildiği, istihbarat ve gözetim mekanizmalarının bu temel üzerine şekillendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır.²³⁹

3.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Hafiye Teşkilatı'nın Kuruluşu

Sultan II. Abdülhamit'in saltanata çıkışı olağanüstü şartlarda gerçekleşmiştir. O dönemde dört aylık süre içerisinde üç padişah tahta çıkmıştır. Sultan Abdülaziz, meşrutiyet yanlısı bir askeri darbeye görevden uzaklaştırılmıştır. Tanzimat'ın mimarları olan Fuat Paşa'nın 1869 yılında, Ali Paşa'nın da 1871 yılında ölümüyle Abdülaziz siyasi gücü tekrar saraya taşıma fırsatına kavuşmuştur. Onun bu yöndeki çabaları, Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın padişahı devirerek yerine V. Murat'ı padişah yapmak için harekete geçmesine neden olmuştur. Mithat Paşa'nın da desteğiyle Hüseyin Avni Paşa ile birlikte Harbiye Mektebi Nazırı olan Süleyman Paşa 30 Mayıs 1876'da Dolmabahçe Sarayı'nı kuşatmış ve Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine Şehzade Murat'ı geçirmiştir. Sultan V. Murat, başlangıçta Avrupa'nın edebiyatına, bilimine ve Avrupa'da olup bitene duyduğu ilgiden dolayı Mithat Paşa'nın reformcu fikirlerini çok iyi temsil eden bir hükümdar olarak görünmekteydi. Fakat yeni Sultan, ciddi şekilde alkol bağımlısı olmanın yanında depresyon ve sinir nöbetleri geçirmekteydi. Padişahlık görevini yerine getiremediğinden dolayı Sultan V. Murat 31 Ağustos 1876'da tahttan indirilerek yerine II. Abdülhamit geçirilmiştir.²⁴⁰

Sultan Abdülhamit şuan bile tam manasıyla açıklığa kavuşturulamamış, bazı yönleri karanlık kalmış olan bir dönemin, çelişik, karmaşık, değişik ve evhamlı bir simasıydı. Amcası olan Abdülaziz Han'ın ve kardeşi V. Murat Han'ın tahttan indirilişleri ve bunu yapmış olan şahsiyetlerin kendisini belli bazı şartlar mukabilinde

²³⁹Emre Gör, "Jurnaller Üzerine Bir Tarih Yazımı Denemesi: Kırımî-Zâde Neşet Efendi Örneği", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 2017, ss. 53-54.

²⁴⁰Kemal Karpat ve Robert W. Zens, "1. Meşrutiyet Dönemi ve 2. Abdülhamid'in Saltanatı(1876-1909)", Nasuh Uslu (çev.), *Türkler*, XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002 s. 873.

tahta çıkarmaları, bu durumun devlette gitgide zayıflamaya yol açması, bazı şahısların artan nüfuzunun tehlikeler arz etmesi, Sultan Abdülhamit'in zayıf olan sınırlarını daha da olumsuz yönde etkilemiştir. Kendisini birçok yönden yalnız hissederken diğer yönden de emniyet içerisinde olmadığını hissettiği bu ortamda, çözüm olarak tüm kontrol mekanizmasını kendi elinde tutmakta bulmuştur. Merkezîyetçi ve güçlü bir yönetim oluşturmak amacıyla bütün şartları hazırlamıştır. Kendisini hayli korkutan Mithat Paşa'yı pasifize ettikten sonra, Meclis-i Mebusan'ı işlevsiz hale getiren, Kanun-ı Esasi'yi de uygulamayan II. Abdülhamit, Osmanlı İmparatorluğu'nu Yıldız Sarayı'ndan ve tek merkezden yönetmeye başlamıştır. Ancak şahsına karşı hazırlanabilecek her türlü komployu önceden önleyebilmek, şüpheli gördüğü şahısları denetim altında tutabilmek, oluşturulmaya çalışılacak bütün tehdit edici beraberlikleri başlamadan evvel engelleyebilmek onu biraz olsun rahatlatılabilirdi. Kendisi hakkında iyi ve kötü birçok şey ifade edilen fakat evhamlı karanlık ruh şahsiyeti her zaman vurgulanan II. Abdülhamit, bu mekanizmayı yürütebilmek için Hafiye Teşkilatını kurmuştur.²⁴¹ Sultan II. Abdülhamit'in hatıraları incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu içerisinde istihbaratın daha önceki dönemlerde nasıl sağlandığı şu cümleler ile ifade etmektedir:

*“Osmanlıda töre budur. Padişah tebaasının ne düşündüğünü, hangi şikayetleri olduğunu bir yandan kendi valilerinden, kadılarından hükümet yolu ile öğrenir, bir taraftan ülkenin dört bir bucağına serpilmiş tekkelerin, şeyhlerinden, dervişlerinden haberler toplar ve buna göre ülkeyi idare eder. Ceddim Sultan 2.Mahmut buna gezginci dervişleri de ekleyip istihbaratı genişletmişti. Ben tahta çıktığım zaman durum buydu ve böylece devam ediyordu”.*²⁴²

Sultan II. Abdülhamit hatıralarında Osmanlı Devleti için tesis ettiği Hafiye Teşkilatı'nın kuruluşunu ve gerekçelerini şu şekilde açıklamıştır:

“Bir gün Londra Sefiri Musurus Paşa'dan eski Sadrazam ve Serasker Hüseyin Avni Paşanın İngilizlerden para aldığı öğrendim. Devleti, padişah adına idare eden sadrazam kendi devletine ihanet ediyorsa, istihbaratı da elbette kendi işine geldiği gibi Saray'a duyururdu. Tedirgin olmuştum, müteessirdim. İşte bu günlerde Damat Mahmut Paşa bana geldi ve Jön Türklerden bazıları hakkında haberler getirdi. Getirdiği haberler mühimdi. Kendisine bunları nasıl öğrendiğini sordum. Hususi bir istihbarat teşkilatı kurmuş, bazı kimselerin yakınlarını para ile elde etmişti. Bu kimseler kendisine görüp duyduklarını haber veriyorlar, o da bunları değerlendiriyordu. İsterse kardeşimin kocası olsun, devletin bir paşasının devlette gizli ve ayrı bir istihbarat kurması doğru olamazdı. Kendisine teşkilatı hemen bana devretmesini ve bundan böyle bu işlerle uğraşmamasını söyledim. Teşkilatı bana

²⁴¹İlknur Haydaroğlu, "2.Abdülhamit'in Hafiye Teşkilatı Hakkında Bir Risale", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17/28, 1995, s. 109.

²⁴²İsmet Bozdağ, *Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975, s. 83.

devretti ama bundan çok alındı. Ben bundan sonra, şahsıma bağlı müstakil bir istihbarat teşkilatı kurdum. Yabancı devletler, kendi emellerine hizmet edecek kimseleri vezir ve sadrazam mertebesine kadar çıkarabilmişlerse devlet güven içinde olamazdı. Doğrudan doğruya şahsıma bağlı bir istihbarat teşkilatı kurmaya bu düşünce ile karar verdim. İşte, düşmanlarımın jurnalcılık dediği teşkilat da budur!”²⁴³

II. Abdülhamit döneminde devlet bünyesinde mevcut olan bir Hafiye Teşkilatı tabiki bulunmaktadır. Ancak var olan bu yapının görünür bir istikameti bulunmamaktaydı. Yani devlet teşkilatı içerisinde şematik bir görünümü yoktu. Hafiye Teşkilatı'nın ilk zamanlarda Zaptiye Nezareti'ne bağlı bulunduğu, bu nezarete bağlı olarak faaliyetlerini icra ettiği bilinmektedir. Her ne kadar Zaptiye Nezareti teşkilat şeması içinde böyle bir yapının varlığı görünmese de, Hafiye Teşkilatı'nın, bu nezarete bağlı olduğunu teyit eden pek çok arşiv belgesi mevcuttur. Örnek verilecek olursa 21 Haziran 1876 tarihini taşıyan bir belgede “*tahkikat-ı hafiyyeiçün şehri elli bin guruşa kadar Zabtiye Nezareti'ne me'zuniyet verilmesi*” bu öngörülmektedir.²⁴⁴ Tahsin Paşa'nın ise Yıldız Hatıralarında Hafiye Teşkilatı'nın kuruluşundan bahsederken sarf ettiği açıklama aşağıdaki gibidir:

“Yıldız sarayını tek mercii haline getirilmesi, merkeziyet usulünün Yıldız'da hükümler olmaları, Sarayın etrafında özel bir askeri kuvvetin oluşturulması ve memlekette hafiye düzenlenmesinin yapılması Said Paşa'nın eseridir. Bunlar Sultan Abdülhamit gibi şüpheli bir padişahın hoşuna gidecek şeyler olduğu ve bu tedbirleri teklif eden şahsa kıymet edileceği ve artık arada karşılıklı bir muhabbet kurulacağı açıktır. Said Paşa'nın ilk sadaretiinde bir Hafiye Teşkilatı Talimatnamesi kaleme alıp bunu Amedi Kalem'i'nde bir zata yazdırdığı ve iradesini alarak tatbik ettirdiği bir gerçektir. Babıali Hazine Evrakı bunu ispat etmektedir.”²⁴⁵

Said Paşa'nın ilk sadarete çıkışı 19 Ekim 1879 tarihine rastlamaktadır. Bu ifadeden yolu çıkılırsa eğer mevcut olan Hafiye Teşkilatı'nın kuruluşu bu tarihten sonra olmalıdır. Halbuki teşkilatın bu tarihten önce mevcudiyeti söz konusudur. Daha önce zikredilen 21 Haziran 1876 tarihli belge, böyle bir teşkilatın Said Paşa'nın sadarete çıkışından önce de var olduğunu göstermektedir. Bu belge aynı zamanda, Hafiye Teşkilatı'nın Sultan II. Abdülhamit'in saltanatından önceki dönemde de var olduğunun bir kanıtıdır. Bilindiği gibi, II. Abdülhamit'in tahta çıkış tarihi 31 Ağustos 1876 tarihidir. Denilebilir ki, Said Paşa, mevcut olan bir teşkilatı, polis teşkilatı

²⁴³Bozdağ, *Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, ss. 83-84.

²⁴⁴Beyhan, "II. Abdülhamid Döneminde Hafiyye Teşkilatı ve Jurnaller", s. 941.

²⁴⁵Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları / Sultan Abdülhamit*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s. 34.

çerçevesinde yeniden ele almış ve ıslah etmiştir.²⁴⁶ Sultan II. Abdülhamit kendisini istihbarat teşkilatı nedeniyle suçlayanlara hitaben şu cevabı vermiştir:

“Geniş bir haber alma teşkilatı kurmamış olsaydım, etrafımı saran tehlikelere karşı kendimi korumam mümkün olmazdı. Diğer Hükümdarlar da mesela Çarlar da aynı şekilde hareket etmiyorlar mı?”²⁴⁷

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Hafiye Teşkilatı'nın kuruluşunu hazırlayan iki önemli neden karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki II. Abdülhamit'in vehimli bir fitrata sahip olması, ikinci ise dönemin siyasi gelişmeleri ve buna bağlı olarak haber alma ihtiyacı duymasıdır. Tarihçilerin çoğu, özellikle ilk neden üzerinde yoğunlaşırlar. Fakat Hafiye Teşkilatı'nın kurulmasının nedeni sırf II. Abdülhamit'in vehmine bağlamak, dönemin siyasi gelişmelerinden doğan istihbarat ihtiyacını bir kenara bırakmak demektir. Hafiye Teşkilatı'nın II. Abdülhamit'in şahsına bağlı ve II. Abdülhamit'e çevreden gelebilecek tehditleri haber veren bir teşkilat olduğu doğrudur. Fakat son derece iyi örgütlenen bu teşkilatın, devletsel ve stratejik istihbarat da ürettiği unutulmamalıdır.²⁴⁸

II. Abdülhamit güvenmediği insanları kontrol altında tutmak ve ülkede olup biten olaylara vakıf olabilmek amacıyla Hafiye Teşkilatı'nı fiilen kendisine bağlamıştır. Çünkü ülkede olup biten şeylerden haberdar olmanın yolu padişahın kendisinden saklanan bütün bilgilere sahip olmakla mümkün olmaktadır. Bu bir anlamda Sultan II. Abdülhamit'in Babıali'ye gelen bilgilerden de fazlasını elde etmesi anlamını taşımaktaydı. Böylece kandırılmış olmayacak ve Babıali'yi de kontrol altında tutmuş olacaktır. Bu amaçla jurnallerin bir kopyası Yıldız Sarayı'na gelmeye başlamıştır. Böylelikle II. Abdülhamit ülkede olup biten her şeyden anında haberdar olmuş ve ona göre tedbirlerini alarak çözüm yolları üretmiştir.²⁴⁹

3.4. Hafiye Teşkilatı'nın Vazifeleri ve Balkanlardaki Yapılanması

²⁴⁶Beyhan, “II. Abdülhamid Döneminde Hafiye Teşkilatı ve Jurnaller”, s. 942.

²⁴⁷Süleyman Kocabaş, *Sultan II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası*, Vatan Yayınları, Kayseri 1995, s. 119.

²⁴⁸Gör, *2.Abdülhamid'in Hafiye Teşkilatı*, s. 74.

²⁴⁹Tuncay Açık, *"Osmanlı İktidar Mücadelelerinde Jurnal ve Jurnalcılık: 2.Abdülhamid Örneği"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2011, s. 20.

Hafiyelik teşkilatı II. Abdülhamit döneminde kurumsal bir kimlik görünümü kazanmıştır. Ülkede hızlı haber akışını ve gelen bilgilerin merkezlere hızlıca erişimini sağlamak için II. Abdülhamit işe telgraf hatlarının genişletilmesiyle başlamıştır.²⁵⁰ Ardından 1884 yılında Hafiye Teşkilatı'nın yeni baştan düzene sokulması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla Fransa'dan Mösyö Bonin getirilmiştir. Mösyö Bonin'in hazırladığı tasarıda Hafiye Teşkilatı'nın amaçları ve mahiyeti netlik kazanmış ve teşkilatın Zaptiye Nezareti'ne bağlı çalışmak suretiyle padişahın kutsal haklarını korumak, saltanatının devamını sağlamak ve Osmanlı vatandaşlarının emniyetlerini temin etmek gibi hususlarda görevli olduğu açıkça ifade edilmiştir. Özel casuslara, jurnalcilere telgraf ile haber yollamaları için özel şifreler verilmiştir. Böylece Yıldız'ın yani II. Abdülhamit ve kadrosu dışındakilerin bilgilere erişimi kısıtlanmıştır. Mösyö Bonin'in tasarısı ile amaçları ve görevi netleşmiş olan Hafiye Teşkilatı içerisinde iki tip memur yer almıştır. Bunlardan birincisini devletten bu görev amacıyla tahsis edilen maaşı alan profesyonel memurlar oluşturmuştur. İkincisinde ise her rütbe ve kademede yer alan devlet memurları ve halk içerisinde bulunan sade vatandaşlar görev almıştır. İkinci gruptakiler genel itibarıyla bir tür gönüllü hafiyelik yapmış, bu gönüllü hafiyelerin verdiği jurnallerin büyük mükafatlar ile ödüllendirilmesi yeni bir kazanç kapısı meydana getirmiştir.²⁵¹ Fakat bu teşkilatın dışında da herkes hafiyelik yapmakta serbest durumdadır. Herkes ve her şey hafiyelik mevzusu olmuştur. Toplumda birden fazla kişinin bir arada bulunduğu aile toplantıları, bayram ziyaretleri, cenaze törenleri, gece ziyaretleri gözetleme konusu olarak bilinmektedir. Ülke içerisindeki yabancı elçi ve konsolosluklar için de aynı durum söz konusudur. Bu gibi toplantılar resmi hafiyeler tarafından olduğu gibi, hafiye ruhlu şahıslar tarafından da

²⁵⁰ "II. Abdülhamit döneminde demiryolu ve telgraf çağın modern icatları olarak karşımıza çıkmaktadır. II. Abdülhamit ülkenin telgraf şebekesiyle örülmesine önem vermiş, döneminde 30 bin kilometreden fazla telgraf hattı çekilmiştir. Özellikle yapılan demiryollarının yanı sıra dikilen telgraf hatlarıyla kara hatları, 1882'de 23.380 kilometreden 1904'te 49.716 kilometreye ulaşmış, denizaltı hatları ise bu süre içinde ancak 610 kilometreden 621 kilometreye çıkarılmıştır. Devlet, XIX. yüzyıl sonrası halkını daha fazla kontrol altında tutma kaygısı gütmüş, telgraf sayesinde de bu kontrolde oldukça başarı sağlamıştır." Naim Ürkmez, "II. Abdülhamid'in Modernleşme Anlayışı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006, ss. 132 - 133.

²⁵¹ Nurdan İpek Şeber, "Namlunun Ucundaki Padişah: 2. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastler", *Türkiyat Mecmuası*, 22/1, 2012, s. 35. ; Ürkmez, "II. Abdülhamid'in Modernleşme Anlayışı", 133. ; Orhan Koloğlu, *Curnalcilikten Teşkilatı Mahsusa'ya*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2013, s. 22.

gözetilmiştir.²⁵² Tahsin Paşa hatıratında Sultan II. Abdülhamit'in içeride ve dışarıda her şeyden haberdar olması ile Hafiye Teşkilatının kullanımını şu şekilde açıklamıştır:²⁵³

"Sadrazam ve nazırlardan tutunuz da dairelerin mümeyyiz ve katiplerine, mahalle muhtar ve imamlarına kadar herkesin Yıldız Sarayı'nda gelip ziyaret ettiği bir oda, tutunduğu bir el, güvendiği bir koruyucusu vardı. İnsanlar memuriyetleriyle değil, koruyucularının isimleri ile kendilerini tanıtmışlardı. Bunlara mabeynde filan Bey'in, filan Paşa'nın adamı derlerdi. Sadrazam ve nazırların da böyle adamları vardı... Bu siyaset tarzı kendiliğinden son derece kuvvetli ve geniş istihbarat şebekesi meydana getirmişti. Sultan Hamit her işten, her şeyden, her hareketten vaktinde haberdar olabiliyordu... Sultan Hamit'in her şeyi bilmek ve bütün kuvvetleri Yıldız Sarayı'nda toplamak siyaseti bu durumu özendiriyor ve cesaretlendiriyor, diğer taraftan da bunların ulu orta hareketleri Sultan Hamit'in vehmini ve bu siyasete bağlantısını çoğaltıyordu."

İstanbul'da jurnallerini el yazısıyla hazırlayan hafiyeleler, Yıldız, Beşiktaş (Dolmabahçe Sarayı'ndan Sarıyer'e kadar), Beyoğlu, Şişli, Tersane (Kasımpaşa), Askeri Okullar, İstanbul ve Özel Suretteki Mevlevihaneler, Serasker Kapısı, Zaptiye Kapısı, Babıali, Fatih ve Medreseler, Şeyhülislam Kapısı, Tekke ve Zaviyeler, Liman Dairesi, Üsküdar, Kadıköy, Çamlıca ve Şehzade Köşkleri, Anadolu Hisarı ile Kanlıca ve Çubuklu, Beykoz, Bakırköy, Ayastefanos ve Adalar içerisinde örgütlenmişlerdir. II. Abdülhamit döneminde yalnızca başkent İstanbul'da değil, tüm Osmanlı şehirlerinde ve Balkanların birçok merkezinde hafiyeleler istihdam edilmiştir.²⁵⁴

Harita 1. Balkanlarda İstihbarat Toplanan Kritik Merkezler²⁵⁵

²⁵² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, TTK Basımevi, Ankara 2007, s. 265.

²⁵³ Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları / Sultan Abdülhamit*, s. 39.

²⁵⁴ İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, s. 29. ; Beyhan, II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeye Teşkilatı ve Jurnaller, s. 944.

²⁵⁵ BOA, *HRT.h.*, 251, (01.01.1900).

Hafiyeye memurları, bulundukları Balkan ülkelerinde Osmanlı'yı temsil eden sefaretler, vekaletler, ateşemiliterliklerde çalışmışlar ve Balkan devletlerinin siyasi, içtimai, iktisadi, askeri ve lojistik durumları hakkında hazırladıkları raporları belirli kanallar vasıtasıyla başkent Payitahta aktarmışlardır. II. Abdülhamit döneminde Balkanlarda İbrail, Serfice, Yaş, Kalas, Yakova, Köstendil, Laşid, Karaferiye gibi küçük yerleşim yerlerinde istihbarat toplanmış olsa da,²⁵⁶ Bulgaristan'da toprakları içerisinde en fazla istihbaratın elde edildiği şehirler; liman kenti özelliği gösteren Varna ile merkezi konumda bulunan Sofya, Yunanistan toprakları içerisinde dış dünya ile daha çok etkileşimde bulunan Selanik şehri, Arnavutluk'un önemli merkezlerinden biri olan İşkodra, Karadağ'da bir dönem başkentlik statüsünde yer almış olan Çetine, kritik bir konumda bulunan Kosova Vilayeti, Makedonya havalisinde en büyük şehir olan Üsküp ve kozmopolit yapısı yoğun olan Manastır

²⁵⁶ Beyhan, II. Abdülhamid Döneminde Hafiyeye Teşkilatı ve Journaller, ss. 944-945.

Osmanlı için önemli derecede istihbarat sağlayan merkezler olarak ön plana çıkmıştır. Yukarıda ifade edilen ve istihbarat kazanımları sağlanan merkezler kapsadığı dönem içerisinde etrafında kalan diğer küçük ve yerel bazda olan şehirlere nazaran daha fazla insani, askeri, siyasi ve iktisadi ilişkilerin yaşandığı, dış dünya ile iletişimin ve hareketlenmelerin olduğu ve değişik yön ve fonksiyonları bulunduğu şehirler olarak karşımıza çıkmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTİHBARAT RAPORLARINDA BALKANLAR

4.1. II. Abdülhamit'in Balkan Devletleri Hakkında Düşünceleri

Dış politikada "*Mecmu'un selameti için cüz'ün fedası*" görüşünü benimseyen II. Abdülhamit, Balkanlarda devletin gücü ile hedefleri arasındaki dengeyi korumaya çalışmıştır.²⁵⁷ Balkanlarda çıkacak bir yangının payitahta ve hatta saltanat makamına sıçrayacağını düşünen II. Abdülhamit dış politikasını Rusya'yı hoş görmek, İngiltere ile sorun yaratmamak, Almanya'dangüç almak, Avusturya'nın Makedonya'yı ele geçirmek istediğini hep hatırlamak, kalan diğer devletlerle olabildiğince seviyeli ilişki devamlılığı sağlamak, Balkan halklarını birbirlerine karşı tahrik edip Bulgarlar, Sırp ve Yunanlılar arasında anlaşmazlık ve uyuşmazlık çıkartmak üzerine kurmuştur.²⁵⁸

II. Abdülhamit Yıldız Sarayı'nın bahçivanına anlattığı bir hikayede Balkan Devletlerine olan bakışını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur:

*"Bir elma, bir armut, bir erik, bir çam ve bir meşe ağacı o şekilde dikilmişlerdir ki, meşe diğer bütün ağaçlara hakim durumda idi. Fakat diğer ağaçlar, alttaki dallarının güneş ve havasına mâni olduğundan bunlar da çürüyerek yere düşüyordu. Bu diğer ağaçlar, yükselmek için kavgaya tutuştular. Tanrı bunun üzerine, sizin varlık sebebiniz şudur ki, hiç bir ağaç diğerinden daha mükemmel değildir ve her ağaç kendi yerinde ancak, iyidir." Bu hikayede Romanya, elma ağacı; Sırbistan, erik ağacı; Yunanistan çam, Bulgaristan da armut ağacıdır. Osmanlı İmparatorluğu ise meşe ağacıdır ki çürümüş olan dalları, evvelce düşmüştür.*²⁵⁹

²⁵⁷Bayram Kodaman, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", *Osmanlı*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 278.

²⁵⁸Tahsin Paşa, *II. Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, Milliyet Matbaası, İstanbul 1931, s. 62.

²⁵⁹Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, ss. 188-189.

Balkanlarda mevcut statükoyu korumak isteyen II. Abdülhamit bilgiye, beceriye ve istihbarata büyük önem vermiştir.²⁶⁰ Balkan devletleri içerisinde en çok Balkanlardaki Bulgaristan'dan çekinmiştir. Ona göre, Bulgarlar *masum kuzu postuna bürünmüş yırtıcı kurtlardır*. Balkanlarda, Bulgarlara karşı yalnız Yunan unsurunun karşı koyabileceğine inanan Sultan Abdülhamit, "*Çok şükür Bulgarlarla Yunanlılar, birbirlerinden ateş ile su gibi nefret eder*" demiştir.²⁶¹ II. Abdülhamit'in Balkanlarda tehlike olarak birinci sırada, payitahta yakınlığı nedeniyle Bulgaristan'ı görmüş, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ tehlike potansiyeli açısından ikinci sıraya koymuştur.²⁶²

4.2. İstihbarat Raporlarına Göre Balkanlarda Askeri ve Lojistik Faaliyetleri

4.2.1. Bulgaristan

Berlin Antlaşmasıyla oluşturulan özerk Bulgar Prenslığı Bulgarları tatmin etmemiştir. Ayastefanos Antlaşması'ndaki hükümler kapsamında Bulgaristan'ı yeni baştan meydana getirmek için harekete geçmişlerdir. Bulgaristan Prenslığı, Tuna Vilayeti içerisinde Sofya, Vidin, Niğbolu, Zıstovi, Rusçuk, Silistre, Varna, Şumnu, Lofça ve Tırnova kentlerinden oluşmuştur. Sonradan oluşturulan Doğu Rumeli Vilayeti ise; Edirne'ye bağlı Filibe, İslimiye, Eski Zağra, Tatarpazarcık, Burgaz ve Hasköy'den oluşmuştur. Tam bağımsızlık için İngiltere ve Rusya'nın desteğini almaya çalışan Bulgaristan, hem Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlık kazanmak hem de Sırbistan karşısında mevcudiyetini korumak için 1885 sonrasında silahlı mücadeleyi ve silahlanmayı bir metot olarak benimsemiş,²⁶³ 1889 yılında Rusya'yla otuz bin Berdan tüfeği almak için mukavele imzalamıştır.²⁶⁴

²⁶⁰Kodaman, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", s. 278.

²⁶¹Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, ss. 187-188.

²⁶²Uğur Özcan, "*II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı -Karadağ Siyasi İlişkileri*", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 130.

²⁶³Aşkın Koyuncu, "Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)", *OTAM*, 20/20, 2006, s. 205. İsmail Yıldız, "*Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908)*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 102.

²⁶⁴BOA, *HR. SFR. 04.*, 338/57, (28.08.1889).

Osmanlı idaresine bağılı özerk Prenslikte meydana gelen hareketlilikler Osmanlı istihbaratı tarafından yakinen takip edilmiştir. Bulgar askeri faaliyetlerine bakıldığında Osmanlı sınırına yanıcı maddeler konuşlandırılmak istediğı görülmüştür.²⁶⁵ Sınıra yığılan ikmal maddeleri dışında Rusçuk'ta bulunan Vanko Çonof Fabrikası'ndan barut ve Rus tüfekleri getirilmiştir.²⁶⁶ Avrupa'dan Bulgaristan'a gelen postaların gümrüklerde kontrol edilmemesi, Bulgarların bu yolu silah temini için kullanmasıyla sonuçlanmıştır. Yaşanan aksaklıklar ve edinilen istihbaratlar doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu gerekli önlemleri almak için çaba sarf etmiş, Bulgaristan Kapı kethüdasına muhtelif Avrupa ülkelerinden ilaç ve posta adı altında gelen, ülke içerisine sokulan her türlü şeyin denetlenmesi vazifesi verilmiştir.²⁶⁷

Bulgarların savaş için gerekli tedariklerini sağladığı 1901 yılında Bulgar – Sırp ittifakı da gizlice görüşölmeye başlanmıştır. Bulgaristan'ın Sırbistan ile yürüttüğü diplomatik temaslar neticesinde birçok Sırp genci Bulgaristan'daki komitelere katılmıştır. Bunların yanında Bulgarlarca özerk yapıda ihtilal çıkarmak amacıyla Osmanlı sınırında bulunan Hristiyanların silahlandırılması düşünülmüştür.²⁶⁸ Elde edilen mühimmatın bir kısmı Osmanlı sınırına sevk edilmiş, bir kısmı ise Bulgaristan içerisindeki depolara saklamıştır.²⁶⁹ Doğu Rumeli sınırında Bulgar Karakolları tarafından ihtiyaçları giderilmekte olan üç yüz kişi, her an çıkabilecek savaşa karşı hazır bulunmuş, yaptıkları saldırılarla Müslüman ahaliyi tehdit etmişlerdir.²⁷⁰ Mühimmat tedariki dışında askeri yolları ve köprüleri tamir etmeye başlayan Bulgaristan, 1901'de Meriç Nehri üzerine askeri bir köprü yaptırmaya başlamıştır.²⁷¹

Osmanlı İmparatorluğu Bulgarlara karşı aldığı tedbirlerde tam anlamıyla muvaffak olamamıştır. Dışarıdan silah ithaliyle yetinmeyen Bulgar idaresi, yedek kuvvetlerin silahaltına alınmasına karar vermiş ve Osmanlı İmparatorluğu karşı savaş malzemesi üretmeye başlamıştır. 1903'de Bulgarların Dubniçe'nin Yeşiltepe muhitinde günde kırk – elli işçi çalıştırarak yanıcı madde imalatı yaptığı hafiyelerce

²⁶⁵BOA, HR. SFR. 04.,362/38, (01.07.1900).

²⁶⁶BOA, HR. SFR. 04.,368/22, (11.08.1900).

²⁶⁷ Yıldız, “Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878–1908)”, s. 88.

²⁶⁸BOA, HR. SFR. 04.,391/21, (06.02.1901).

²⁶⁹BOA, HR. SFR. 04.,276/113, (01.10.1901).

²⁷⁰BOA, HR. SFR. 04.,283/82, (27.05.1901).

²⁷¹BOA, HR. SFR. 04.,283/82, (27.05.1901).

tespit edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu yaşanan askeri hareketlilik karşısında subay ve askerlerin ihtiyatlı davranmaları gerektiğini düşünerek, sınır birliklerini ihtar etmiştir.²⁷² 1903 yılında Makedonya'da başlayan İlinden İsyanı'ndan hemen önce Osmanlı sınırına Bulgarlar asker yığmış, Bulgar askeri eğitim gemisi Varna'dan aldığı mühimmatları Bergos'a getirerek askerlere dağıtmıştır.²⁷³ İlinden İsyanı'nın başlamasıyla birlikte Üsküp'ten yüz yirmi kilo dinamit ithal eden Bulgaristan, yaşadığı Sırp tehdidine karşı Avusturya fabrikalarına silah ve mühimmat siparişinde bulunmuştur.²⁷⁴

İlinden İsyanına yapılan Bulgar desteği Osmanlı ile Bulgaristan arasındaki münasebetleri kopma noktasına getirmiş, Bulgaristan 26 Mart 1904'te Osmanlı İmparatorluğu ile uzlaşma yoluna gitmiştir.²⁷⁵ Ancak bu Bulgarlar için sembolik bir uzlaşmadan ibaret olmuş, askeri faaliyetleri daha da hız kazanmıştır. Osmanlı'yla varılan uzlaşıdan iki ay sonra Mayıs 1904'te Fransa'dan askeri gemiler ve gemilerde kullanmak için top ve cephane sipariş veren Bulgaristan,²⁷⁶ yaptığı ithalat dışında, Koçerinova köyünde imal edilen bombaları 1905'te Selanik, Manastır ve Kosova'ya ihraç etmiş²⁷⁷ ve seksen bin askeri silahlata çağırmıştır.²⁷⁸ 1906'da ise Bulgar Prensliği Romanya'dan ithal ettiği mühimmatı Rusçuk üzerinden Selanik, Manastır ve Kosova'ya göndermiştir.²⁷⁹

Bulgaristan Prensliğinin bağımsızlık denemeleri 1907 yılında da devam etmiş, fakat sonuçsuz kalmıştır. Balkanlarda mevcut durumun değişmesini istemeyen Batılı Devletler, Bulgaristan Prensliği'nin beklemesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuşlardır.²⁸⁰ Arzularını gerçekleştiremeyen Bulgarlar, Mart 1907'nin birinci günü on dört vagon topu Eskizagra'ya, dokuzuncu ve on birinci günü toplam on altı vagon topu İslimiye'nin Keremetli istasyonuna göndermiş,²⁸¹ Sofya'da bomba

²⁷²BOA, DH. ŞFR., 307/127, (16.06.1903).

²⁷³BOA, Y. PRK. ASK., 195/4, (30.04.1903).

²⁷⁴BOA, HR. SFR. 04.,224/23, (07.08.1903).

²⁷⁵Gül Tokay, "Osmanlı – Bulgaristan İlişkileri 1878 – 1908", *Osmanlı*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 323-324.

²⁷⁶BOA, A. MTZ. 04, 116/35, (22.05.1903).

²⁷⁷BOA, TFR. I. A.,21/2098, (02.01.1905).

²⁷⁸BOA, HR. SFR. 04.,396/4, (09.08.1905).

²⁷⁹BOA, HR. SFR. 04.,397/30, (03.02.1906).

²⁸⁰Tokay, "Osmanlı – Bulgaristan İlişkileri 1878 - 1908", s. 324.

²⁸¹BOA, Y. PRK. ASK., 244/80, (27.03.1907).

yapımına hız vermişlerdir.²⁸² Ayrıca Avusturya'dan satın alınan altı yüz Mannlicher tüfeğinin Samovit ve diğer iskelelere sevk edildiği Osmanlı istihbarat mensuplarınca belirlenmiştir.²⁸³ Bulgaristan'ın savaş hazırlıkları ahalide telaş ve heyecana sebebiyet vermiş, birçok Müslüman ve Rum ahalinin göçe hazır olduğu Dersaadet tarafından haber alınmıştır.²⁸⁴

5 Ekim 1908 tarihinde Avusturya – Macaristan Bosna Hersek'i kendi topraklarına içerisine kattığını açıkladığı zaman Bulgar Prensi Ferdinand'da Bulgaristan'ın bağımsız olduğunu ilan etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan'ın tek taraflı hareketini tepkiyle karşılamıştır.²⁸⁵ Osmanlı protestosuna karşın Bulgaristan, Osmanlı'nın tepkisinden çekinerek savaş hazırlıklarına başlamış, Bulgar memurları han ve dükkanları dolaşarak savaş halinde vatandaşların hükümete verebilecekleri hayvan ve mamul maddeleri tetkik etmiş,²⁸⁶ Bulgar askeri için çok miktarda peksimet yaptırmıştır.²⁸⁷ Kışın şiddetine rağmen Bulgar ordusunun istihkâm alayı Sofya'da konuşlanmak için muhtelif yerlerden yola çıkmıştır.²⁸⁸

4.2.2. Karadağ

Yüzyıllar boyunca sürekli olarak ayaklanma ve muharebeler ile zikredilen Osmanlı – Karadağ ilişkileri, II. Abdülhamit saltanatını izleyen dönemde yerini barış odaklı ve ılımlı bir politik ilişkiye bırakmıştır. ²⁸⁹ Karadağ'ın Osmanlı'ya karşı tavır almasını engellemek isteyen II. Abdülhamit, Karadağ siyasetini istimalet yani gönül alma politikası üzerine kurmuştur. Balkan devletleri arasında rekabet, karşıtlık ve anlaşmazlıktan yararlanma şeklinde tezahür eden bu politikada II. Abdülhamit, Karadağ'ı Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın etkisinden kurtarmak için I. Nikola'yla dostane ilişkiler yürütmüştür. İki hükümdar arasında yaşanan yakın ilişki sebebiyle

²⁸²BOA, HR. SFR. 04.,244/27, (23.01.1908).

²⁸³BOA, HR. SFR. 04.,601/75, (04.03.1907).

²⁸⁴BOA, HR. SFR. 04., 816/53, (29.06.1907).

²⁸⁵Yıldız, “Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878–1908)”, s. 104.

²⁸⁶BOA, DH. MKT., 2703/50, (10.01.1909).

²⁸⁷BOA, HR. SFR. 04.,611/31, (17.01.1909).

²⁸⁸BOA, HR. SFR. 04.,611/44, (25.01.1909).

²⁸⁹ Uğur Özcan, “II. Abdülhamid'in Diplomasisinde Yüksek Topuklar: Karadağ Prensesi Milena ve Sultan Abdülhamid”, OTAM, 32, Güz 2012, s. 115.

zaman zaman Nikola, Abdülhamit'in adamı ve casusu olarak nitelendirilmiştir. I. Nikola ve II. Abdülhamit ilişkisini değerlendiren Tahsin Paşa, II. Abdülhamit'in Balkan politikasında en çok I. Nikola'dan istifade ettiğini belirtmiştir.²⁹⁰

II. Abdülhamit döneminde Karadağ – Osmanlı ilişkileri siyasi olarak seviyeli, askeri olarak karmaşık bir seyir izlemiştir. 20 Ağustos 1883'te İstanbul'a gelen ve yirmi bir pare top atışıyla selamlanan I. Nikola, II. Abdülhamit ile iyi bir muhabbet kurmuş,²⁹¹ uzun yıllar sürecek olan karşılıklı hediyeleşme ve ziyaretler dönemini başlatmıştır. Ancak askeri istihbarat raporları Karadağ'ın Osmanlı ve Balkan siyasetinde çelişkiler yaşandığını, askeri kapasitesini sürekli arttırmaya çalışan Karadağ'ın Rusya ile askeri ilişkilerini geliştirdiğini ve Osmanlı sınırlarına asker konuşlandırmaktan geri durmadığını ortaya koymaktadır. Haziran 1884'te askerlerine Martini-Henry tüfekleri dağıtan Karadağ'ın, Çetine'ye asker, Velika ahalisine ise cephane göndermeye başladığı hafiyelerce tespit edilmiştir.²⁹² Bundan iki ay sonra Ağustos 1884'te Karadağ Dahiliye Nazırı Bojo Petroviç'in İstanbul'a nezaket ziyaretinde bulunması ise askeri faaliyetlerin ve diplomasinin birbirinden ayrıldığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.²⁹³ Karadağ'ın sınırlara askeri nakliyatı 1885 – 1895 yılları arasında parça parça da olsa devam etmiştir. Karadağ Hükümeti'nin 18 Aralık 1885'te kış tatbikatı yapacağını söyleyerek Spuç'a toplar göndermesi üzerine Babıali, Osmanlı askerinin sınırda teyakkuzda bulunmasını istemiştir.²⁹⁴ Kasım 1886'da Beraneli Hristiyanlara silah ve cephane dağıtan Karadağ Hükümetinin, Aralık ayında ise bölgedeki Hristiyanlar Karadağ'a çağırılarak talim ve terbiyeden geçirdiği Yıldız'a iletilmiştir.²⁹⁵ Askeri faaliyetlerinin hızlandıran Karadağ'ın 23 Temmuz 1887'de Berane tarafına çok miktarda asker ve mühimmat yolladıkları istihbaratı Tuz Kaymakamlığı tarafından İşkodra Vilâyetine bildirilmiştir. Edinilen

²⁹⁰Özcan, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı -Karadağ Siyasi İlişkileri", s. 133.

²⁹¹BOA, Y. EE., 42/40, (25.08.1883).

²⁹²BOA, Y. EE., 46/126, (05.08.1884).

²⁹³"Gelen Karadağ heyeti Sultan Abdülhamid'e hediye olarak güzel silahlar sunmuştur." BOA, DH. ŞFR., 127/74, (27.10.1885).

²⁹⁴BOA, Y. A. HUS., 186/46, (18.12.1885).

²⁹⁵Abidin Temizer, "Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013, s. 103.

istihbaratın birçok kanaldan teyidi için hafiyeler görevlendirilmiş,²⁹⁶ yapılan tetkik sonucunda Berane tarafına yalnızca cephane aktarıldığı belirlenmiştir.²⁹⁷

II. Abdülhamit'in izlediği Karadağ politikası, Balkanlarda Osmanlı'ya karşı ittifakların kurulmasını önlese de, Rusya – Karadağ ilişkilerinin samimiyetini etkileyememiştir. 19 Ağustos 1895'te Karadağ Çetine'de ilk askeri kışlasının temel atma merasimini yapmış, Rus Sefareti düzenlenen merasimde yerini almıştır.²⁹⁸ Karadağ'ın silahlandırılmasına büyük önem veren Rusya, Karadağ'a askeri – lojistik ve kıyafet yardımında bulunmuş, yardım ve yatırımların karşılığını bazen nakdi, bazen ise aynı olarak almıştır. Kosova Vilayetinden merkeze gönderilen bir istihbarata göre Rusya Karadağ'a mühimmat olarak otuz bin tüfek sevk etmiş ve tüfeklerin ücreti Karadağlılar tarafından zahire olarak ödenmiştir.²⁹⁹ Satın alınan tüfekler Ocak 1896'da Karadağ askerlerine dağıtılmıştır.³⁰⁰ İstihbarat birimlerince takip edilen Rus faaliyetleri raporlanarak merkeze gönderilmiştir. Askeri istihbarat verilerine göre Rusya, Karadağ'ı hem Slavist politikaları için bir araç, hem de askeri alanda bir pazar olarak görmüştür.³⁰¹

1896'da Karadağ nizamiye taburları oluşturmak için çalışmalara başlamış, amir ve subayları sürekli devriyeye çıkararak asker ve ahaliyi yoklamıştır. Yapılan yoklamalarda on beş ila altmış yaş arası erkeklerin silahaltına alınması tembih edilmiştir. Silahaltına alınması düşünülen ikinci sınıf yardımcı kuvvetlere Rusya tarafından yeni silah, cephane ve ikiye çift çarık dağıtılmıştır.³⁰² Osmanlı – Yunan çatışmaları yaşanırken Kosova'dan Karadağ'ın savaş hazırlığına girdiği istihbaratlarının gelmesi, Karadağ savaşa mı hazırlanıyor sorularının sorulmasına

²⁹⁶BOA, DH. MKT. , 1434/1, (23.07.1887).

²⁹⁷BOA, DH. MKT. , 1438/67, (10.08.1887).

²⁹⁸BOA, Y. PRK. EŞA., 22/54, (19.08.1895).

²⁹⁹BOA, DH, MKT., 426/55, (11.09.1895).

³⁰⁰BOA, Y. A. HUS., 343/37, (06.01.1896).

³⁰¹“Rusya Karadağ'a sadece askeri yardımda bulunmamış, Karadağ'ın ekonomik olarak güçlenmesi için elinden geleni yapmıştır. Rusya Kavalski adlı bir memurunu incelemelerde bulunması için Karadağ'a göndermiştir. Kavalski'nin yaptığı tahkikat neticesinde Karadağ'da demir ve bakır madeni olduğu tespit edilmiştir. Ancak demir ve bakır madeniyle Osmanlı'ya karşı bir mücadele yürütülemeyeceğini vurgulayan Kavalski, İşkodra Eyaleti'nin Zeta bölgesindeki gümüş madenlerinin Karadağ topraklarına katılmasının, Karadağ'a Osmanlı karşısında bir üstünlük sağlayacağını söylemiştir. Rusya bu sebeple Zeta bölgesinin Karadağlıların eline geçmesi için büyük gayret göstermiştir.” Erdoğan Keleş, “Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, Güz 2008, ss. 125-134.

³⁰²BOA, BEO., 710/53188, (30.11.1895).

sebebiyet vermiştir. İstihbaratı araştıran Çetine Sefareti Babıali'ye cevap olarak Karadağ Prensinin Padişah'a sadık olduğunu bildirmiştir.³⁰³

1898 sonrasında askeri raporlar Karadağ'ın silah ve mühimmat eksikliklerinin giderilmesi konusu üzerine yoğunlaşmıştır. 28 Aralık 1898'de Karadağ'ın askerlerine mükerrer atışlı yeni silahlar dağıttığı Kosova Vilayeti tarafından belirlenmiş ve Dahiliye Nezaretine haber verilmiştir.³⁰⁴ Ordu harcamalarını attıran Karadağ 1900'de mali sıkıntılar yaşamış ve sıcakları bahane ederek sürekli silahaltında bulunan bir miktar askeri kuvvetini terhis etmiştir.³⁰⁵ 1902'de askerleri için modern silahlar ithal eden Karadağ, savaş halinde asker ve hayvan sayısını tespit edebilmek için muayene ve yoklamalara başlamıştır. İstihbaratlar doğrultusunda önlem almak isteyen Babıali, Karadağ'ın faaliyetlerini yakından izlemiş, Berane'de bulunan Osmanlı askerine erzak göndererek, jandarmaların sayısı arttırmıştır.³⁰⁶

Karadağ'ın mali sıkıntılarını gidermeye çalışan Rusya, 1904'te Karadağ'a yüklü miktarda silah ve mühimmat yardımıyla bulunmuştur. Rusya'dan getirilen yirmi bin revolver tabanca ve üç bin sandık mühimmat Bar askerlerine dağıtılmıştır.³⁰⁷ Askeri raporlar Karadağ'ın 1905 ve 1909 yılları arasında da aralıklarla silahlanma faaliyeti içerisine girdiğini göstermektedir. Rusya, Avusturya - Macaristan, İtalya ve Almanya'dan gelen silah ve cephanelerle ordusunu modernize etmiştir.³⁰⁸ Edith Durham, 1904 yılında Rusya'dan gelen silahlardan bahsederek, *"Eğer Rusya askeri mühimmatlarını yenileme kararı alırsa, eski silah ve mühimmatları Karadağ'a gönderir"* demiştir. Osmanlı istihbaratının edindiği bilgiler de bunu kanıtlar niteliktedir.³⁰⁹ II. Abdülhamit iktidarının son aylarında Mart 1909'da Karadağ, Bar ve Ülgün'den elli – altmış kadar topçuyu, Çetine'den ise birkaç topu Virpazar'a göndermiş, Mirkut Ovası'nı gören Leş Dağı'na yol yapmaya başlamıştır. Hafiyelerce belirlenen faaliyetler İşkodra Vilayetine bildirilmiş, Babıali durumun keşfi için bir zabitanı görevlendirmiş,³¹⁰ haberin gerçek olduğu doğrulanmıştır.³¹¹ II.

³⁰³BOA, Y. A. HUS., 349/34, (05.04.1896).

³⁰⁴BOA, BEO, 1248/93527, (28.12.1896).

³⁰⁵BOA, Y. PRK. EŞA., 36/4, (02.08.1900).

³⁰⁶BOA, BEO., 1839/137878, (01.05.1902).

³⁰⁷BOA, Y. MTV., 267/67, (01.11.1904).

³⁰⁸BOA, Y. MTV., 267/67, (01.11.1904).

³⁰⁹Özcan, *"II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı -Karadağ Siyasi İlişkileri"*, s. 153.

³¹⁰BOA, DH. MKT., 2735/74, (09.02.1909).

³¹¹BOA, BEO., 3503/262680, (03.03.1909).

Abdülhamit muhatabının dostluğunu kazanmak için, bir diplomat titizliğiyle çeşitli jestler düşünmüş, izlediği Karadağ siyasetiyle Sırbistan ile Karadağ'ın arasındaki rekabeti arttırmış, Karadağ - Osmanlı arasında yaklaşık yirmi beş yıllık bir barış dönemi yaşanmasını sağlamıştır.³¹² Karadağ yaşanan barış sürecinde kendisini zaman zaman askeri hazırlıklarını sürdürmüş, bu konu hakkında birçok askeri rapor düzenlenmiştir.

4.2.3. Yunanistan

II. Abdülhamit döneminde memurlar ve hafiyelerce merkeze iletilen Yunanistan ile alakalı askeri istihbarat raporları, Girit'te vuku bulan hadiseler, 1897 Osmanlı – Yunan Harbi, Yunanistan'ın Balkanlarda Osmanlı aleyhine girişmiş olduğu askeri hazırlıklar ve hareketlilikler üzerine yoğunlaşmıştır. 1877 – 78 Osmanlı – Rus Harbi sonucu tüm Balkanların kaderini değiştirmiştir. Savaşın sonuçları Yunanistan'ın bölgede özgüvenle hareket edebileceğini düşünmesine yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi durumundan istifade etmek için fırsat bekleyen Yunanistan, 1880 yılından itibaren Yunan topraklarında yaşayan halkta heyecan ve galeyana sebep olan askeri faaliyetler içerisine girmiş,³¹³ yayılmacı politikalarını Girit üzerinden yürütmüştür. Adada çıkan her karışıklıkta isyancılara silah, insan kaynağı ve maddi destek sağlamıştır.³¹⁴

1885 yılında Yunanistan'la birleşmek isteyen Girit Rumları Osmanlı'ya karşı bir isyan hareketine girişmişlerdir.³¹⁵ Girit'te yaşananlar neticesinde Yunan Hükümeti'nin yirmi beş yaşından kırk yaşına kadar olan ahalisini silahaltına aldirmek üzere olduğu Osmanlı makamlarınca belirlenmiştir.³¹⁶ 1887'de Yunanistan'ın geniş

³¹²Özcan, “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı -Karadağ Siyasi İlişkileri”, ss. 153-154.

³¹³BOA, A. MKT. MHM., 485/88, (29.07.1880).

³¹⁴ Musa Gümüş, “1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan: Namık Kemâl'den Tespitler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5/1, 2016, s. 29.

³¹⁵Cemal Tuki, “Girit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 90.

³¹⁶BOA, DH. MKT., 1371/93, (12.10.1886).

bir savaşa hazırlandığı ve bu savaşta Osmanlı'nın Kırkgeçit'e kadar olan topraklarının ilhak edileceği Yunan yöneticileri arasında konuşulmaya başlanmıştır.³¹⁷

Girit sorununun giderilmesi için Girit Adası'nda merkezi otoritenin yeniden sağlanması için askeri ve idari tedbirler alan Osmanlı İmparatorluğu, ada içerisinde ayrılıkçılığı savunan çetelerin faaliyetlerine son vermiş ve 6 yıl sürecek sükunet dönemini tesis etmiştir.³¹⁸ Jurnallere göre Haziran 1896'da Yunanistan elli bin kişiyi silahaltına almak için müzakerelerde bulunmuştur.³¹⁹ Yapılan müzakerelerin ardından Temmuz 1896'da Girit İsyanı yeniden başlamış, isyanın ilk günlerinde Yunanistan Lavrion adındaki bir gemiyle Pire şehrinden Girit'e elbise, silah ve mühimmat göndermiştir. Elde edilen istihbarat Pire'de çıkan gazetelerce doğrulanmıştır.³²⁰

Yunan Hükümetinin savaş eksiklerini gidermek amacıyla giriştiği hazırlıkların Osmanlı yönetimi tarafından öğrenilmesiyle 9 Şubat 1897'de Osmanlı yönetimi Yanya Vilayetinde bulunan askerlerinin sayısını arttırmak için harekete geçmiştir.³²¹ Alınan önlemlere karşın Yunan Prensi Yorgi'nin idaresinde bulunan muharebe filosu Girit'e gelmiş ve 14 Şubat günü Girit'in Yunanistan'a bağlandığını açıklamıştır.³²² Girit topraklarına Yunanistan'ın asker çıkarması üzerine Babıali yüz on sekiz bin küçük çaplı Mauser marka tüfek alımı için girişimlerde bulunmuş, askeri eksikliklerini gidermeye çalışmıştır.³²³ Osmanlı'nın savaş hazırlığında bulunmasıyla Yunanistan Ege'de konumunu sağlamlaştırmak için Specia adında bir zırhlı gemiyi ve beş takım torpido istimbotunu Girit'e, yüklü miktarda mühimmatı ise Sakız Adası'na göndermiştir.³²⁴ 8 Nisan 1897'de Yunan hafiyeleri Osmanlı'nın dikkatini başka yöne çekmek için Kosova, Manastır ve Selanik'te Hristiyan ahaliyi isyana teşvik etmeye uğraşmıştır.³²⁵ Bu esnada Yunan Hükümeti mahalli bir belediye reisi vasıtasıyla Osmanlı sınırına yakın köylere tüfek ve fişek göndermiştir.³²⁶

³¹⁷BOA, DH. ŞFR., 132/134, (26.02.1887).

³¹⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 119-120.

³¹⁹BOA, DH. ŞFR., 193/4, (13.06.1896).

³²⁰BOA, Y. PRK. ASK., 113/57, (30.07.1896).

³²¹BOA, BEO, 906/67928, (09.02.1897).

³²² Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 123.

³²³BOA, BEO, 908/68051, (15.02.1897).

³²⁴BOA, Y. A. HUS., 367/21, (19.02.1897).

³²⁵BOA, BEO, 932/69845, (08.04.1897).

³²⁶BOA, BEO., 922/69080, (21.03.1897).

Yunanistan'ın askeri ve lojistik faaliyetleri elde edilen bilgiler doğrultusunda Babıali'ye bildirilmiştir. Yunanlıların yönünü Teselya sınırına çevirmeleri sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu 17 Nisan'da Yunanistan'a savaş ilan etmiş ve Mayıs 1897'de Yunan ordusu ağır bir yenilgi yaşamıştır.³²⁷ İstihbarat raporları Mayıs ayında yenilen Yunanistan'ın muharebe öncesi askeri faaliyetlerini devam ettirdiğini ortaya koymaktadır. Yenilgiden birkaç ay önce Epiros adlı gemi Preveze Boğazından geçerek Girit'e destek amaçlı insan ve maddi yardım aramıştır.³²⁸ Mütareke'nin akdinden sonra ordusunu toparlamaya çalışan Yunanistan, 1899'da Tırhala'ya³²⁹ ve Sakız Adası'na mühimmat nakletmiştir. Ayrıca İskenderiye Rumlarının Sakız Adası için yardım topladığı Osmanlı istihbaratınca tespit edilmiştir.³³⁰

Girit Olayları ve Osmanlı – Yunan Savaşı sonrasında bu konudaki askeri istihbarat raporları azalmıştır. 1903 – 1909 yılları arasında edinilen askeri istihbarat Yunanistan Hükümeti'nin askeri faaliyetlere hız vererek mühimmat ambarlarını teftiş ettiğini göstermiştir.³³¹ Rumların menfaatlerini korumak adına 1904'te askeri tatbikatlar yapmaya başlayan Yunanistan,³³² ordusunun teçhizat gücünü arttırmak için 1905'te askerlerine dürbünlü tüfekler dağıtmıştır.³³³

4.2.4. Sırbistan

1878'de bağımsızlığını kazanan Sırp Krallığı elde ettiği topraklardan memnun olmamıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan Sırp topraklarının bir kısmını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalan Yenipazar ve Kosova ile Selanik'e kadar uzanan Makedonya bölgesini, Sırbistan sınırları içerisine katmayı hedeflemiştir.³³⁴ Bulgaristan'ın 1885'te Doğu Rumeli Vilayetini ilhak etmesiyle Sırp, dış münasebetlerinde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Bulgar Prensiği'nden Vidin, Berkofça ve daha bazı yerleri istemiş, olumlu cevap alamaması

³²⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 117.

³²⁸ BOA, BEO, 799/59896, (30.11.1896).

³²⁹ BOA, BEO, 1268/95086, (11.02.1899).

³³⁰ BOA, DH. MKT., 2273/80, (21.11. 1899).

³³¹ BOA, BEO, 2070/155244, (18. 05. 1903).

³³² BOA, TFR. I.A., 17/1686, (11.05.1904).

³³³ BOA, BEO, 2528/189564, (17.03.1905).

³³⁴ Mehmet Hacısalıhoğlu , “Sırbistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 123.

üzerine 14 Kasım 1885'de Bulgarlara karşı savaşa girişmiştir.³³⁵ Bulgaristan'ın Rumeli'nin doğusunu egemenliği altına alması, Makedonya'da ihtilal çıkarmaya çalışması ve Sırbistan'ın içlerinde silah ticaretine girişmesi Makedonya'yı kendi yayılma sahası olarak gören Sırbistan'ı kızdırmıştır.³³⁶ Savaşta başarı gösteremeyen ve yenilgiye uğrayan Sırbistan, geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ancak yenilgisi Makedonya'ya yönelik taleplerini ortadan kaldırmamış, emellerini gerçekleştirmek için Bulgarlarla büyük bir rekabete girişmiştir.³³⁷ 1885 olayları Bulgar güçlerinin herhangi bir yardım ya da koruma olmaksızın ulusal bir kampanyayı Sırlara karşı organize edip uygulayabileceğini göstermiştir. Bulgar yenilgisi sonrası Sırbistan'ın giriştiği askeri faaliyetler Osmanlı İmparatorluğu'nun, Bulgaristan ve Makedonya'da bulunan istihbarat birimlerince takip edilerek merkeze raporlanmıştır.

Sırp konsoloslukları ilk olarak 1886 yılında Üsküp ve Selanik'te, 1889 yılında ise Manastır'da kurulmuştur. Sırbistan kiliseler vasıtasıyla Makedonya'ya nüfuz etmeye çalışmış, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin imkanlarıyla Kosova ve diğer vilayetlere gönderdiği papazlar halkı Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etmişlerdir. Sırbistan'ın planları Kosova vilayetinin bazı mahallelerini dolaştıktan sonra Priştine'ye gelen Papaz Ratoviç'in sorgusu sonrasında ortaya çıkmıştır. Edinilen tecrübeler sonrasında Sırp papazların hareketleri Osmanlı istihbaratı tarafından sürekli izlenmiştir. Yapılan tahkikatlarda Selanik, Kosova, Manastır vilayetlerinde yabancı ajanların dolaşarak Osmanlı aleyhine gayrimüslim ahaliden imza topladıkları belirlenmiştir.³³⁸

Bulgar Savaşı'nda galip geleceğine inanan Sırbistan, savaş sonrasında büyük bir şaşkınlık yaşamıştır. Askeri kapasitesini ve tecrübelerini arttırmak için 1890'dan başlayarak Rusya ile askeri işbirliği içerisine girmiştir. Hariciye Nezaretine gönderilen istihbarat raporu birçok Sırp subayın 1891'de askeri eğitim almak için Rusya'ya gönderildiğini ortaya koymaktadır.³³⁹ Aynı yıl Sırbistan geniş askeri hazırlıklar yapmaya başlamış, yardımcı kuvvetleri silah altına almış ve Bulgaristan

³³⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 108.

³³⁶ Ayşe Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, ss. 57-58.

³³⁷ Hacısalihioğlu, "Sırbistan", s. 123.

³³⁸ Ayşe Özkan, "Balkan Savaşları'nda Sırların Müslümanlara Yönelik Gayri İnsani Uygulamaları", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 2016, s. 27.

³³⁹ BOA, HR. SYS., 1420/35, (13.04.1891).

sınırının muhtelif yerlerine istihkamlar yaptığı hafiyelerce tespit edilmiştir.³⁴⁰ Sırbistan'ın savaş hazırlıklarını artırması zaman zaman yanlış istihbaratın Osmanlı makamlara iletilmesine sebep olmuştur. 1892'de Sırbistan'ın umumi bir savaş için asker topladığı, Rusya'dan asker ve subay talebinde bulunduğu Dahiliye Nezareti'ne raporlansa da, yapılan tahkikat sonucunda bilginin doğruluğu teyit edilememiştir.³⁴¹ Balkanlarda siyasi havanın kırılgan olduğu bu dönemde, Osmanlı istihbaratı gelen her bilgiyi dikkatle değerlendirmek durumunda kalmıştır.

Balkan ülkelerinin birbirleriyle ve Büyük Devletlerle olan münasebetlerine vakıf olmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu, yaşanan siyasi ve askeri olayları jurnaller vasıtasıyla takip etmiştir. Sırbistan'ın Rusya, Romanya ve Karadağ ile ittifak kurup Bosna – Hersek'te ihtilal çıkartmak niyetinde olduğu,³⁴² bu yüzden Rusya'nın Uziçe³⁴³ havalisine asker sevk edeceği istihbaratı merkeze ulaşmıştır.³⁴⁴ Ayrıca Rusya'nın yardım vaadinde bulunduğu Sırbistan, Eylül 1889'da askerlerinin bir kısmını Arnavutluk sınırına göndererek asker toplamaya girişmiştir. Sırbistan'ın faaliyetleri karşısında Avusturya – Macaristan'ın yardım vaadinde bulunduğu Bulgaristan'ın savaş hazırlıklarına ve bu doğrultuda Sırp sınırına asker konuşlandırmaya başladığı Osmanlı hafiyelerince belirlenmiştir.³⁴⁵

Sırlar 1896 yılında Üsküp'te piskoposluk kurabilme ayrıcalığı almışlardır. Elde edilen berat Sırlar tarafından büyük bir başarı olarak görülmüş, "*Büyük Sırbistan*" hayallerini daha da güçlendirmiştir. Sırbistan ve Karadağ hudut müfettişliğinin aktardığına göre Sırbistan Dışişleri Bakanlığı'nda Kosova, Selanik ve Manastır vilayetleri Hristiyan halkını Osmanlı'dan soğutma faaliyetlerini yürütmek için propaganda şubesi açılmıştır ve bu şubenin faaliyetlerini yürütmek için "*KanikaLapiça*" adında bir cemiyet kurulmuştur. Osmanlı istihbaratının elde ettiği haberlerden birisi de Sırbistan'ın bağımsızlığına vesile olan Milan Obrenoviç'in eşi adına da bir cemiyet teşkil edilmiş ve Sırp makamlarınca cemiyete 15.000 tüfek verilmiştir. Sırp komitesi Manastır, Üsküp, İştip, Kalkandelen, Kumanova ve

³⁴⁰BOA, Y. PRK. ASK., 74/24, (04.08.1891).

³⁴¹BOA, DH. ŞFR., 164/82, (14.07.1892).

³⁴²BOA, DH. ŞFR., 140/72, (29.07.1889).

³⁴³Bosna – Hersek'e yakın bir Sırp Kenti.

³⁴⁴BOA, DH. MKT., 1644/35, (30.07.1889).

³⁴⁵BOA, DH. ŞFR., 141/52, (14.09.1889).

Kırçova gibi şehirlerde yıllar içerisinde güç kazanarak kahvehaneler ve meyhaneleri silah deposu olarak istihbarat ve yardım sağlamak için kullanmışlardır.³⁴⁶

II. Abdülhamit döneminde devletin dikkati Balkan ülkeleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar üzerine toplanmış, aralarında ittifaklar oluşturmamaları için gayret sarf edilmiştir.³⁴⁷ II. Abdülhamit, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan arasındaki her ittifak girişiminden haberdar olmak isteyerek bu konuda alınan her bilginin kendisine iletilmesini istemiştir.³⁴⁸ Bu yüzden Sırbistan, Bulgaristan, Rusya ve Avusturya arasındaki ilişkilerin takibi için birçok hafiye görevlendirmiştir.³⁴⁹ Hafiyeler gözlemlerini askeri rapor olarak merkeze iletmıştır. 1899 Mayıs'ında Avusturya-Macaristan'dan çekinen Sırbistan'ın Uziçe'de seksen odalık bir kışla inşa edilmesi için çalışmalarına başladığı,³⁵⁰ Sırp redif askerlerinin silahlaltına alınacağı ve Rusya'dan Sırbistan'a gönüllü asker geleceği haberleri üzerine Babıali, girişimlerin Bulgaristan'a karşı muhtemel bir hareketle ilgili olup olmadığının araştırılmasını istemiştir.³⁵¹

Sırbistan'ın Bulgar Prensliği sınırında yaptığı askeri yığınak ve ikmaller Babıali'yi ve Bulgar Prensini oldukça rahatsız etmiştir.³⁵² 1903 yılında askerinin iase ihtiyacını karşılamak için Sırbistan, Kroşovac ve Belgrad'da yüklü miktarda peksimet imal etmeye başlamış, mevkilere zahire, İvranya'ya ise bir milyon fişek sevk etmiştir.³⁵³ Silah eksikliklerini gidermek için silah üreticileriyle irtibata geçen Sırp Hükümeti, Stankoviç adında bir şahsı Berlin ve Petersburg'a görüşmelere yollamış,³⁵⁴ askerleri yeni silahlarla donatmış ve elinde kalan eski silahları halka dağıtmıştır.³⁵⁵ 30 Mart 1904 tarihinde Sırbistan, Bulgaristan ile gizlice ittifak anlaşması imzalamış, ardından Haziran 1904'te Karadağ ile ittifak yapmıştır. Sırbistan'ın Balkan devletlerini birleştirme hareketi karşısında II. Abdülhamit

³⁴⁶Özkan, "Balkan Savaşları'nda Sırpların Müslümanlara Yönelik Gayri İnsanî Uygulamaları", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 2016, s. 28.

³⁴⁷Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 189.

³⁴⁸Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırplar*, s. 123.

³⁴⁹BOA, Y. PRK. EŞA., 18/67, (04.03.1896).

³⁵⁰BOA, DH. ŞFR., 236/41, (22.05.1899).

³⁵¹BOA, Y. PRK. BŞK., 64/103, (12.06.1901).

³⁵²BOA, Y. PRK. MK., 12/46, (17.02.1903).

³⁵³BOA, BEO, 2015/151083, (07.03.1903).

³⁵⁴BOA, A. MTZ. 04, 92/4, (14.04.1903).

³⁵⁵BOA, DH. MKT., 709/53, (17.05.1903).

Balkanlarda kendisinden habersiz oluşumların önüne geçebilmek için konfederasyon oluşturmak istemiştir.³⁵⁶

Sırbistan'ın askeri – lojistik faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğu tarafından yakından izlenmiş, raporlar doğrultusunda gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda sınıra ilave askeri birlikler sevk eden Babıali, Sırbistan'a yakın vilayetlerdeki redif askerlerinin terhis edilmelerini uygun görmemiştir.³⁵⁷ Silahlı bir millet vücuda getirmeye çalışan Sırbistan, XX. yüzyılda militarist bir yapı kazanmıştır. Babıali'ye gelen istihbarata göre Temmuz 1904'te Sırbistan'a giden pehlivanlar bile askeri mızıka ile karşılanmıştır.³⁵⁸

4.3. İstihbarat Raporlarında Bulgar Çete ve Komiteleri

Osmanlı arşiv belgelerinde "Bulgar Fesad Komitesi" şeklinde adlandırılan komiteler, katliamlar yapmak, konsolosları kaçırmak ve devlet kurumlarını kundaklamak suretiyle Makedonya'nın adım adım Bulgaristan'a ilhakını hedeflemişlerdir.³⁵⁹ Bulgarların hedefleri karşısında Makedonya'ya verilecek özerkliğin ileride Bulgaristan ile birleşmeyle sonuçlanacağını farkında olan II. Abdülhamit, Makedonya'da yaşanacak idari değişikliklerin siyasi ve demografik sonuçlarından çekinmiştir. Bunun için komite ve çetelerin faaliyetleri karşısında bölgede asker sayısı arttırılmış, Osmanlı otoritesine karşı yaşanan her hareketlilik istihbarat birimleri tarafından takip edilmiştir.³⁶⁰

13 Nisan 1894 tarihinde Sofya'dan Kosova'ya geçen Kumanovalı bir Hristiyanın verdiği bilgilere göre Manastır, Pirlepe, Ohri, Ostroga, Köprülü, Tikveş ve Gevgili kazalarının zenginleri tarafından Sofya'da düzenlenen bir toplantıya altı bin Bulgar tuğlacılık yapmak bahanesiyle katılmıştır. Toplantıda komitecilerin hissiyatına hitap eden heyecanlı nutuklar söylenmiş, köylülere silah ve mühimmat, gençlere para dağıtılmış ve yeni komiteler kurulması kararlaştırılmıştır. Çoğunluğu

³⁵⁶Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırplar*, ss. 185-187.

³⁵⁷BOA, Y. PRK. MK., 14/74, (16.07.1903).

³⁵⁸BOA, BEO, 2380/178435, (31.07.1904).

³⁵⁹Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 1989, s. 209.

³⁶⁰Tokay, "Osmanlı – Bulgaristan İlişkileri 1878 – 1908", s. 322.

Manastır ve Selanik halkından olan komiteciler amaçlarının, çete faaliyetleri vasıtasıyla konsolosları ve din adamlarını dağa kaldırmak veya öldürmek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya'da asayişi sağlayamadığını Avrupalı Devletlere göstermek olduğunu açıklamışlardır.³⁶¹

Avrupa'nın ilgisini çekmek isteyen komite ve çeteler 1895 yılında faaliyetlerine hız vermişlerdir. Bulgar çetelerinin Palanka'ya saldıracakları haberi üzerine Babıali, 11 Temmuz 1895'te 12. Alayın I. ve II. Taburları trenle Kumanova'ya göndermiştir.³⁶² Bulgar ordusuna mensup üst düzey subayların destek verdiği Makedonya Komitesi,³⁶³ 9 Ağustos 1895 tarihinde ilk büyük eylemlerine girişmişlerdir. Süvarilerle birlikte sayıları dört yüze yakın komiteci 9 Ağustos Cuma gecesi Ropçoz'a saldırmışlar ve iki yüz altmış iki haneyi ateşe vermişlerdir. Saldırılarda yakılan hanelerde yüz yirmi beş kişi yanarak can vermiştir. Komiteciler aynı zamanda köy içerisinde bulunan camide tahribat meydana getirmişlerdir.³⁶⁴ Osmanlı'nın Ropçoz'da bir tabur askeri olmasına rağmen taburun konumu köye uzak kalmıştır.³⁶⁵ Bu olaydan sonra Bulgaristan'ın çetecilere olan desteğini tetkik etmek üzere Bulgaristan'a hafiyeler gönderilmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda Makedonya Komitesine bağlı çetecilerin Bulgar Hükümeti'nden yanıcı madde, bomba, mühimmat ve gıda aldığı, hatta bazı çetecilerin Sofya'da ve muhtelif yerlerdeki hastanelerde tedavi edildiğini haber alınmıştır.³⁶⁶

Bulgar ordusundan ayrılan askerlerinde Osmanlı sınırlarına saldırmak amacıyla kurulan çetelere katıldığı görülmüştür. Ağustos 1901'de Mülazım Bozikof adında eski bir Bulgar askerinin Makedonya komitecileri arasına maaşlı üye olarak katılmak ya da kendi adına bir çete oluşturmak amacıyla Karınabad'dan Sofya'ya hareket ettiği belirlenmiştir.³⁶⁷ 1901 yılı, Bulgar fesat gruplarının eylemlerine hız verdiği bir yıldır. Bu hız komiteci Boris Sarafof'un itici gücüyle sağlanmıştır.

³⁶¹ Aydın, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri”, s. 214.

³⁶² BOA, A. MTZ. 04, 28/70, (11.07.1895).

³⁶³ BOA, A. MTZ. 04, 29/26, (30.07.1895). ; “Bulgaristan topçu subaylarından Matruf ismindeki şahıs topladığı yirmi çete üyesiyle Makedonya'ya geçmek için askerlikten ayrılmıştır.” BOA, HR. SFR. 04.,347/50, (20.05.1895).

³⁶⁴ Hakan Tan, “Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 1, 2013, s. 59.

³⁶⁵ BOA, A. MTZ. 04, 179/27, (13.08.1895).

³⁶⁶ BOA, A. MTZ. 04, 179/18, (11.08.1895).

³⁶⁷ BOA, HR. SFR. 04.,216/26, (07.08.1901).

Osmanlı istihbaratı tarafından takip edilen Boris Sarafof'un ve iki yüz kişilik çetesinin Aralık 1901'de Şiroka Laka köyü yakınlarında bir kışla da ikamet ettiği, amaçlarının Ropçoz ve Ahi Çelebi kazalarını yakıp yıkmak olduğu tespit edilmiştir.³⁶⁸ Aynı yıl Boris Sarafof'un adamlarının Üsküp taraflarına gittikleri ve Üsküp'te zengin bir hancının yanında saklandıkları hafiyeler tarafından Babıali'ye bildirilmiştir.³⁶⁹ Doğu Rumeli sınırında yaşayan Müslümanları göçe zorlayıp yerlerine Bulgarları yerleştirmeye çalışan Boris Sarafof³⁷⁰'un planladığı bombalı eylemler, adam kaçırma³⁷¹ ve çeteye maddi gelir sağlamak için giriştiği eylemler devletin birçok makamının bu konu ile ilgili raporlar hazırlamasına sebep olmuştur.

Yanıklı Köyü baskınından sonra Bulgar komiteleri 1902 yılında büyük bir isyan hareketine girişmişlerdir. Cuma-i Bala İsyanı olarak tarihe geçen isyanın başlangıç tarihi komite mensupları tarafından 25 Eylül olarak belirlemiştir.³⁷² İsyan başlamadan Osmanlı yönetimi Makedonya'da karışıklık çıkacağını tespit etmiş,³⁷³ Selanik Vilayeti 17 Eylül'de isyanın çıkmasında muhtemel rolü olacak Makedonya komitesi eski başkanı Mihailovski, Sarafof fırkası ve General Sonceff'in kimlik bilgileri ve niyetleri hakkında topladığı istihbaratı sadarete iletmiştir.³⁷⁴ Osmanlı istihbaratı tarafından deşifre edilen isyan iki gün önce 23 Eylül'de başlamış ve on beş köyün harap olmasıyla Kasım ortasında bastırılmıştır. Edinilen istihbaratlarda Bulgaristan'a kaçan askerlerin çetecilere silah sattığı, çetecilerin Mannlicher ve Mauser marka silahlar kullandığı istihbarat çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.³⁷⁵ Cuma-i Bala İsyanından beklediğini bulamayan komite yöneticileri muhtelif yerlere giderek destek aramışlardır. Bunlardan birisi Makedonya Komitesi yöneticilerinden Miralay Yankof'tur. Yankof Osmanlı istihbaratının belirlediğine göre Aralık 1902'de

³⁶⁸BOA, HR. SFR. 04.,283/86, (02.10.1901).

³⁶⁹BOA, HR. SFR. 04.,551/36, (22.10.1901).

³⁷⁰BOA, HR. SFR. 04.,283/86, (M. 02.10.1901).

³⁷¹“1901'de Sarafof ve Delçev'in Amerikan vatandaşı Miss Stone'yi kaçırmaları dünya gündemine taşınmıştır. Osmanlı ordusu birçok kaynaktan Sarafof ve çetesini aramış, çetenin yakalanması için istihbarat yardımı talep etmiştir.” BOA, HR. SFR. 04., 379/35, (14.03.1902).

³⁷² Tan, “Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, s. 61.

³⁷³BOA, BEO., 1911/143263, (29.09.1902).

³⁷⁴BOA, DH. MKT., 584/60, (28.09.1902).

³⁷⁵BOA, BEO.,1911/143266, (29.09.1902). ; Tan, “Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, s. 61-62.

Yunanistan kaçmış ve Yunanistan eski Başbakanı Deligiannis'le bağlantı kurarak komitesine adam kazandırmaya çalışmıştır.³⁷⁶

İstihbarat raporları Makedonya Komitesi'nin 1903 yılında birçok eylemde bulunduğunu göstermektedir. 8 Ocak 1903'de Makedonya Komitesi Şıpka Manastırı'nın açılışını engellemeye ve sükûneti bozmaya yönelik eylemlerde bulunmuştur.³⁷⁷ Şubat ayının on beşine doğru Petre Silanof, Sarafçof, Ligor Nikolof isimli kişilerin Sofya'dan hareket ederek Kosova, Manastır ve Selanik taraflarına gidecekleri Osmanlı istihbaratı tarafından belirlenmiş, elde edilen fotoğrafları subay ve memurlara dağıtılmıştır.³⁷⁸ Nisan ayında ise Komite, Selanik'te bulunan Osmanlı Bankası'na, Fransız bandıralı bir gemiye, Grand Oteli'ne, Boşnak Han'a, Kolombo ve Egipt kahvehanelerine, Alhambra Tiyatrosu'na, Selanik-Üsküp ve Selanik-İstanbul tren yollarına, Alman Kulübüne, Selanik Çarşısı'na saldırmış, dinamitleyerek havaya uçurmuşlardır.³⁷⁹ 2 Ağustos'ta başlayan Kuruşova isyanını desteklemek isteyen Komite, Edirne ile Mustafa Paşa arasındaki tren yolunda bulunan en büyük köprüyü dinamitle havaya uçurmayı planlamışlar, hatta köprünün altında birkaç kez keşif yapmışlardır.³⁸⁰ Aynı yıl içerisinde Rusya'dan gelen subaylar ve maceraperestler Bulgar milislerinin tanzimi için uğraşmışlardır.³⁸¹ Ayrıca Bulgar komiteciler Rusya'ya ziyaretlerde bulunmuş, defalarca Moskova hudutlarında Ruslarla toplantı yapmış, askeri ve fikri eğitim almışlardır.³⁸²

II. Abdülhamit döneminde Balkanlarda aynı hedefleri paylaşan Bulgar ve Ermeni çeteleri belirli dönemlerde ittifaklar kurmuşlardır. 1905 Nisan'ında sadarete ulaşan istihbarata göre Filibe'de gizli görüşmeler yapan Ermeni ve Bulgar çeteleri, Nisan'ın on beşinden sonra Vardar Nehri üzerindeki en büyük köprüyle, İstanbul'da bulunan Fransa, İngiltere ve Avusturya sefaretlerine bombalı saldırı düzenlemeyi planlamışlardır.³⁸³ 1905'te yapılan Ermeni ve Bulgar ittifakı, Ermeni ve Bulgarların

³⁷⁶BOA, HR. SFR. 04.,220/26, (07.12.1902).

³⁷⁷BOA, HR. SFR. 04.,392/37, (08.01.1903).

³⁷⁸BOA, HR. SFR. 04.,220/88, (10.02.1903).

³⁷⁹Ahmet Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2, Aralık 2005, s. 87.

³⁸⁰BOA, HR. SFR. 04.,224/28, (10.08.1903).

³⁸¹BOA, HR. SFR. 04.,392/65, (04.03.1903).

³⁸²"Osmanlı aleyhine faaliyet yürütmek için elli kadar gönüllü Rus' Bulgaristan'a gelmiş, Vasilikos'tan Bergos'a gençler sevk edilmiştir." BOA, HR. SFR. 04.,427/59, (31.08.1903).

³⁸³BOA, HR. SFR. 04.,230/39, (11.04.1905).

ilk birlikteliği değildir. 1893'te de Ermeni ve Bulgar komitelerinin İstanbul'da bulunan konsoloslara suikast planladıkları haberi yayılmış, önlem olarak II. Ordu teyakkuza geçirilmiştir.³⁸⁴

1907 – 1909 yıllarına ait istihbarat raporları sınır ihlalleri, çetelerin silahlanması ve gördükleri destekler üzerine yoğunlaşmıştır. Nisan 1906'da Kalkandelen'de taklit silahlar yapan esnafın silahlarını ele geçiren Bulgar çetecileri,³⁸⁵ halk arasında dikkat çekmemek için Arnavut kıyafetleri giyerek eylemler planlamışlardır.³⁸⁶ Ocak 1908'de Virhovist Fırkası mensubu yüz yirmi kişilik bir çetenin Sandanski'yi takip etmek maksadıyla Köstendil civarında olduğu, çetenin sınırı geçmesini kolaylaştırmak için iki Bulgar askerinin sınırda bulunduğu istihbaratı Babıali'ye iletilmiştir.³⁸⁷ Bulgar çete mensubu on sekiz kişinin İştib'in Yeniköy mahallesinde muhtelif hanelerde saklandıkları ve mahalle ahalisi tarafından korundukları bilgisi de 25 Mart 1908'de polis komiserliğince Selanik Müfettişliğine haber verilmiştir.³⁸⁸

4.4. Rum Çetelerinin Balkanlardaki Girişimleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1877 – 1878 Rus Savaşında yaşadığı yenilgi Yunanistan Hükümetine ve Rum çetelerine büyük bir özgüven vermiştir. Osmanlı askerini meşgul etmek ve yıpratmak maksadıyla Yunan halkı, diplomatik misyonları ve dini liderleri çeteleşmeyi çeşitli yönlerden desteklemiş, çeteleri teşvik ve himaye etmiştir. Çetelere sağlanan destek Osmanlı sınırlarının devamlı olarak saldırılara maruz kalmasına yol açmıştır. Zaman zaman Yunan sınırını korumakla görevli askerlerinde katıldığı çeteler, Osmanlı askeri birimlerince takip edilmeye ve etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır.

³⁸⁴BOA, Y. PRK. BŞK., 32/83, (M. 21.05.1894). “1896’da Ermeni ve Bulgar komitelerini üç bin kişilik bir kuvvetle Makedonya ve İstanbul’u işgal edecekleri istihbaratı alınmıştır. ”BOA, Y. PRK. BŞK., 48/54, (03.11.1896)

³⁸⁵BOA, BEO, 2816/211144, (28.05.1906).

³⁸⁶BOA, HR. SFR. 04., 808/2, (06.07.1907).

³⁸⁷BOA, HR. SFR. 04.,244/19, (09.01.1908).

³⁸⁸BOA, TFR. I. KV.,192/19189, (25.03.1908).

23 Aralık 1878'de eşkıyalarla bir olan Yunan askerleri sınır civarında bulunan köyleri yakmış, Osmanlı askerleri müdahil olsa da Yunan sınır kulelerinden verilen destek, Osmanlı askerleri çetelere karşı başarı göstermesini engellemiştir. 13 Nisan 1879 tarihli istihbarata göre aralarında Yunan askerlerinin de bulunduğu iki yüz elli üç yüz kadar eşkıya Yenişehir'in Davutlu ve Tezir çiftliklerinden beş altı yüz kadar koyunu gasp etmişler, hareketliliğin fark edilmesiyle sınırda bulunan Osmanlı askeriyle silahlı çatışmaya girmişler ve koyunları kaçırmayı başarmışlardır.³⁸⁹ Yunan hükümeti dışında bölgede bulunan halkta çetecilere destek vermiş, çeteler lehine casusluk yapmışlardır.³⁹⁰ Halkla iç içe olan çeteler, sağlanan destekler ve yaptıkları propagandalar sayesinde varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır.³⁹¹ 1885 yılında Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi egemenliği altına alması Rum çetelerinin başka bir boyut kazanmasına sebep olmuştur. Yunanistan Başvekili Deligiannes, Kral Yorgi'ye "*Makedonya meselesine katılmak elzemdir. Yunanlıların Makedonyasız yaşaması imkânsızdır*" demiştir. Deligiannes'in bu görüşü Yunan Kralı tarafından benimsenmiş ve Yunanistan emelleri uğrunda Makedonya'da girişimlerde bulunan çeteler destek görmeye başlamıştır.³⁹²

1897 Osmanlı - Yunan Savaşı'nda Osmanlı'yı çeteler vasıtasıyla yıpratma politikası izleyen Yunan Kralı, on iki bin kişilik eşkıya grubunu teçhiz etmiş ve sınırlardan saldırılar düzenlemeleri yönünde emirler vermiştir. Silahlandırılan eşkıyaların ve Tırhala, Yenişehir ve Golos'ta bulunan üç ayrı komitenin maaşları Yunanistan'daki Hristiyanlardan toplanmıştır.³⁹³ Rum çeteleri 1897 savaşı boyunca Yunanistan lehine hareket etmiş, Osmanlı askerinin cephede zor duruma düşmesi için erzak³⁹⁴ ve mühimmat konvoylarını tahrip etme yoluna başvurmuşlardır.

³⁸⁹ *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, C. I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995, ss. 223-224.

³⁹⁰ "Yanya civarında bulunan Kozmira Çiftliği'nde Hristiyanlarından bazı şahıslar eşkıya ve çetelere yardım ve casusluk gibi eylemlerde ve fesat içeren hareketlerde bulunduğu haber verilmiştir." BOA, DH. MKT., 1414/91, (21.04.1887).

³⁹¹ Çanlı, "Balkanlarda Komitacılık ve Çetecilik: II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Oturumlarında Yapılan Tartışmalar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 2826.

³⁹² Hasip Saygılı, "Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya'da Yunan Komitecileri ve Osmanlı Devleti", *Güvenlik Stratejileri*, 11, 2011, s. 149.

³⁹³ *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, ss. 225-226.

³⁹⁴ "Bir eşkıya çetesinin sınırı geçerek Grebene ve Manastır taraflarındaki Hristiyan köylülere silah dağıttığı, akabinde Osmanlı askerine verilen erzağın gönderildiği yolu kesmek amacıyla hareket ettiği haber verilmiştir." BOA, BEO., 922/69080, (21.03.1897).

1904 - 1908 yılları arasında Rum çetecilerin sınır tanımaz hareketleri ve saldırıları artmıştır. Askeri istihbarat raporlarına göre yaşanan hadiseler Metropolitler ve Yunan Konsolosları da katılmıştır. 1904'te Manastır'a saldıran eşkıyaların maaşlarının Kesriye ve Seçişte Metropolitleri tarafından verildiği tespit edilmiştir. Yapılan tahkikatta Rumların Ruhani Reisi, Manastır ve Kesriye Metropolitleri ve Manastır Yunan Konsolosunun Bulgar eşkıyalarına karşılık vermek üzere çete kurmaya çalıştığı öğrenilmiştir. Niyetlerinin ortaya çıkması üzerine adı geçen metropolitlerin ve Yunan Konsolosluğu'nun istihbarat birimleri tarafından izlenmesi gerekli görülmüştür.³⁹⁵

Yunanistan'ın açıktan desteklediği çeteler, Osmanlı sınırlarına saldırılarda bulunmuşlar ve zaman zaman Osmanlı askerleriyle çatışmaya girmişlerdir. Çete faaliyetleri istihbarat ve ordu birimlerince raporlanmış, gerekli tedbirin alınması istenmiştir. 26 Nisan 1905'te Naslıç'in Viroştan köyüne gelen ve Osmanlı askeri tarafından derdest edilen Yunan eşkıya Nikola Dimitri ifadesinde Yunanistan ve Rumların çetelere olan desteğini açıkça anlatmıştır. Çetelerin bir kısmının Yunan, bir kısmının da Arnavut Hristiyan olduğunu, genellikle sekiz veya on sekiz kişinin bir araya gelerek çeteleri oluşturduğunu, Rum ahaliyi tahrik etmek ve Bulgar köylerine saldırmak amacıyla Yunan Hükümeti aracılığıyla silahlandırıldıklarını söyleyen çeteci, maaşlarının da Yunan Hükümeti'nin sayesinde kendilerine ulaştığını ifade etmiştir. Ayrıca Nikola Dimitri yaralanan çete mensuplarının Rum köylerinde saklandıklarını, Rum doktorlarının kendilerine her türlü tedavi için yardım ettiğini, Bulgarlara yapılması muhtemel baskınlarda yeterli sayıda çeteci yer almazsa Rum köylülerden takviye yapıldığını söylemiştir. Rum çetelerin Rum Patrikhanesi'ne bağlılığı arttırmak için çalışmalarda bulundukları da görülmüştür. Pirlepe Kaymakamı Şevket tarafından 10 Aralık 1905 tarihinde gönderilen istihbara göre Morihova'ya bağlı Beceşte köyüne gelen otuz altı kişilik bir Rum çetesi, Papaz Niko'nun evine gitmiş, dini eserleri gasp etmiş ve halkı toplayarak Rum Patrikhanesine katılmaları konusunda tehditlerde bulunmuşlardır.³⁹⁶ Osmanlı

³⁹⁵BOA, BEO., 2464/184727, (13.09.1904).

³⁹⁶*Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, ss. 71-97.

yönetimi Rum çetelerin konumlarını, kimlik bilgilerini, sayılarını ve işe kaynaklarını çeşitli istihbarat unsurları sayesinde takip etmiştir.³⁹⁷

Sınırlarında sükuneti sağlamak isteyen II. Abdülhamit, artan Rum çetelerine karşı askeri tedbirler almış,³⁹⁸ belirlenen eşkıyaların fotoğrafları çoğaltılarak zabıtlere dağıtılmıştır.³⁹⁹ Osmanlı'nın Atina Konsolosluğu da eşkıyaları yakından takip ederek elde ettiği istihbaratı merkeze ulaştırmıştır.⁴⁰⁰ Askeri tedbirler dışında Yunan Hükümetiyle diplomatik yazışmalar yapılarak çeteler sorunu çözüme kavuşturulmak istenmiş, ancak somut sonuçlar alınamamıştır.⁴⁰¹ Askeri istihbarat raporları incelendiğinde görülmektedir ki Rum çetelerin hareketleri Osmanlı istihbaratı tarafından titizlikle incelenmiştir. Ancak alınan tedbirler çetelerin sürekli yer değiştirmeleri ve desteklenmeleri sebebiyle başarıya ulaşmamıştır.

4.5. Journallerde Neşriyat Faaliyetleri

Neşriyat haber elde etmek ve istihbarat sağlamak için aktif bir şekilde kullanan II. Abdülhamit⁴⁰² saltanata ve merkezi otoriteye yönelmiş tenkitleri içeren yerli ve yabancı tüm siyasî metinlerin yayımlanması, yurda sokulması ve satışı tamamen yasaklamıştır. Ders kitapları dışında yüksek tahsil öğrencilerinin elinde gezen bütün metinler siyasi muhalefet vasıtası veyahut ihtilal bildirgesi olarak görülmüş ve yayımlanan matbu eserler büyük bir hassasiyetle takip edilmiş ve yasaklanma yoluna gidilmiştir.⁴⁰³ Bu dönemde hafiyelerin özel bir destek görmesi neşriyatta jurnalcılık işinin dedikoduculuk vaziyeti almasına neden olmuştur. Haberdan korkmanın gitgide hakikatten korkmak durumuna dönüşmesiyle özgür

³⁹⁷“11 Temmuz 1906'da yüz kadar Yunan eşkıyanın Burpoçuka'dan ekmek alarak kendilerine katılacak iki yüz eşkıyayı Palabon mevkiinde bekledikleri haber alınmıştır” BOA, *TFR. İ.A.S.*, 36/3573, (14.07.1906).

³⁹⁸BOA, *BEO.*, 2764/2072983, (21.02.1906).

³⁹⁹BOA, *BEO.*, 2768/207532, (26.02.1906).

⁴⁰⁰“Atina sefaretı bazı Yunan çetelerinin ilkbaharda Osmanlı sınırına geçerek saldırılar düzenlemeyi planladıklarını Sadarete bildirmiştir.” BOA, *BEO.*, 2816/211173, (29.04.1906).

⁴⁰¹BOA, *BEO.*, 2857/214264, (25.06.1906).

⁴⁰²Süleyman Kani İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, Osman Selim Kocahanoğlu (haz.), Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 243.

⁴⁰³Ali Birinci, “Osmanlı Devletinde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/7, 2006, s. 324.

tartışmanın sona erdiği bir ortamı ortaya çıkarmıştır.⁴⁰⁴ Osmanlı'nın muzır evrak olarak adlandırdığı neşriyat, Balkanlarda ayrılıkçılığı desteklemesi ve bazı subaylar tarafından rağbet görmesi sebebiyle istihbarat raporlarına konu olmuştur.

Balkanlarda dağıtılan neşriyatın büyük bir çoğunluğunun Cenevre'de basıldığı istihbar edilmiştir.⁴⁰⁵ İsviçre XX. yüzyılda Balkanlar ve Osmanlı coğrafyasından siyasi sığınmacıların ilgisini çekmiş, Osmanlı yönetimine cephe alan muhaliflerin ve ihtilalci düşünceye mensup olanların uğrak adresi olmuştur.⁴⁰⁶ Cenevre'de basılarak yola çıkan evraklar Romanya sahillerinden Bulgaristan'a ulaştırılmıştır. Getirilen evraklardan Hutbe isimli yazı Osmanlı istihbarat mensupları tarafından tespit edilmiştir. Rahova'da Bulgar subaylarından biri tarafından Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti⁴⁰⁷ mensuplarına dağıtıldığı belirlenen Hutbe yazısı ismi gizli tutulan bir şahıs tarafından merkeze bildirilmiştir. Bahsi geçen muzır evrakların Lom'da ikamet eden süvari teğmen İsmail Yorokof tarafından dağıtıldığı kesin olmasa da, evrakları onun dağıttığı ifade edilmiştir.⁴⁰⁸

Osmanlı İmparatorluğu potansiyel tehdit olarak gördüğü kişiler hakkında kayıt tutmuş, aleyhinde yazılara ve eylemlere müsaade göstermeyeceğini sürekli vurgulanmıştır.⁴⁰⁹ Sofya'da bulunan ve askeri hizmetten ihraç edilen Arnavut Yusuf'un hükûmet aleyhine muzır evrak hazırladığı, Hasköy sancak patriği ile beraber Mekatib-i İslamiyye Müfettişliği'nde müstahdem olan Mehmed Ali (baytar yüzbaşılığından ihraç edilen) adındaki şahsın Müslüman ahaliyi rahatsız edip ve baskı altında tuttuğu istihbarat raporlarına yansımıştır.⁴¹⁰ Zararlı olarak adlandırdığı

⁴⁰⁴Yasemin Doğaner, "Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1 2012, s. 116-117.

⁴⁰⁵BOA, HR. SFR. 04.,589/92, (21.07.1898).

⁴⁰⁶ Servet Tiken, "Cenevre'de Bir Jön Türk Mizah Gazetesi: Tokmak", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, 2015, ss. 406 - 407.

⁴⁰⁷ Evrakta Osmanlı İttihâd ve Terakki Cem'iyet-i Me'lûnesi olarak geçmektedir.

⁴⁰⁸BOA, HR. SFR. 04.,589/92, (21.07.1898).

⁴⁰⁹BOA, HR. SFR. 04.,715/75, (23.03.1886).

⁴¹⁰BOA, HR. SFR. 04.,715/75, (23.03.1886).

evrakları bulunduran, okuyan ve okutan birçok subay tutuklanmış,⁴¹¹sorgulanmış,⁴¹² madalya ve nişanları alınarak sürgüne gönderilmiştir.⁴¹³

Yabancı okullarda tahsil gören öğrenciler vasıtasıyla 1906'da Selanik'e vesikalar getirilmiş, Üçüncü Ordu-yu Hümayun ve Dördüncü Avcı Taburuna mensup subay ve amirlere dağıtılmıştır. Bu faaliyetlerden haberdar olan Osmanlı yönetimi gerekli soruşturmayı başlatmıştır. Nazım Bey tarafından gönderilen jurnalden devlet için sakıncalı görülen yazılı materyaller Almanya üzerinden Selanik'e getirilerek askerlere dağıtılmak istendiği anlaşılmaktadır.⁴¹⁴ Avrupa'dan Osmanlı coğrafyasına getirilmeye çalışılan materyaller dışında, Avrupa'da çıkan neşriyat ve bunların okunmasının Balkanlarda yarattığı etki üzerine de birçok istihbarat raporu tanzim edilmiştir. Avrupa'da neşr olup ahalinin fikrini değiştirecek mahiyette olan gazetelerin Balkanlarda umumi kahvehanelerde serbestçe okunduğu hafiyelerce tespit edilmiştir. Emanuel Karasu'nun gönderdiği jurnale göre Paris'te "*Maten*" gazetesinde çıkan "*Sultan Mecid hafidleri tarafından ahâlî-yi Osmâniye'ye bir da'vet*" adlı yazı halkı alenen ihtilale davet etmiştir. *Maten*'de çıkan yazının Yunanistan'da bulunan Orfeon kiraathanesinde hayli şahıs tarafından okunduğu belirlenmiştir.⁴¹⁵

⁴¹¹"Bahriye Mektebi mezunlarından Edirneli Sami Efendi yakalattığı muzır evraklardan dolayı askeriyeden azledilmiştir." BOA, Y. MTV., 154/36, (08.04.1897).

⁴¹²"Hassa Levazım Dairesi serçavuşlarından Ali b. Mehmed muzır evrak bastığı için sorgulanmıştır." BOA, Y. PRK. ZB., 34/55, (08.04.1904).

⁴¹³Mekteb-i Harbiye'de Askeri Coğrafya muallimi Kaymakam Muhittin Bey, bazı zararlı evrak temin edip okumuş ve bazı subaylara da okutmuştur. Bu yüzden meslekten atılmış, madalya ve nişanları alınarak Fizan'a sürülmüştür." BOA, DH. MKT.,959/28, (21.05.1905).

⁴¹⁴BOA, Y. EE., 15/44, (23.11.1907).

⁴¹⁵BOA, Y. EE., 15/95, (28.03.1909).

SONUÇ

Tarih boyunca insanoğlu varlığının devamını sağlamak, güçlü olmak, güven içerisinde bulunmak ve kendisinden başka diğer oluşumlara karşı üstünlük kurmak için bilgi sahibi olmayı çalışmış, verilen uğraşlar haber alma faaliyetini yani istihbaratı meydana getirmiştir. Tarihi süreçte istihbaratın önemi hiçbir topluluk tarafından sorgulanmamıştır. En eski çağlardan itibaren istihbarat sağlamak için yapılan birçok girişimin örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Avrupa coğrafyasında İtalyan şehir devletleri, İngiltere, Fransa, Prusya, Rusya gibi devletler kendi ülkeleri içerisinde istihbarat kurumları kurmak için pek çok çaba sarf etmiştir. Dünya üzerinde birçok coğrafyaya hükmetmiş ve yer aldığı her toprak parçası üzerinde devlet kurmayı başarmış bir millet olan Türklerde istihbaratın önem ve değerini eski dönemlerden itibaren kavramıştır. İslam öncesi Türk devletlerine bakıldığında istihbarat ile ilgili çeşitli unsurlar görülmektedir. Bu dönem zarfında Çinlilerle yoğun temas neticesinde Türklere karşı olarak aktif istihbarat girişimleri bulunulduğu bilinmektedir. İslam coğrafyasında ise Hz. Muhammed dönemi, Halifeler devri, Emevi ve Abbasi Devletleri döneminde istihbarat faaliyetlerini yürütmek için teşkilatlanmaya gidilmiştir. Hatta bunun için "Berid" adı verilen haberleşme ve istihbarat işlerini yürüten bir teşkilat kurulmuştur. Türklerin İslamiyet ile tanışmasıyla ortaya çıkan ilk Müslüman - Türk Devletlerinde İslam müesseselerinin kullanımı neticesinde istihbarat ve haber alma faaliyetleri için Berid teşkilatı devlet bünyelerinde yerini almıştır. Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular içerisinde istihbarat adına kullandığı teşkilatlanmaları bu şekilde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ise kuruluş döneminden yıkılışına kadar geçen süreç zarfında istihbarattan her anlamda yararlanmasını bilmiştir. Gücü elde tutmak ve yayıldığı sahada etkin olmak için istihbarat faaliyetlerini yaygınlaştırmıştır. Bu doğrultuda istihbarat elde etmek için casuslar, martoloslar, voynuklar, tercümanlar, elçiler, akıncılar, esirler, tacirler ve yabancı milletlerin vatandaşlarını kullanılmıştır.

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı istihbaratı değişimler yaşamış ve kendisine has bir kimlik kazanmıştır. İmparatorluğun en hassas ve stratejik bölgesi

olan Balkanları kaybetmek istemeyen II. Abdülhamit istihbaratın önemini kavramış ve Balkan coğrafyasını elde tutabilmek ve yönetimi altında bulunan toprakları saldırı girişimlerini engellemek maksadıyla istihbarat teşkilatının faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. İstihbarat raporları devletin birçok kurumu ve istihbarat mensupları tarafından çoğunlukla Sofya, Üsküp, Varna, Selanik, Çetine, İşkodra, Manastır gibi önemli merkezlerden elde edilen haber ve bilgiler doğrultusunda ulaştırılmıştır. Birçok devletin ve ulusun politikası şekillendiren Balkanlar, demografik önemi ve kozmopolit yapısı sebebiyle 1878 sonrasında Osmanlı siyasetinin temel dinamiğini oluşturmuştur.

Balkanlar ile ilgili incelenen istihbarat raporları göstermektedir ki Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu açısından en yakın tehdit ögesi olarak görülmüştür ve her zaman silahlı mücadele amacı gütmüştür. Rusya'dan muharebe maksadı ile tüfek alımı, muhtelif mıntikalarda yanıcı madde imalatı, Sırp komitecilerin eğitiminin sağlanması, sınır bölgesindeki halkı silahlandırma, bölgedeki müslüman halkı tehdit etme ve göçe maruz bırakma, askeri tahkimat yapma, Avusturya'dan silah ve mühimmat alımı, Fransa'dan askeri gemi ve top alımı ve imal ettiği bombaları başka vilayetlere sevk etmek gibi girişimlerde bulunduğu istihbarat raporlarına yansımıştır.

Karadağ Osmanlı İmparatorluğu'na karşı görünüşte ılımlı politika seyrederken aslında kendisini ileride meydana gelecek olan savaşa doğru hazırlama amacıyla olmuştur. II. Abdülhamit'in Prens Nikola ile yakın temas kurması diğer Balkan devletlerine karşı Karadağ'ı ayrı pozisyonda tutmak gayesi ile yapılmakla beraber Karadağ her zaman Rusya ile ilişkisinin olduğu anlaşılmıştır. Karadağ bazı mıntikalara askeri yığınakta bulunması, askeri talim ve terbiyede uygulamasına başlaması, belirli aralıklarla silah ve cephane temini, askeri kışlalar yapımı, Rusya ile ekonomik ilişki kurması, Avusturya ve Almanya'dan silah almak istemesi istihbarat raporlarında yer almıştır.

Yunanistan'ın Girit ile ilgili yardım girişimleri, Girit meselesi nedeniyle iki ülke arasında yaşananlar, ayaklanma hareketlerini teşvik edici faaliyetlerde bulunması, sınırlardakilere silah ve cephane yardımı yaptığı belirlenmiştir. Sırbistan'ın konsolosluk kurarak siyasi amaçlarını şekillendirme, Rusya ile askeri işbirliği yapma, propaganda faaliyetlerinde bulunma, askeri kışla ve silah deposu

oluşturma, Rusya ve Almanya'dan silah ve mühimmat tedariki yaptığı elde edilen yine Osmanlı istihbaratı sayesinde öğrenilmiştir.

Bulgar fesat komitecilerinin, Yunan ve Rum etecilerin silah, yanıcı madde, mühimmat ve bomba elde etmeleri, sağlık yardımı almaları, maaşlı çete elemanlarının bulunduğu, baskınlar ve çeşitli eylemlerde yaptıkları, Ermeniler ile ittifak dahilinde oldukları, sınırlarda asayişsizlik yarattıkları, çatışma ve yıpratma girişimlerinde bulundukları, din görevlileri ve konsolosluklarla irtibatları olduğu gözlemlenmiştir. Muzır evrak adıyla nitelendirilen ve zararlı neşriyat adıyla bilinen Avrupa'dan ülkeye içerisine alınan vesikaların subayların, halkın ve bir çok insanın takip ettiği ve ülkede yaygın bir vaziyet aldığı istihbarat raporlarına da yansımıştır.

Rusya ve Avrupalı Devletlerin desteğini alan Balkan Devletleri Osmanlı aleyhinde hareketlere girişmekten hiçbir zaman geri durmamış, Osmanlı devlet düzeninin bozulması için her türlü fırsatı değerlendirmeye veya fırsat oluşturmaya çalışmışlardır. II. Abdülhamit döneminde Balkanlarda tehdit edici bir biçim alan Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın askeri, siyasi ve iktisadi durumları tesis edilen Osmanlı istihbaratı tarafından dikkatle takip edilmiştir. Bölgedeki meydana gelen bağımsızlık amacında olan halkların eşkıyalık ve çetecilik olayları, ayrılıkçı ve işgalci komitelerin kurulması, devlet aleyhinde matbuat ve neşriyat sokulması gibi önemli tüm olaylar Balkan toprakları içerisinden devlet merkezine iletilen istihbarat raporlarında karşımıza çıkmıştır. İstihbarat mensupları ve istihbarat sağlayan kurumlar günümüzdeki istihbarat teşkilatları operasyonel bir pozisyonda olmamış sadece devleti en kısa zamanda öğrendiği istihbaratı ulaştırmakla yükümlü kılınmıştır. Gerekli makamlara iletilen istihbaratın denetimi ve alınan nleme faaliyetleri devletin diğer kurumları vasıtasıyla sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Babıali Evrak Odası (BEO)

Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y. PRK. BŞK.)

DahiliyeMektubi Kalemi (DH. MKT.)

Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.)

Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR. SFR. 04)

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.)

Haritalar (HRT.h.)

Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y. PRK. MK.)

Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR. I.A.)

Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR. IAS.)

Sadaret Bulgaristan (A. MTZ. 04.) :

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM)

Yıldız Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK.)

Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y. PRK. EŞA.)

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE.)

Yıldız Hususi Maruzat (Y. A. HUS)

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV)

Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. ZB.)

Kitaplar

Altındal, Aytunç; *Türkiye'de ve Dünya'da Casuslar*, Destek Yayınları, İstanbul 2008.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, C.I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995.

Avcı, Gültekin; *İstihbarat Teknikleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2004.

Aydın, Mehmet; *2.Abdülhamit Han'ın Liderlik Sırları*, İzci Yayınları, İstanbul 1999.

Bosna–Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516 – 1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1992.

Bozdağ, İsmet; *Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.

Castellan, Georges; *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, (Çev. Ayşegül Yaraman), Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.

Çağ, Galip; *Avrupa'nın Ötekisi Balkanlar*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırmalar Merkezi, Avrasya Araştırmaları Serisi-3, Evrenos Tasarım Matbaacılık, Çankırı 2012.

Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2010.

Dünya Casusluk Tarihi, Ercan Arıklı (ed.), Artel Yayınları, İstanbul 1974.

Emecen, Feridun M.; *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-1*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

Georgeon, François; *Sultan Abdülhamid*, (Çev. Ali Berktaş), Homer Kitabevi, İstanbul 2006.

Gör, Emre; *2.Abdülhamid'in Hafiye Teşkilatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.

Gürkan, Emrah Safa; *Sultanın Casusları (16.yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları)*, Kronik Yayınları, İstanbul 2017.

Hiçyılmaz, Ergun; *Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, Kamer Yayınları, İstanbul 1996.

_____; *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gizli Teşkilatlar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.

İrtem, Süleyman Kani; *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, Osman Selim Kocahanoğlu (hızl.), Temel Yayınları, İstanbul 1999.

Jelavich, Barbara; *Balkan Tarihi 18.ve 19. Yüzyıllar*, (Çev.İhsan Durdu vd.), Küre Yayınları, İstanbul 2009.

Karal, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Karan, Kaya; *Türk İstihbarat Teşkilatı*, Truva Yayınları, İstanbul 2008.

Kaynak, Mahir; *İstihbarat ve Terör Oyunları*, Selis Kitaplar-Bilge Matbaacılık, İstanbul 2006.

Kırlı, Cengiz; *Sultan ve Kamuoyu-Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Kocabaş, Süleyman; *Sultan II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası*, Vatan Yayınları, Kayseri 1995.

Koloğlu, Orhan; *Curnalcilikten Teşkilatı Mahsusa'ya*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2013.

_____; *Abdülhamit Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010.

Köse, Metin Ziya; *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600 (Doğu Akdeniz'de Tüccarlar ve Tacirler)*, Giza Yayınları, İstanbul 2009.

Mazower, Mark; *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, (Çev. Ayşe Özil), Alfa Yayıncılık, İstanbul 2010.

McCullagh, Francis; *Abdülhamid'in Düşüşü*, (Çev. Nihal Önal), Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2005.

93 Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Harbi) Aziziye Şahlanışı, Halil Özcan (ed.), Aziziye Belediyesi Yayınları, Erzurum 2014.

Özkan, Ayşe; *Bağımsızlıktan Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı'na Sırp (1878 – 1918)*, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2013.

Özkan, Tuncay; *Milli İstihbarat Teşkilatı - MİT'in Gizli Tarihi*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2003.

Parlar, Suat; *Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet*, Mephisto Yayıncılık, İstanbul 2005.

Saraç, Tahsin; *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayınları, İstanbul 1985.

Şemseddin Sami; *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010.

Şenel, Muazzez ve Şenel, A. Turhan; *İstihbarat ve Genel Güvenlik Konularımız*, Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Tahsin Paşa; *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları / Sultan Abdülhamit*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990.

_____; *II. Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1931.

Tuncer, Hüner; *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010.

Unat, Faik Reşit; *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (hızl.) Bekir Sıtkı Baykal, TTK Basımevi, Ankara 1968.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

Wachtel, Andrew Baruch; *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), Doğan Yayıncılık, İstanbul 2009.

Yörükoğlu, Tahir; *Mit-Milli İstihbarat Teşkilatı*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012.

Yüksel, Ahmet; *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

Makaleler

Ağıldere, Suna Timur; "18.Yüzyıl Avrupa'sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873)", *Turkish Studies*, C. 5/ 3, 2010, ss. 693 - 704.

Alkan, Mustafa; "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umum Müfettişliği (1902-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13/ 1, 2015, ss. 242 - 255.

_____; "Osmanlı Devleti'nde Akıncı Ocağının Sonu", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7/ 13, 2013, s. 107 - 116.

Altıntaş, Ahmet; "Makedonya Sorunu Ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2, Aralık 2005, ss. 69 - 91.

Altunan, Sema; "Osmanlı Devletinde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler*, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 913 - 919.

- Aslan, Taner; "İkinci Meşrutiyet Düşüncesinin Cumhuriyet'e Tesirleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 2008, ss. 345 - 378.
- Aydın, Mahir; "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 1989, ss. 209 - 234.
- Aydın, Mithat; "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/53, 2013, ss. 17 - 54.
- Bakır, Abdulhalik; "Emeviler ve Abbasiler Devrinde İstihbarat (Haber Alma ve Casusluk)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1/2, 2003, ss. 5 - 23.
- Bayraktar, Gökhan; "Harbin Beşinci Boyutunun Yeni Gereksinimi: Siber İstihbarat", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 20, 2014, ss. 119 - 147.
- Bayraktar, Kaya; "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig Dergisi*, 69, 2014, ss. 1 - 28.
- Beşirli, Mehmet; "2.Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/16, 2004, ss. 121 - 139.
- Beyhan, Mehmet Ali; "II. Abdülhamid Döneminde Hafıyye Teşkilatı ve Jurnaller", *Türkler*, XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 939 - 950.
- Bilgen, Ela; "İstihbarat", *ATAUM e-Bülten*, 60, Eylül 2013, ss. 20 - 21. <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2017/02/Ebulten-60.pdf> (26.05.2018).
- Birinci, Ali; "Osmanlı Devletinde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/7, 2006, ss. 291 - 349.
- Bolat, Mahmut; "1. Mesrutiyet'ten 1. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti Dış Politikası'nın Genel Bir Değerlendirmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 2014, ss. 16 - 28.
- Bozkurt, Nebi; "Tercüman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XL, İstanbul 2011, ss. 489 - 490.
- Cevizliler, Erkan; "19. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletindeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 2014, ss. 119 - 155.

- Çelikkol, Yaşar; "Emeviler Dönemi Şurta (Polis) Teşkilatı ve İstihbarat Birimi Olarak Berid Teşkilatı", *e-Journal of New World Sciences Academy Uluslararası Hakemli e-Dergi*, 6/ 2, 2011, ss. 321 - 330.
- Doğaner, Yasemin; "Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1, 2012, ss. 109 - 121.
- Duran, Muzaffer; "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 2015, ss. 61 - 86.
- Durmaz, Edip; "Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi Ve İdari Bir Terim Olarak "Rumeli" (12.-19. Yüzyıllarda)", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4/1, 2014, ss. 68 - 75.
- Durmaz, Ferhat; "93 Harbi'nde Büyük Güçlerin Politikaları ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, 2015, ss. 103 - 122.
- Düzbakar, Ömer, "15-18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, 2009, ss. 182 - 194.
- Ekinci, Ekrem Buğra, "Dalmaçya'da Bir Osmanlı İstihbarat Merkezi Dubrovnik", *Türkiye Gazetesi*, 21 Ocak 2009.
- Engin, Vahdettin; "Sultan II. Abdülhamid'e Düzenlenen Ermeni Suikasti ve Bu Sebepile Belçika İle Yaşanan Diplomatik Kriz", *Belleten*, LIX/225, 1995, ss. 413 - 428.
- Ergüder, Üstün; "Türkiye ve Balkan Gerçeği", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul 1993, ss. 35 - 38.
- Eroğlu, Haldun; "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/34, 2003, ss. 11 - 33.
- Fendoğlu, Tahsin; "Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti", *Türkler*, XIV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 189 - 196.
- Furat, Ayşe Zişan; "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)", *OTAM*, 33, Bahar 2013, ss. 63 - 93.
- Gökalp, Haluk; "Bir Askerlik Terimi Olarak tıl/tıl/dil ile Kurulan Unutulmuş Deyimler", *International Journal of Language Academy*, 4, 2014, ss. 40 - 73.

- Gör, Emre; "Jurnaller Üzerine Bir Tarih Yazımı Denemesi: Kırımî-Zâde Neşet Efendi Örneği", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 2017, ss. 46 - 75.
- Gül, Zakir; "Stratejik İstihbarat ve Genel Yanılgılar", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4/1, 2015, ss. 111 - 132.
- Güneş, Gönül; "Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29, 2013, ss. 101 - 130.
- Gürsoy, Zehra; "Sun Tzu", *Savaş Kuramları*, Erhan Büyükkakıncı (ed.), Adres Yayınları, İstanbul 2015, ss. 8 - 30.
- Hacısalihioğlu, Mehmet; "Sırbistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 121 - 126.
- Harman, Ömer Faruk; "Yuşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XLIV, İstanbul 2013, ss. 43 - 45.
- Haydaroglu, İlknur; "2.Abdülhamit'in Hafiye Teşkilatı Hakkında Bir Risale", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17/28, 1995, ss. 109 - 133.
- Işık, Zekeriya; "19.Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2, 2011, ss. 45 - 61.
- İlter, Erdal; "Osmanlılarda İstihbarat", *Avrasya Dosyası Dergisi İstihbarat Özel Sayısı*, 8/2, 2002, ss. 233 - 254.
- İnalcık, Halil; "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 9 - 32.
- İnan, Kenan; "Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik Ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 26/154, 1996, ss. 4 - 9.
- İpşirli, Mehmet; "Lütfi Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 234 - 236.
- Kallek, Cengiz; "Casus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 163 - 166.
- Kapıcı, Hikmet Zeki; "Matbuat Ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün İstihbarat Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 2015, ss. 261 - 278.
- Karabulut, Andaç; "Dünya Tarihinde İstihbarat", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 5/18, 2013, ss. 64 - 68.

- Karpat, Kemal ve Zens, Robert W.; "1.Meşrutiyet Dönemi ve 2.Abdülhamid'in Saltanatı (1876-1909)", Nasuh Uslu (çev.), *Türkler*, XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002 ss. 873 - 888.
- Kayapınar, Ayşe; "Voynuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 126 - 127.
- Keser, Bilge; "Osmanlı Devleti'nde Martolos Teşkilatı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12, 1999, ss. 267 - 275.
- Kodaman, Bayram; "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", *Osmanlı*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 275 - 285.
- Korkut, Hasan; "Osmanlı Sefaretnameleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/2, 2003, ss. 491 - 511.
- Koyuncu, Aşkın; "Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)", *OTAM*, 20/20, 2006, ss. 198 - 243.
- Körpe, Özgür; "Osmanlı Ordu Teşkilatında Akıncı Ocağının Yeri ve Çağdaş Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkileri", *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13, 2011, ss. 125 - 165.
- Köse, Metin Ziya; "Osmanlı Balkanında Kara Ticareti ve Rekabet: Rumeli'de Dubrovnik Tüccarları (1600-1630)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 2013, ss. 41 - 58.
- _____; "Ticaret Ve Diplomasi: Galata'da Dubrovnikliler (1600-1700)", *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2016, ss. 75 - 94.
- Köseli, Mutlu; "Terörle Mücadelede İstihbaratın Rolü", *Polis Bilimleri Dergisi*, 11/2, 2009, ss. 51 - 72.
- Oğuz, Gülser; "Osmanlı Gazetesi'nin (1897-1904) Girit İsyanlarına Bakışı", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7/2, 2006, s. 89 - 111.
- Oruç, Zülküf; "Dünden Bugüne Balkan Türklüğü: Bir Analiz Denemesi", *Journal of Azerbaijani Studies*, 12/1-2, 2007, ss. 49 - 58.
- Öke, Mim Kemal; "Şark Meselesi ve 2. Abdülhamid'in Garp Politikaları (1876-1909)", *Osmanlı Araştırmaları*, 3, 1982, ss. 247 - 276.
- Özcan, Abdülkadir; "Türk Devletlerinde Casusluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 166 - 169.
- Özcan, Uğur; "II. Abdülhamid'in Diplomasisinde Yüksek Topuklar: Karadağ Prensesi Milena ve Sultan Abdülhamid", *OTAM*, 32, Güz 2012, ss. 113 - 140.

- Özdağ, Ümit; "Stratejik İstihbarat", *Avrasya Dosyası Dergisi İstihbarat Özel Sayısı*, 8/2, 2002, ss. 109 - 149.
- Özkan, Ayşe; "Balkan Savaşları'nda Sırları Müslümanlara Yönelik Gayri İnsani Uygulamaları", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 2016, ss. 23 - 54.
- Pamuk, Bilgehan; "15-16. Yüzyıllarda Trabzon Sancağında Martoloslar", *OTAM*, 14, 2003, ss. 185 - 216.
- Pay, Salih; "Rumeli Fatih Osmanlı Şehzadesi: Gazi Süleyman Paşa", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1, 2009, ss. 279 - 297.
- Paydaş, Kazım; "Emir Timur'un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatının Önemi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/46, 2009, ss. 35 - 52.
- Pehlivanlı, Hamit; "Osmanlılarda İstihbaratçılık", *Türkler*, XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 653 - 667.
- _____; "Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 279 - 285.
- Sancaktar, Caner; "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2/2, 2011, ss. 27 - 47.
- Sarıca, Bedri; "Kutadgu Bilig'de Komutan ve Ordunun Nitelikleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, 2008, ss. 87 - 105.
- Saydam, Abdullah; "Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 1990, ss. 239 - 257.
- Saygılı, Hasip; "Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya'da Yunan Komitecileri ve Osmanlı Devleti", *Güvenlik Stratejileri*, 11, 2011, ss. 147 - 185.
- Şahin, Muhammet; "Osmanlı Diplomasisinde Değişim ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletler Sistemine Girişi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4/46, 2009, ss. 823- 834.
- Şakiroğlu, Mahmut H.; "Osmanlılarda Tercüman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XL, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 490 - 492.
- Şam, Emine; "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhakı", *HistoryStudies*, 3/1, 2011, ss. 235 - 251.
- Şeber, Nurdan İpek; "Namlunun Ucundaki Padişah: 2. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastler", *Türkiyat Mecmuası*, 22/1, 2012, ss. 31 - 59.

- Şıvgın, Hale; "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 43, 2007, ss. 49 - 56.
- Tan, Hakan; "Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 1, 2013, ss. 45 - 69.
- Tekin, Emrullah; "Hafiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 115 - 116.
- Tiken, Servet; "Cenevre'de Bir Jön Türk Mizah Gazetesi: Tokmak", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, 2015, ss. 403 - 415.
- Tokay, Gül; "Osmanlı – Bulgaristan İlişkileri 1878 – 1908", *Osmanlı*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 319 - 328.
- Toprak, Serap; "Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 2012, ss. 118 - 142.
- Tuki, Cemal; "Girit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 85 - 93.
- Turhan, Namık Sinan; "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, 2004, ss. 57 - 86.
- Tümer, Günay; "Cizvitler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 40 - 42.
- Türkecan, Pınar; "16. Yüzyılda Orta ve Güney Amerika'daki Misyoner Faaliyetleri ve Kıta Yerlileri Üzerindeki Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24/1, Haziran 2007, ss. 231 - 251.
- Vasic, Milan; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Martoloslar", Kemal Beydilli (çev.), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 31, 1977, ss. 47 - 64.
- Yazıcı, Nesimi; "Klasik İslam Döneminde Haberleşme Kurumu İle İlgili Bazı Mülahazalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1, 1987, ss. 375 - 386.
- Yıldız, Gültekin; "Osmanlı Dış Askeri İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası Ve Osmanlı Askeri Ataşe Raporları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 2012, ss. 239 - 266.
- Yılmaz, Metin; "Emevi ve Abbasi Dönemi İç İstihbaratı", *İstem Dergisi*, 12, 2008, ss. 175 - 193.
- Yiğit, Yaşar; "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", *Diyanet İlmi Dergisi*, 35/3, 1999, ss. 39 - 50.

Yüçetürk, Emine Elif; "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Haberleşme: Mültezimlerden Konsorsiyumlara", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23/24, 2000/1, ss. 289 - 302.

Raporlar, Kongre ve Sempozyum Bildirileri

Dede, Orhan; *Balkanlar ve Türkiye*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2014.

Eltut Kalender, Nükhet; "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları" (Yayımlanmamış Bildiri), 38. *Icanas (38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, Ankara 10-15 Eylül 2007, s. 119 - 130.

Hülagü, Metin; "1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit" (Yayımlanmamış Bildiri), *CIEPO-14 Uluslararası Türk İncelemeleri Kongresi*, Ege Üniversitesi, İzmir 8-22 Eylül 2000, s. 321 - 359.

Müllerwille, Björn; *Avrupa Birliği İstihbarat Kurumları*, Gül Arıkan Akdağ ve Mustafa Cenk Sanıvar (çev.), Tasam Yayınları, İstanbul 2005.

Turan, Fettah; "Tarihsel Süreç İçerisinde Balkanlardaki Hayat Seyri" (Yayımlanmamış Bildiri), 1. *Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi*, Priştine 10 - 16 Mayıs 2009, s. 15 - 24.

Tezler

Açık, Tuncay; *"Osmanlı İktidar Mücadelelerinde Jurnal ve Jurnalcilik: 2.Abdülhamid Örneği"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2011.

Akıncı, Ahmet; *"İslam Hukukuna Göre Savaşta Uyulacak Kurallar"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2007.

Ateş, Ahmet; *"Stratejik İstihbarat ve Türk Dış Politikasına Etkisi"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014.

Babacan, Sinan; *"1.Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Savaş Esirlerinin Sorgulanması İle İlgili Üsera ve Mülteci İsticvabatı Hakkında Muhtıra Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1914-1922)"*, (Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2015.

Balcı, Sezai; "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

Berk, Osman Tunahan; "*Türkiye ve Açık Kaynak İstihbaratı*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Kara Harp Akademisi, Ankara 2014.

Ercan, Hasan; "*Tarihi Derinlik İçinde Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Yeni İstihbarat Kavramı*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2006.

Ersoy, Tolga; "*Prokopios'un Yapıtlarında Perslerin Temsili*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Gün, Çağlar; "*Ulusal Güvenlik Politikalarının Belirlenmesinde İstihbaratın Rolü Ve Önemi*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014.

Kalyoncuoğlu, Salim; "*Selçuklularda İç Güvenlik*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2010.

Kara, Cemile; "*Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2003.

Kılıç, Ömer; "*Şarki Rumeli Türklerinin Sesi: Hilal Gazetesi (1883-1885)*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

Limon, İlker; "*Balkanların Jeopolitiği Üzerine Bir İnceleme*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2013.

Livaoğlu Alben, Ayşe Sidre; "*93 Harbi'nin Balkan Cephesindeki Sosyo - Politik Sonuçları (1877-1908)*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Mustafa, Latif; "*Medeniyetleşmenin Kesişme Noktasında Balkanlar: Destekçiler ve Muhalifler Arasında Balkanlarda Yeni Osmanlılık*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

- Özcan, Uğur; “*II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı -Karadağ Siyasi İlişkileri*”, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009.
- Özer, Fatih; “*Arşiv Vesikalarına Göre 19.Yüzyılda Karadağ İsyanları*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2010.
- Seçkin, Onur; “*Devlet Güvenliği Kapsamında İstihbarat Alanında Karşılaşılan Sorunlar*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Temizer, Abidin; “*Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013.
- Tüfekçi, Coşkun; “*Osmanlı - İran İlişkileri(1795-1896)-(Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde)*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2012.
- Ünal, Neslihan, “*Cumhuriyet Dönemi Yeniçağ Tarihi Araştırmalarında Avrupa'nın Yeri ve Önemi*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.
- Ünsal, Emin; “*Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.
- Ürkmez, Naim; “*II. Abdülhamid'in Modernleşme Anlayışı*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Yıldız, İsmail; “*Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878–1908)*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

ÖZ GEÇMİŞ

ALİ ÇELEBİ, 11.10.1990 tarihinde Bafra'da doğdu. Özel Bafra Lisesini bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 2014 yılında mezun oldu. 2018 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans programını bitirdi. Orta derecede İngilizce bilmektedir.

İletişim Bilgileri :

E-mail : celebizade_ali@hotmail.com

Telefon : 05456241568